

децембар 2011. | број

21 ТУЖИЛАЧКА реч

Гласило Удружења
тужилаца Србије

Тема броја
ТРГОВИНА ЉУДИМА

Захтев за повећање
плата тужилаца

страна 10

Пројекат је финансиран од стране ЕУ кроз ЕИДХР програм
This Project is financed by EU through EIDHR program

ТУЖИЛАЧКА РЕЧ

Гласило Удружења
тужилаца Србије

Издавач:
Удружење тужилаца и заменика
јавних тужилаца Србије,
Грачаничка 18, Београд

Главни уредник:
Миодраг Плазинић

Заменик главног и одговорног уредника:
Звонко Маринковић

Лектор:
Драшко Вуксановић

Визуелни концепт и дизајн:
coma | communications design

Техничка припрема:
Мирослав Крстић

Штампа:
АТЦ д.о.о., Београд

Тираж:
1000

Адреса редакције:
Грачаничка 18, Београд

телефон/факс
011 / 3031 909

e-mail:
udruzenjetuzilacasrbije@gmail.com

Уводна реч

4

Активности Удружења тужилаца Србије

Звонко Маринковић

6

ТЕМА БРОЈА:

Кривично дело трговина људима у законодавству Републике Србије

Јасмина Киурски

14

Жртва као сведок

Светлана Ненадић

56

Међународни документи о трговини људима

Радован Лазић

74

Процес трговања људима

Верица Трнинић

84

Кривично дело из чл. 159 закона о енергетици из ракурса јавне тужбе

Предраг Ђетковић

100

Кривична одговорност и имунитет јавних тужилаца

Радован Лазић

106

Одељење Удружења јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца Србије у Ваљеву

Златко Шуловић
Миодраг Плазинић

109

УВОДНА РЕЧ

Дон Кихот јаше на челу колоне,
у колони је само Санчо Панса,
против њих је читава алијанса.

Поштоване колеге,
драги пријатељи,

Управо у месецу када нови број часописа буде угледао светлост дана, Удружење јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца Србија обележиће значајан јубилеј – 10 година постојања, преданог рада и активизама у правцу побољшања статуса, положаја и надлежности јавних тужилаца, те унапређења владавине закона у земљи.

Иако смо током претходних десет година пролазили кроз различите фазе развоја наше организације, нема сумње да смо од самог почетка па до времена данашњег увек наликвали Дон Кихоту и његовој борби с ветрењачама. Сами против свих, а опет у интересу читавог друштва, без повлачења и без предаје, доследни својим идеалима и с јасним принципима којих се нисмо одрицали ни у најтежим моментима. Понекад наизглед губитници, успевали смо да све неоправдане критике и потцењивања превладамо те да из свега изађемо као победници. Увек достојанствени, с дозом потребног мангуплука, успели смо да у овој нашој правосудној васиони засијамо попут Сунца. Не могу а да не напишем како

сам искрено уверен да би тај наш правосудни свет у Србији без Удружења јавних тужилаца био изложен космичкој бесмислици и помрчини. Из тих разлога верујем да ће се ових десет година прелити у дуги низ деценија у коме ће генерације тужилаца надграђивати оно што је као добар темељ постављено током првих десет година бивствовања нашег удружења.

Од свог оснивања 2001, Удружење се залагало за интересе професије и играло кључну улогу у текућем процесу правосудне реформе. Такође, Удружење јавних тужилаца препознато је као компетентан и поуздан партнер у процесу реформе и приступања Србије Европској унији.

Као професионална, нестраначка и непрофитна организација, Удружење настоји да побољша статус тужилаца, да одбрани самосталност и избори се за независност тужилаштва. Постали смо заговорник реформи, не само ради унапређивања положаја и капацитета струке, већ и стога да се обезбеди пуна усаглашеност домаћих прописа с међународно признатим стандардима и принципима

који су неопходни за правилно, ефикасно и аутономно вршење тужилачке функције, те ефикасно и правично спровођење правде.

Удружење данас има 470 чланова, јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца, као и сарадника и приправника који раде у тужилаштвима.

Десета годишњица је одговарајуће време за Удружење тужилаца да, поред осврта на своја прошла достигнућа, процени изазове и одреди нове стратешке визије и правац деловања у будућности.

Удружење би требало да искористи сопствене успехе и научене лекције како би применило нове стратегије и мобилисало све расположиве ресурсе и тако осигурало свој одржив организациони и институционални развој.

Као дугорочни циљеви Удружења могу се узети: јачање аутономије, интегритета и надлежности јавних тужилаца у складу са европским и међународним мерилима; пружање висококвалитетних услуга члановима Удружења; јачање организационих, људских ресурса и финансијских

капацитета Удружења да постане самоодржива и моћна организација; јачање капацитета за заступање и утицај на реформе које утичу на тужилаштво и владавину права; унапређивање сарадње и партнерства на националној, регионалној и међународној сцени.

Тема новог броја „Тужилачке речи“ тиче се актуелне проблематике: **борбе против трговине људима**. Поред четири стручна текста која се налазе на странама новог броја часописа, у овом издању можете да прочитате и **иницијативу Државном већу тужилаца којом се предлаже повећање основних плата** заменицима јавних тужилаца и јавним тужиоцима. Такође, од претходног броја установљена је нова рубрика у којој ћемо представљати по једно одељење Удружења. Након одељења у Врању, у овом броју часописа моћи ћете да прочитати интересантне појединости о одељењу у Ваљеву.

Срдачан поздрав,

Уредништво

АКТИВНОСТИ

УДРУЖЕЊА ТУЖИЛАЦА СРБИЈЕ

ЗВОНКО МАРИНКОВИЋ

Седница Управног одбора Удружења

XV Седница Управног одбора Удружења одржана је 14. октобра у Орашцу. Седници је присуствовало 15 од 17 чланова Управног одбора. Поред чланова Управног одбора, седници је присуствовало и десетак чланова Удружења који су учествовали у раду Управног одбора. Дневни ред је обухватао следеће теме: усвајање извештаја са предходне седнице УО, представљање Извештаја о току поступка преиспитивања са

оценом објективности рада и одлука ДВТ-а и расправу.

Округли столови/ Семинари

ОКРУГЛИ СТОЛОВИ “РАДНА МРЕЖА И ИСКУСТВА СРБИЈЕ У БОРБИ ПРОТИВ ТРГОВИНЕ ЉУДИМА И ЗАШТИТА ЖРТАВА”

Кладово, 23 - 25.
септембар 2011,

Копеонок, 21 - 23.
октобар 2011.

Семинари “Радна мрежа и искуства Србије у борби против трговине људима и заштита жртава” организовани су у Кладову и на Копеоноку као део реализације пројекта “Ефикаснија заштита жртава трговине људима - одговор правосуђа”, који Удружење спроводи

у сарадњи са ЕИДХР (Европски инструменти за демократију и људска права).

Први дани семинара започели су регистрацијом учесника, а затим се прешло на кратак увод у сврху и циљ радионице и представљање предавача.

Други дан семинара је отворило предавање Милана Жарковића, професора Криминалистичко-полицијске академије и Владимира Абазовића, припадника Службе за борбу против организованог криминала.

Тема предавања била је “Појам трговине људима, фазе и облици експлоатације, подаци и сазнања о жртвама и извршиоцима/ презентација случајева”. Затим се присутнима

обратила Весна Станојевић, директор Саветовалишта против насиља у породици, која је говорила о заштити жртава трговине људима. Излагања су се затим наставила следећим редом: Слободан Савић, доктор на Институту за судску медицину Медицинског факултета у Београду, који за тему имао “Судско-медицински приступ жртвама трговине људима”, Биљана Синановић, судија Врховног касационог суда, која је говорила о одштети жртвама трговине људима, Радмила Драгичевић-Дичић, вф председника Апелационог суда у Београду, са темом “Преглед међународних и националних правних докумената од значаја за супротстављање трговини људима” и Горан Тодоровић, припадник Службе

за борбу против организованог криминала, који су говорили о изазовима покретања и вођења преткривичног поступка.

Последњег дана семинара присутнима су се обратили Миољуб Виторовић, заменик тужиоца за ратне злочине чија је тема гласила “Жртве трговине људима, разумевање ситуације и положаја жртве, жртве као сведоци, имовинско правни захтеви жртава”, Радмила Драгичевић-Дичић, вф председника Апелационог суда у Београду и Владимир Абазовић, припадника Службе за борбу против организованог криминала који су говорили о прегледу релевантне праксе супротстављања трговини људима и Горан Чавлина, судија Врховног касационог суда, који је пружио осврт на примере из праксе Врховног касационог суда.

Семинарима је присуствовало око осамдесет јавних тужилаца и заменика

из Неготина, Зајечара, Бора, Пожаревца, Смедерева, Ниша, Косовске Митровице, Новог Пазара и Врања.

ОКРУГЛИ СТОЛОВИ “ЗАКОН О СТРУКОВНИМ УДРУЖЕЊИМА”

Ваљево, 14. октобар 2011,

Крагујевац, 10. новембар 2011.

Округли столови у Ваљеву и Крагујевцу одржани су као део реализације пројекта који се спроводи у сарадњи са Организацијом за европску безбедност и сарадњу (ОЕБС). Присутнима су се обратили Јован Ћирић, директор института за упоредно право, који је говорио о правосудним струковним удружењима и Драгана Бољевић, председница Друштва судија Србије, која је говорила о значају усвајања закона о струковним удружењима.

Семинару је присуствовало око педесет јавних тужилаца

и заменика јавних тужилаца из Ваљева, Шапца, Ужица, Лознице Крагујевца, Јагодине и Параћина.

ОКРУГЛИ СТО: ПРИПРЕМА СМЕРНИЦА ЗА СТРАТЕШКИ ПЛАН УТС

Београд, 29. новембар 2011.

У склопу пројекта који Удружење тужилаца Србије реализује у сарадњи са Институтом за одрживе заједнице, у уторак 29. новембра 2011. године у Београду, у хотелу „Москва“ (сала Теразије) са почетком у 15 часова, организована је конференција на којој су представљене Смернице за стратешки план Удружења тужилаца Србије и Комуникациона стратегија Удружења тужилаца Србије.

Присутнима су се обратили председник Удружења, др Горан Илић, Антонио Клуни, председник организације МЕДЕЛ, Саша Јанковић, заштитник грађана, Драгана Бољевић,

председник Друштва судија Србије, Зоран Пађалић, председник Удружења прекршајних судова и Невена Петрушић, Повереник за заштиту равноправности.

Затим је Јелена Вујовић представила “Комуникациону стратегију Удружења тужилаца Србије”, да би након тога Марина Матић, потпредседник Програмског савета Удружења, представила “Смернице за стратешки план Удружења тужилаца Србије”.

На крају конференције, истакнути чланови Удружења тужилаца Србије Јасмина Киурски, председник Програмског савета Удружења и Радован Лазић, председник Управног одбора Удружења, дали су кратак осврт рада Удружења поводом десетогодишњице од оснивања Удружења тужилаца Србије.

Конференције

КОНФЕРЕНЦИЈА “ПРАВО ЖРТВЕ НА КОМПЕНЗАЦИЈУ”

Београд, 13. октобар 2011.

Конференција “Право жртве на компензацију” организована је у Аероклубу у Београду, 13. октобра 2011.

године, као део пројекта који се реализује у сарадњи са Организацијом за европску безбедност и сарадњу (ОЕБС).

Конференцију је отворио Горан Илић, председник Удружења тужилаца Србије.

Затим је тему “право жртве на компензацију” изложио Милан Жарковић, професор на Криминалистичко - полицијској академији. Након њега, присутнима су се обратили Радмила Драгичевић-Дичић, вф председника Апелационог суда у Београду, Биљана Синановић, судија Врховног касационог суда и Тијана Костић, адвокат. После кратке паузе, конференција је настављена излагањем Бранкице Групковић,

представником Међународног центра за миграциону политику, која је говорила о упоредноправном прегледу држава у региону и чланица ЕУ. Гордана Јекић-Брадајић, тужилац за организовани криминал, Тамара Вукасовић, представник организације Астра и Марија Лукић, представник Мисије ОЕБС у Србији, дале су осврт на могућа решења према постојећем законодавном оквиру у Србији.

Конференцији је присуствовало око четрдесет учесника.

Публикације

ЗАШТИТА ЖРТАВА ТРГОВИНЕ ЉУДИМА У КРИВИЧНОМ И ПРЕКРШАЈНОМ ПОСТУПКУ

Публикација представља резултат рада на пројекту “Ефикаснија заштита жртава трговине људима - Одговор правосуђа” који Удружење тужилаца Србије реализује у сарадњи са Европским

инструментом за демократију и људска права (ЕИДХР).

Књига је намењена стручњацима из области правосуђа који се у свом практичном раду сусрећу са потребом за правовременим препознавањем жртава трговине људима и обезбеђењем њихове физичке заштите, као и заштите њихових права. Иако књига у првом реду треба да послужи као својеврстан приручник стручњацима у њиховом свакодневном раду, она истовремено нуди и друге садржаје. Тако је било неопходно у овој књизи размотрити у основним цртама сам феномен трговине људима и, у делу о спречавању секундарне виктимизације жртава трговине, истаћи шта се све подразумева под термином виктимизација. Приручник је писан јасним стилем, а његова практична примењивост повећана је захваљујући визуелном истицању напомена и препорука које имају за циљ да корисници лакше упамте процедуре којих треба да се придржавају.

Иако је у првом реду намењена јавним тужиоцима и судијама за

прекршаје, ова студија може бити од користи свим стружњацима из области правосуђа, као и сваком другом ко се интересује за превенцију трговине људима или сарађује на тим програмима. Обимом и квалитетном садржином рад на савремен, занимљив и акционо усмерен начин информиса стружњаке из области правосуђа о специфичностима трговине људима у Србији, потребама жртава и начинима заштите и упућује их како да послове из своје надлежности обављају тако да избегну њихову секундарну виктимизацију и олакшају им положај.

СМЕРНИЦЕ ЗА ИЗРАДУ СТРАТЕШКОГ ПЛАНА УДРУЖЕЊА ЈАВНИХ ТУЖИЛАЦА И ЗАМЕНИКА ЈАВНИХ

ТУЖИЛАЦА СРБИЈЕ И СТРАТЕГИЈА КОМУНИКАЦИЈЕ УДРУЖЕЊА ЈАВНИХ ТУЖИЛАЦА И ЗАМЕНИКА ЈАВНИХ ТУЖИЛАЦА СРБИЈЕ

Као резултат вишемесечног рада на пројекту **“Припрема смерница за Стратешки план Удружења тужилаца Србије”** који Удружење тужилаца Србије имплементира у сарадњи са **Институтом за одрживе заједнице (ISC)** у оквиру програма „Иницијатива јавног заговарања грађанског друштва Србије“ у складу са Уговором о додели донације и Уговором о сарадњи са Америчком Агенцијом за помоћ и развој (USAID), произашле су и две публикације које су од немерљивог значаја за будући рад и просперитет Удружења тужилаца Србије: „Смернице за израду стратешког плана Удружења јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца Србије“ и „Стратегија комуникације Удружења јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца Србије“.

Израда публикације „Смернице за израду стратешког плана Удружења јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца Србије“ била је у делокругу посла који је обављала радна група коју су сачињавали чланови Удружења тужилаца Србије.

Након првог дела у коме се дају основни подаци о Удружењу и у коме се износе процене о капацитетима Удружења, следи део који у коме се говори о методологији за израду „Стратешког плана“. Наглашен је значај одређених компоненти које чине стратешки план, као што су мисија, визија, вредности које Удружење промовише и резултата који се желе достићи. Прави се дистинкција између дугорочних и средњорочних циљева, где се међу дугорочне одређују:

Сервис чланова - Област се односи на потребе и очекивања чланова Удружења;

Организациони раст и развој - Област фокусира се на саму организацију, људске

ресурсе, лидерство и управљање капацитетима;

Координација и сарадња - Област се одражава на перспективе заинтересованих страна и спољне односе.

Последњи део публикације говори о значају реализације стратешког плана и опасности да не буде реализован у пракси. Даје се препорука да је најбољи начин да се стратешки план реализује, израда акционог плана на годишњем нивоу.

Када се говори о „Стратегији комуникације Удружења јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца Србије“, Удружење тужилаца Србије је израдило овај документ у сарадњи са експертима за комуникације, Јеленом Вујовић и Мирославом Дерикоњић. Стратегија комуникације дефинише се као механизам управљања комуникацијама са циљем да се на најоптималнији начин остваре циљеви организације. У модерном добу,

предуслов опстанка организације је континуирано комуницирање са окружењем. Способност да комуницира је од суштинског значаја за успех било које организације и важан фактор у постизању њених циљева.

Стратегија комуникације даје детаљну анализу ситуације и проблема, дефинише циљеве и циљне јавности, говори о дефинисању поруке и језику којим ће она бити презентована, одређује тон и канале комуникације, даје смернице за утврђивање буџета и износи формуле за контролисање и мерење резултата.

Истовремено, стратегија садржи предлог конкретних активности којима ће се остварити стратешки циљеви комуникације:

- Јачање идентитета и имица Удружења како би се препознало као важан фактор у дијалогу било каквих прописа који се тичу организације и рада тужилаштва,
- Унапређење интерне комуникације са члановима Удружења,

- Медијска покривеност активности Удружења,

- Јачање подршке релевантних организација и донатора активностима које спроводи Удружење,

- Позиционирање чланова и руководства Удружења као пожељних саговорника и поузданих партнера доносиоца одлуке, медија и чланства.

Ове две публикације биће објављене у неком од наредних бројева Тужилачке речи.

Пројекти

- Започета је реализација пројекта са организацијом Партнери за демократске промене Србија који је подржан од стране Балканског фонда за демократију, у циљу побољшања ефикасности кривичног правосудног система кроз примену принципа опортунитета у Србији. У досадашњем току пројекта, радна група је израдила упитник који је достављен следећим тужилаштвима ради прикупљања података: Београд, Ваљево,

Врање, Јагодина, Крагујевац, Краљево, Неготин, Нови Пазар, Панчево, Пирот, Сомбор и Смедерево. Упитником се захтевају подаци о осумњиченом/окривљеном, о учињеном кривичном делу, о преткривичном поступку и о главном претресу.

ЗАХТЕВ ЗА ПОВЕЋАЊЕМ ПЛАТА ТУЖИЛАЦА

Београд, 21. новембар 2011. године

ДРЖАВНО ВЕЋЕ ТУЖИЛАЦА

БЕОГРАД

Двадесет петог јула 2011. године упутили смо вам допис с предлогом да донесте одлуку о повећању плата носиоцима јавнотужилачких функција у појединим јавним тужилаштвима. Будући да на допис нисте одговорили, принуђени смо да вам се поново обратимо и изложимо аргументацију у прилог иницијативи за повећање основних плата заменика јавних тужилаца и јавних тужилаца.

У знатном броју јавних тужилаштава нису попуњена места заменика јавних тужилаца. Према чл. 73 ст. 3 Закона о јавном тужилаштву, то је један од два законска услова за увећање плата заменицима јавног тужиоца који врше функцију у тим тужилаштвима. Разлози због којих места нису попуњена такви су да онемогућавају попуњавање поменутих места трајно или бар у дужем временском распону. У највећем броју случајева места су упражњена због упућивања заменика јавних тужилаца у друга јавна тужилаштва, сагласно чл. 73 ст. 2 Закона, или у Државно веће тужилаца. Места упућених заменика *de facto* су упражњена, тако да не постоји могућност да се попуне, јер би у том случају била повређена Одлука о броју заменика јавних тужилаца (Сл. гласник РС 43/2009 и 24/2010). Према томе, није могуће попунити упражњена места, чиме је испуњен и други услов за увећање основних плата из чл. 73 ст. 2 Закона о јавном тужилаштву.

Други разлог за увећање основних плата налази се у стварној оптерећености заменика јавних тужилаца бројем предмета. На основу података добијених из годишњих извештаја, Удружење је дошло до закључка да према приливу предмета заменици јавног тужиоца, по правилу, вишеструко премашују норму. Тачније, степен остварености норме за заменике јавног тужиоца на нивоу Србије и према акту[1] који је важио до краја 2009. године, а имајући у виду број носилаца јавнотужилачке функције, за основна тужилаштва износи 194,39 одсто, а за виша тужилаштва 292,8 процената. То су узнемирујући подаци који би, свакако, требало да буду повод за интервенцију Већа, а један од начина могао би да буде и увећање основних плата заменицима јавних тужилаца

Приликом одлучивања о овој иницијативи не би требало занемарити ни одредбу чл. 42 ст. 4 Закона о судијама, која допушта да се основна плата заменика председника суда увећава, што би могао да буде основ да се увећају и основне плате заменика јавних тужилаца који су годишњим распоредом одређени да замењују јавног тужиоца у пословима управе (тзв. први заменици).

Евентуална увећања плата заменика јавних тужилаца, сагласно Закону, довела би до повећања плата јавних тужилаца који руководе јавним тужилаштвима у којима су основне плате заменика јавних тужилаца увећане, што би, свакако, било логично.

Осим правних и професионалних разлога, и правичност, то јест једнако поступање у истој ситуацији налаже да Веће након пријема ове иницијативе и упознавања са свим битним чињеницама донесе одлуку о увећању плата носилаца јавнотужилачких функција.

Др Горан Илић
Председник УТС

Радован Лазић
Председник УО УТС

н. р. члановима Државног већа тужилаца

[1] Оријентациона мерила из Правилника о управи у јавном тужилаштву Сл. гласник РС 77/2004

ТЕМА БРОЈА

КРИВИЧНО ДЕЛО

ТРГОВИНА

У ЗАКОНОДАВСТВУ

МР ЈАСМИНА КИУРСКИ

ЗАМЕНИК АПЕЛАЦИОНОГ ЈАВНОГ
ТУЖИОЦА У БЕОГРАДУ

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Једна од основних карактеристика савремене доба јесте борба за заштиту људских слобода и права предвиђених бројним међународним конвенцијама и гарантованих уставом држава. Истовремено све је присутнија трговина људским бићима која угрожава безбедности људска права лица која постану њене жртве. Наиме трговина људима је озбиљна друштвена проблем која поприма глобални карактер јер најдрастичније угрожава основна људска права пресвега право на живот и слободу кретања. Данас већина земаља тврди да се код њих људска права и слободе у потпуности остварују мада се феномен опстава очигледно није изгубио. Стога можемо слободно рећи да овај вид криминала представља опство модерно доба. Милиони жена и деце а свечешће и мушкараца

приморани су на проституцију принудни рад просјачење и друге видове принуде. Овај број варира од једног милиона до четирим милиона зависно од врсте извештаја мада је тачан број жртава трговине људима веоматешко утврдити због тзв. тамне бројке непријављених случајева¹. Наиме жртве ове врсте кривичних дела најчешће не подnose кривичне пријаве нити се појављују као сведоци. Када је реч о трговини људским бићима због претњи и пућених њима или њиховим најближим жртвима веоматешко спрема дају изјаве полицији и исказна суду. Ово је у супротности са свакодневним искуствима везанима вршење

¹ Према подацима УН, 700.000 жена деце и мушкараца сваке године постану жртве трговине људима. US State Department процењује да тај број износи 900.000, од чега 20.000 жртава на територији САД; према проценама неких других истраживања 27 милиона људи данас је у ропском положају а од тога осам милиона деце (чак 20.000 деце из Обале Слоноваче).

ЉУДИМА

РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

кривичних дела где је жртва спремна сарадња с надлежним органима који раде на решавању случаја

Обавештајни извори и неке истражне процене говоре да је трговина људима један од незаконитих послова највећом брзином стопом раста у свету. Трговина људима најчешће се везује за организоване криминалне групе, па иако је због тајне природе организовано криминала немогуће прибавити поуздане потпуне податке евидентно је да су три најзначајније делатности и три најиздашнија извора финансирања организованог криминала у свету трговина дрогом, људима и оружјем. Једном успостављене криминалне групе које се баве овим видом криминала брзо проширују поље својих активности и удружују се с већ постојећим организацијама оперативним другим сферама као што су тероризам, трговина дрогом и оружјем. Међутим, за

разлику од конвенционалних облика организовано криминала који се бави препродајом дроге и оружја, трговина људима дуго времена је третирана као озбиљан друштвени проблем. То меје, свакако допринело „бежању“ јавности од сагледавања суштине проблема а радикална потврда таквог погледа на трговину људима нарочито се види када су у питању жене. Статус проститутке у друштву неизмјењје вековима и изгледа да се ништа није променило само зато што друштвено су способна да се избором са сопственим лицемерјем јавност једноставно не прихвати а не жели да верује у таква тврдње јер чињеница да је неко нечији сексуално или радно експлоатисан и проб звучи анахроно. Они који би признавали такву појаву често би имали и разумевања њу, правдајући свој индиферентан став аргументом да је то „нешто што одвајкада постоји“, односно

да је та ствар „нормална“.² Такође постоје мишљења да је с обзиром на то да је жртва знала у шта се упушта на неки начин и сама допринела сопственој експлоатацији. Чињеница да је жртва унапред знала да ће се бавити проституцијом или неком другом илегалном активношћу на који начин не умањује тежину кривичног дела које је починио трговац људским бићима нити је олакшавајућа околност што је жртва прихватила да њему учествује. Прихватање жртве више указује на њен сиромаштво немањ алтернатива околности у којима је живела као и на њену наивност.

Неретко у многим земљама полиција и надлежни органи игноришу олакшавајући чак профитирају од овог вида криминала. У већини земаља трговина људима првенствено се приступа као проблему илегалне

² Георгијев С. (2005) „Од Вардара до Триглава и шире“, „Време“ бр. 771/13.10.2010.

имиграције или проституције, а стратегије против ове појаве често имају негативне последице управо по жртве трафикинга. Најчешће су жртве те које се хапсе и депортују, док трговци настављају са својом криминалном делатношћу. Кључни чланови криминалне групе обично не бивају откривени нити кривично гоњени јер се задаци принуде, транспорта и осталог што чини трговину људским бићима поверава нижеранжираним припадницима група. Насупрот томе, депортоване особе у неким земљама бивају кривично гоњене након повратка због проституције или илегалног напуштања земље.

Чињеница о застрашујућој експанзији и размерама која је трговина људима попримила у протеклим годинама изазвала је већу пажњу и ангажовање опште и стручне јавности, као и надлежних институција. Међу онима који се баве борбом против трговине људима, све више људи сматра да је садашња усмереност пажње на сексуално искоришћавање жена и девојака преуска и да је потребно обезбедити додатне ресурсе како би се изучили и други облици трговине људима, као што је радна експлоатација.

Трговина људима најчешће се везује за организоване криминалне групе, што додатно отежава сузбијање и спречавање ове појаве. Додатан фактор представљају потешкоће које могу настати након пријављивања кривичног дела и током контакта полиције са жртвом, што није случај код већине других кривичних дела, у којима

су жртве спремне да сарађују. Стога је прво и основно питање како препознати жртву трговине људима и како такав случај разликовати од других случајева непријављеног рада, незаконите миграције, кријумчарења итд. Трговина људима је криминална делатност која доноси добру зараду онима који су спремни да ризикују. Међутим, са гледишта учинилаца, трговина људима је посао који уз низак ризик доноси висок профит, због чега се често назива “нискоризичним и високопрофитабилним послом”. У прилог томе говори и чињеница да је број судских пресуда за извршење овог кривичног дела прилично мали у већини земаља, упркос томе што је све очигледније да трговина људима постоји широм света. Овај податак односи се и на домаће правосудне органе, с обзиром на то да је до сада покренут релативно мали број кривичних поступака због извршења кривичног дела трговина људима, иако је евидентно да се Република Србија у последњих неколико година суочила са овим проблемом. Наиме, Србија је, пре свега, земља транзита³, али

3 Простран, С. (2006) „Трговина људима”, Билтен Округног суда у Београду бр 71/2006, Интермекс, Београд: US Department of State, “Victims of Trafficking and Violence protection Act 2000: Trafficking in Persons Report” 2004. и 2005. Према извештајима америчке администрације, “трговина људима је и у 2004. и 2005. години представљала озбиљан проблем за Србију. У редовном годишњем извештају Канцеларије за надзор и борбу против трговине људима америчког Стејт департамента за 2004. годину, Србија је стављена у групу земаља које треба надгледати, јер се “повећава број случајева

и земља порекла и привремене дестинације жртава трговине људима које углавном иду даље на Запад, али и у непосредно окружење на Косово и у Босну и Херцеговину, где се налази велики број војника и где постоји потражња за сексуалним услугама. Томе су, свакако, допринели ратови и економска криза с једне стране, и представа о животном стандарду и бољем животу у земљама Запада с друге стране. Подела света на богате и сиромашне земље постала је фактички опредељујући услов за процват овог облика криминалитета. Стога је трговина људима као глобални проблем постала заједнички проблем како за земље у политичкој и економској транзицији, одређене као земље порекла, тако и за

овог модерног облика ропства, а надлежни органи не пружају јасне доказе о борби против ове врсте криминала”. У извештају исте канцеларије за 2005. годину Србија је поново сврстана у групу земаља које се не придржавају у потпуности минималних стандарда за сузбијање трговине људима, али ипак у том погледу чини значајне напоре. Србија, према оцени у извештају, представља земљу порекла, транзита и крајње дестинације жена и девојака којима се у циљу сексуалне експлоатације тргује на локалном и међународном нивоу и унутар које се ромском децом тргује у сврху принудног просјачења. Дотадашња истраживања и искуства показују да је Косово честа дестинација за жртве трговине људима, али је такође и земља транзита и порекла. За центре трговине људима, присилне проституције и кријумчарења људи важе Приштина, Гњилане и Урошевац. УНМИК-овим прописом из 2001. године, трговина људима је сврстана у корпус кривичних дела. Специјална УНМИК-ова јединица за борбу против трговине људима (Trafficking and Prostitution Unit, TPIU) основана је 2000. године. Јединицу чине припадници међународних мировних снага и Косовског заштитног корпуса (KZK).

економски развијене земље, које су истовремено појављују као транзитне земље и земље одредишта.

Кривични прогон учинилаца кривичног дела трговине људима не зависи само од одговарајућих законских решења већ, пре свега, од спремности државе и њених правосудних органа да се с трговином људима суоче, не само као с појавом већ као обликом организованог криминала. Реакције на трговину људима различите су од једне до друге земље, а забрањавајућа је и неусклађеност законодавне регулативе и поступака откривања и доказивања на националном и међународном нивоу. Међутим, истраживања показују да државе све више успостављају сарадњу у циљу сузбијања и откривања трговине људима, да се мења слика у јавности, да се полиција, тужилаштво и судство обучавају да поступају у оваквим случајевима, те да се формирају нове институције које се баве проблемима жртава уз помоћ међународних организација и донатора. Све чешће учешће међународних и невладиних организација у пружању смештаја и специјализоване помоћи жртвама трговине људским бићима представља потенцијал у смислу све већег броја жртава спремних да сведоче под условом да радници полиције у сарадњи са службама које им обезбеђују смештај припреме одговарајуће протоколе за сарадњу с прихватилиштима.

Дефиниција трговине људским бићима предмет је великих расправа у антитрафикинг покрету. Када се прави нацрт мера или политике за сузбијање трговине људским бићима, прави се разлика између закона, политике или мера које се предузимају ради помоћи женама или мера којима се те жене касније виктимизирају. Приступу проблему варирају од репресивних стратегија, које за циљ имају сузбијање организованог криминала, илегалне миграције или проституције, до стратегија оснаживања које за циљ имају пружање подршке женама и повећање њихових права.

Трговина људима је по мноштву израбљивачких циљева међународни, организовани, криминални феномен, који има тешке последице по безбедност, благостање и људска права његових жртава. Трговина људима ради експлоатације, најчешће сексуалне, криминална је активност која уништава квалитет живота, а понекад и сам живот жртве. У многим случајевима, ниво физичких и психичких повреда нанесених жртвама трговине људима тако је озбиљан и трајан да не постоји могућност да се њихово физичко и ментално здравље медицински комплетно санира. То је модерно ропство чије су жртве најчешће жене. Према извештајним подацима, 90 одсто жртава трговине су особе женског пола, с тим што је међу њима све

већи број малолетница, узраста од 12 до 14 година.

На стратешком нивоу, у тренутку када организована трговина људским бићима добије упориште у држави, почиње њен рапидан раст и настају следећи ризици за стабилност и будућност те државе:

- дестабилизација на тржишту рада на црно и проституције;
- пораст и диверсификација организованог криминала;
- економска дестабилизација због пораста прања новца;
- пораст корупције у јавном сектору;
- дестабилизација економских страних инвестиција.

Проблеми као што су корупција и трговина људима, као и њихова повезаност с корумпираним јавним сектором и државним органима, могу угрозити читав правни систем и поверење друштва у њега.

МЕЂУНАРОДНЕ КОНВЕНЦИЈЕ И КРИВИЧНО ДЕЛО ТРГОВИНА ЉУДИМА

Велики број међународних конвенција и уговора бави се трговином људи или је спомиње и захтева од земаља да је прогласе кривичним делом. Иако је већина земаља већ донела одговарајуће законске прописе којима се трговина људима забрањује, неке земље још увек нису успоставиле национални законодавни оквир. Наиме, поједине земље још

увек немају посебне законе којима се забрањује трговина људским бићима, већ примењују законе везане за кривична дела отмице, силовања, сексуалног и физичког злостављања итд. Ипак, све више се ради на доношењу посебне законске регулативе која би трговину људским бићима третирала као кривично дело и самим тим омогућила изрицање примерених казни у складу с тежином кривичног дела.

Треба нагласити да су норме које предвиђају међународни правни акти обавезујуће за све земље које их ратификују. Прихватање нових међународних инструмената од стране влада у последњих неколико година указује на све већу свест о томе да трговина људима представља озбиљну претњу и да је потребно учврстити и ускладити одговор на ту појаву која представља један од најтежих облика кршења људских права.

Основни међународни правни инструменти који се баве питањем трговине људима јесу *Конвенција Уједињених нација против транснационалног организованог криминала и Допунски протоколи: Протокол за спречавање, сузбијање и кажњавање трговине људима, нарочито женама и децом* (у даљем тексту: Протокол) и *Протокол против кријумчарења миграната копном, морем и ваздухом*.⁴ Најважнији члан

⁴ Конвенција Уједињених нација против транснационалног организованог криминала усвојена је Резолуцијом А/RES/55/25 од 15. новембра 2000. године на 55. заседању Генералне скупштине Уједињених нација. Протокол за спречавање, сузбијање и

Протокола из Палерма јесте члан 3, који дефинише трговину људима на следећи начин:

- а) “трговина људским бићима” значи врбовање, превозење, пребацивање, скривање и примање лица, путем претње силом или употребом силе, или другим облицима присиле, отмице, преваре, обмане, злоупотребе овлашћења или тешког положаја, давања или примања новца или користи да би се добио пристанак лица које има контролу над другим лицем, у циљу експлоатације. Експлоатација обухвата, као минимум, експлоатацију проституције других лица или друге облике сексуалне експлоатације, принудни рад или службу, ропство или однос сличан ропству, сервитут – служење или уклањање – одстрањивање органа;

- б) пристанак жртве трговине људским бићима на намеравану експлоатацију изнету у ставу а) овог члана је без значаја у случајевима у којима је

кажњавање трговине људским бићима, нарочито женама и децом (ткз. Протокол из Палерма) и Протокол против кријумчарења миграната копном, морем и ваздухом, који допуњују ову конвенцију, усвојени су у Палерму од 12. до 15. децембра 2000. године. “Службени лист СРЈ” - Међународни уговори број 6/2001. Указ о проглашењу Закона о потврђивању Конвенције Уједињених нација против транснационалног организованог криминала и Допунских протокола ПР бр. 67 од 22. јуна 2001. године. Након ратификовања, Конвенција и Допунски протоколи постали су део нашег правног система 2001. године.

коришћена било која мера изнета у ставу а);

- ц) врбовање, превозење, пребацивање, скривање или примање детета за сврхе експлоатације сматра се “трговином људским бићима” чак и ако не обухвата било које од средстава изнетих у ставу а) овог члана;

- д) “дете” значи било коју особу млађу од 18 година.

Наведена дефиниција има неколико позитивних аспеката који реално одражавају стварност савремене трговине људима: пре свега она препознаје све облике трговине људима и не ограничава се само на сексуалну експлоатацију; даље, истиче да жртве могу бити сви, жене, мушкарци, девојчице и дечаки; предвиђа да се жртве подвргавају трафикингу како преко међународно признатих граница тако и унутар граница једне земље и коначно, осим у случају лица испод 18 година, Протокол тражи неки облик манипулације слободном вољом обавештене жртве (употребом силе или обмане) и тако респектује способност одраслих лица да сама доносе одлуке о својим животима, посебно у погледу рада и избора кретања. Наведена одредба Протокола предвиђа три елемента неопходна за извршење кривичног дела трговине људским бићима:

- 1) *Радња (активност)*: врбовање; прелаз преко границе, превоз лица, прихват лица итд.

2) *Средства*: претња или употреба силе, превара, принуда, отмица, злоупотреба моћи итд.

3) *Сврха експлоатације*: сексуално искоришћавање, принудни рад, ропство, просјачење, узимање телесних органа итд.

У пракси, кривично дело трговине људима постоји када су кумулативно испуњена сва три наведена елемента.

Према одредби члана 3. Протокола, ланац трговине људским бићима подразумева три фазе:

1) *Фаза регрутације*, која познаје четири главна начина врбовања жртава трговине људским бићима:

а) отмица или киднаповање (овај начин више није неуобичајен јер постоји пораст броја жртава отетих или киднапованих са подручја Албаније, Косова и у неким деловима Азије);

б) обећање за легалан и добро плаћен посао (жртве верују да ће радити у ресторанима, баровима и сл.);

ц) намамљивање путем полуистина (жене верују да ће радити као конобарице, склопити брак и сл.);

д) иако неке жене знају да ће радити као проститутке, нису свесне да неће бити плаћене и да ће бити третиране као жртве трговине људима.

2) *Фаза транзита*:

а) превоз – иза процеса врбовања

следи превозна и трансферна фаза, која може подразумевати и обезбеђивање смештаја и прихват жртве с низом пролазних склоништа, укључујући почетни прихват и трансфер унутар њене властите земље, али и озбиљне повреде људских права и физичко злостављање за време путовања, током којег може или не мора да се пређе државна граница;

б) руте и средства превоза – превоз жртава преко границе битан је аспект међународне трговине људима. У већини случајева, врбована лица су сагласна да зависе од трговца због обезбеђења докумената и превоза. То трговцима даје висок степен контроле за време транзитне фазе.

3) *Фаза експлоатације*: жртве су често преварене тако што верују да иду у страну земљу како би радиле као конобарице, дадиле, радници у фабрици и слично, али када стигну у земљу одредишта, бивају присиљене на проституцију, принудни рад итд. Разликују се следећи облици експлоатације:

- сексуална експлоатација,

- радна експлоатација,

- дужничко ропство,

- принудан брак,

- лажно усвајање,

- порнографија,

- просјачење,

- принуда на вршење кривичних дела,

- трговина органима и трговина бебама.

Даље, одредбом члана 5. Протокол прописује да ће свака држава потписница усвојити такве законске и друге мере које могу бити потребне да се као кривично дело установи понашање предвиђено у члану 3. овог протокола, када је учињено с намером. Према Протоколу, све земље су обавезне да развију национални план за превенцију, забрану и кажњавање трговине људима. У Палерму, 13. децембра 2000. године, све земље југоисточне Европе потписале су Конвенцију Уједињених нација против транснационалног организованог криминала и њена два Додатна протокола *Конвенција Савета Европе против трговине људима* (Конвенција Савета Европе о акцијама против трговине људским бићима - CETS 197)⁵ у члану 4. дефинише трговину људима на следећи начин:

а) “трговина људима” подразумева ангажовање, транспортовање, трансфер, смештај или задржавање људи употребом силе, претње или других облика принуде, завођењем, преваром, довођењем у заблуду, злоупотребом положаја или стања немоћи, или давањем, односно примањем новца или неновчаних средстава да би се постигао пристанак особе која у својој контроли

⁵ Конвенција отворена за потпис земљама чланицама на Трећем самиту шефова држава и влада Савета Европе, одржаном у мају 2005. године.

држи другу особу за сврхе експлоатације. Експлоатација, у најмању руку, подразумева експлоатацију проституцијом или другим формама сексуалног искоришћавања, принудни рад или пружање услуга, ропство или положаје сличне ропству, послужништво или уклањање органа;

б) пристанак жртве трговине на експлоатацију описану у претходном ставу без икаквог је дејства уколико су према жртви примењена средства и методе из става а).

Трговина људима може бити како национално тако и транснационално кривично дело и одвијати се унутар граница једне државе (тзв. унутрашња трговина људима), или прекогранично. *Modus operandi* везан за трговину људима увек се састоји из три фазе које се одвијају у земљи порекла (регрутовање и одвођење из земље), земља транзита (транспорт) и земља одредишта (прихват и експлоатација). Уз ове три географске и структуралне компоненте, неопходан је и комерцијални карактер овог вида криминала пошто су трговци људима принуђени да врше једну или више активности током једне или током све три наведене фазе, без обзира на врсту експлоатације коју су планирали над жртвом, као што су рекламирање, изнајмљивање простора, транспорт, комуникације и финансијске трансакције. Логичан закључак је да се фазе

у земљама порекла и транзита односе на југоисточну Европу, док се фаза у земљама одредишта односи на земље Европске уније и остале развијене земље. . Обично се земље у транзицији сматрају земљама порекла, а развијене земље одредишним земљама, иако у стварности таква разлика не постоји, будући да су руте постале сложене, и многе су земље присутне у све три фазе трговине људима. Дуге руте трговине људима, често, крећу из земље порекла жртава трговине људима, пролазе кроз једну или више транзитних земаља и на крају стижу до одредишне земље у којој се и спроводи искоришћавање. Стога је исправно користити појмове „земља порекла“, „транзитна земља“ и „одредишна земља“ само у односу на конкретне случајеве. Наиме, у неким земљама наилазимо на све три фазе трговине људима, а искуства показују да се ситуација константно мења, па земља транзита може постати земља одредишта.

Потенцијална жртва трговине људима изложена је различитим појавама у земљама порекла и земљама одредишта. Главна карактеристика потенцијалних жртава јесте јака жеља за побољшањем социо-економских услова и животног стандарда. Наиме, у земљама порекла постоји често велико сиромаштво, велика стопа незапослености, лош правни и социјални положај жена, што последично ствара сталне изворе жртава за експлоатацију (push

faktori). У земљама одредишта стално нараста секс тржиште и потреба за јефтиним радном снагом миграната или другим формама експлоатације, што повећава тражњу за услугама особа које у потрази за бољим животом постају жртве трговине људима (pull faktori). Мрежа организованог криминала преузела је контролу над “понудом и тражњом” и тргује жртвама и експлоатише их у циљу остваривања што већег профита. Трговац трафикер одабира жртве по “захтевима тржишта” за просјачење, присилан рад, сексуалну експлоатацију итд. Не постоји егзактан профил потенцијалних жртава трговине људима. У највећем броју случајева то су жене и девојке и најчешће се користе за сексуалну експлоатацију. Међутим, све више се као жртве трговине људима појављују и мушкарци и дечаци. Експлоатација деце мушког пола у сексуалне сврхе је у порасту. Жртве су најчешће особе од 18 до 25 година, али је све већи број деце изложене трфикингу. У протеклим годинама, трговина децом почела се препознавати као озбиљан проблем. Жртве се обично регрутују из села, мањих градова и градова у сиромашним регионима и најчешће су то незапослене и сиромашне особе, слабог образовања, које углавном потичу из дисфункционалних породица. Трговци људским бићима који се баве овим видом криминала организовано и на међународном нивоу изразито су снажљиви и безобзирни појединци, глобално

оперативни, који често користе најсавременију технологију, средства комуникације, као и прање новца како би могли да се баве криминалним радњама. Истраживања показују да се приликом прања новца стеченог трговином људима не користе нове технологије, већ традиционални методи, као што су куповина непокретности и аутомобила, или се новац убацује у легалне токове улагањем у услужне делатности (ресторане, барове и сл.).

НАЦИОНАЛНО ЗАКОНОДАВСТВО

Значај идентификовања жртва трговине на основу јасне дефиниције дела посебно је наглашен у препорученим смерницама Комитета за људска права Уједињених нација (UNHCR-a) :

Смерница 2 гласи: “Трговина је више од организованог пребацивања људи у циљу стицања добити. Кључни, додатни фактор који трговину разликује од кријумчарења људи јесте присуство силе, присиле/преваре током целог процеса, или у једној од фаза – као што су превара, сила или присила употребљени у сврху експлоатације. Неки од елемената могу учинити ову разлику очигледном, али у многим случајевима ово дело је тешко доказати без активне истраге. Неуспешна идентификација жртва вероватно ће за резултат имати додатно укидање слобода жртве.

Државе стога имају обавезу да обезбеде успешно идентификовање жртве”

Смерница 4 указује да непостојање јасне дефиниције овог дела у националним законима представља препреку ефикасном гоњењу и истрази, препознавању ситуације кршења људских права, истраживању и изради статистика о овој појави, те обликовању и управљању ефикасним политикама и прекограничној сарадњи. Јасна дефиниција трговине људима постављена у складу с међународним стандардима би, такође, допринела олакшавању међународне сарадње. Наиме, уколико се земље не договоре око истог кривичног дела и око идентификације исте категорије жртва, међународна сарадња неће бити ефикасна. У циљу хармонизације ових закона велики напредак је учињен кроз ратификацију Протокола и кроз његову примену на националном нивоу.

Као последица Протокола, Канцеларија УН високог комесара за људска права је 2002. године припремила и објавила „Принципе и упутства о људским правима и трговини људским бићима“. Овај документ бави се питањима односа према жртвама трговине људима. Тако се у параграфу 7 3. 4. 2. Принципа наводи да лица која су била предмет трговине људима не могу бити притварана, кривично гоњена, нити се против њих може покретати судски поступак због илегалног уласка или боравка у транзитној

земљи или земљи одредишта, или других незаконитих радњи, уколико је њихово вршење директна последица тога што су била предмет трговине. Упутства промовишу заштиту људских права жртва трговине људима. У том смислу параграф 6 Упутства број 2 предвиђа да лица која су била предмет трговине људским бићима ни под којим условима не могу завршити у притвору за илегалне имигранте или било каквој другој врсти притвора. Упутство број 8 се изричито односи на децу жртве и садржи посебне мере за заштиту и пружање подршке овим жртвама тако што прописује да су државе дужне да обезбеде да деца која су жртве трговине људима не смеју постати предмет кривичног гоњења или санкција због кривичних дела која су евентуално извршила искључиво због чињенице да су била предмет трговине.

Такође су на нивоу Европске уније учињени напори да се закони у овој области ускладе с новим међународним стандардима. Оквирна одлука Европске уније од 19. јула 2002. године представља прекретницу у процесу хармонизације закона земаља чланица ЕУ у борби против трговине људима.

Указом председника СР Југославије о проглашењу Закона о потврђивању Конвенције Уједињених нација против транснационалног организованог криминала и Допунских протокола, ПР број 67 од 22. јуна 2001.

године, наша земља преузела је обавезу усклађивања домаћег законодавства с међународним стандардима. У том смислу, члан 3. Протокола у нашем кривичном законодавству послужио је као основ за формулисање законског описа овог кривичног дела, које је први пут уведено Законом о изменама и допунама Кривичног закона Републике Србије⁶, као кривично дело трговина људима из члана 111б које је било сврстано у групу кривичних дела „против достојанства личности и морала“. Члан 111б КЗ РС садржао је инкриминацију трговине људима, којом се предвиђају биће овог кривичног дела и казне, док је Основни кривични закон⁷ садржао одредбе о могућностима изрицања конфискације имовине као споредне казне под законом прописаним условима (чл. 39а). До увођења самосталног кривичног дела трговина људима иза члана 111б КЗ РС, кривично гоњење учинилаца овог кривичног дела на територији Србије могло је да се предузима само по основу инкриминација које у себи садрже поједине елементе овог облика криминалитета: заснивање ропског односа и превоз лица у ропском односу из члана 155. КЗ СРЈ (ОКЗ); недозвољен прелазак државне границе из члана 249. КЗ СРЈ (ОКЗ) и посредовање у вршењу проституције из члана 251. КЗ РС. Већина таквих деликата већ је утврђена као кривично дело у

⁶ „Службени гласник РС”, број 39/03 од 11. 4. 2003. године.

⁷ „Службени лист СР Југославије“ број 61/01 и „Службени гласник РС“ број 39/03

готово свим савременим правним системима.

С обзиром на то да у Србији не постоји посебан закон за борбу против трговине људима, за сузбијање ове друштвено опасне појаве релевантан је низ одредаба које су садржане у другим законима:

- 1) Кривичном закону, односно Кривичном законнику Републике Србије;
- 2) Законнику о кривичном поступку;
- 3) Закону о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, корупције и других посебно тешких кривичних дела;
- 4) Закону о одузимању имовине проистекле из кривичног дела;
- 5) Закону о кретању и боравку странаца, Закону о прекршајима и сл.

КРИВИЧНИ ЗАКОН РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ И КРИВИЧНИ ЗАКОНИК РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ ИЗ 2006. И 2009. ГОДИНЕ

Ради бољег сагледавања дат је хронолошки приказ инкриминације кривичног дела трговина људима у нашем кривичном законодавству. Као што је већ речено, кривично дело трговина људима код нас је први пут уведено *Законом о изменама и допунама Кривичног закона*

Републике Србије у члану 111б, који је гласио:

“1) Ко силом или претњом, довођењем у заблуду или одржавањем у заблуди, злоупотребом овлашћења, поверења, односа зависности или тешких прилика другог, врбује, превози, пребацује, предаје, продаје, купује, посредује у предаји или продаји, сакрива или држи друго лице, а у циљу стицања неке користи, експлоатације и његовог рада, вршења криминалне делатности, проституције или просјачења, употребе у порнографске сврхе, ради одузимања дела тела за пресађивање или ради коришћења у оружаним сукобима, казниће се затвором од једне до десет година.

2) Ако је дело из става 1. овог члана учињено према више лица, отмицом, приликом вршења службене дужности, у оквиру криминалне организације, на нарочито свиреп или на нарочито понижавајући начин или је наступила тешка телесна повреда, учинилац ће се казнити затвором од најмање три године.

3) Ако је дело из става 1. овог члана учињено према малолетном лицу или је наступила смрт оштећеног лица, казниће се затвором од најмање пет година.

4) За дело из става 1. овог члана учињено према лицу које није навршило 14 година, учинилац ће се казнити казном прописаном за то дело и кад није употребио силу, претњу или неки од других наведених начина извршења.”

Напомињемо да је Кривични закон Републике Србије садржао неколико интересантних инкриминација по овом питању: насилно узимање људских органа или делова тела из члана 54а, отмица из члана 64, сексуално злостављање из члана 102а, и искоришћавање малолетних лица за порнографију из члана 111а.

Кривичним закоником Републике Србије⁸, који је ступио на снагу 1. јануара 2006. године, уведене су извесне измене и у постојећу правну регулативу кривичног дела трговине људима предвиђеног у раније важећем члану 111б Кривичног закона Републике Србије. У Кривичном законик у кривично дело трговина људима било је прописано у члану 388, у глави XXXIV под називом “Кривична дела против човечности и других добара заштићених међународним правом”. Кривични законик је поред кривичног дела трговина људима предвиђао и два специфична кривична дела: трговину децом ради усвојења из члана 389. и заснивање ропског односа и превоз лица у ропском односу из члана 390. Очигледно да је законодавац водио рачуна о Римском статуту Међународног кривичног суда који трговину људима уврштаје међу најтеже злочине против човечности. У извесној вези са овим кривичним делима јесте и кривично дело недозвољен прелаз државне границе и кријумчарење људи из

⁸ “Службени гласник РС”, бр. 85/05, 88/05 и 107/05 од 2. децембар 2005. године.

члана 350. Кривичног законика, иако је садржан у глави XXXI под називом “Кривична дела против јавног реда и мира”.

Кривични законик из 2006. године је кривично дело трговина људима из члана 388. дефинисао на следећи начин:

1) Ко силом или претњом, довођењем у заблуду или одржавањем у заблуди, злоупотребом овлашћења, поверења, односа зависности, тешких прилика другог, задржавањем личних исправа или давањем или примањем новца или друге користи, врбује, превози, пребације, предаје, продаје, купује, посредује у продаји, сакрива или држи друго лице, а у циљу експлоатације његовог рада, принудног рада, вршења кривичних дела, проституције или друге врсте сексуалне експлоатације, просјачења, употребе у порнографске сврхе, успостављања ропског или њему сличног односа, ради одузимања органа или дела тела или ради коришћења у оружаним сукобима, казниће се затвором од две до десет година.

2) За дело из става 1. овог члана учињено према малолетном лицу учинилац ће се казнити казном прописаном за то дело и кад није употребио силу, претњу или неки други од наведених начина извршења.

3) Ако је дело из става 1. овог члана учињено према малолетном лицу, учинилац ће се казнити затвором од најмање три године.

4) Ако је услед дела из става 1. и 3. овог члана наступила тешка телесна повреда неког лица, учинилац ће се казнити затвором од три до 15 година.

5) Ако је услед става 1. и 3. овог члана наступила смрт једног или више лица, учинилац ће се казнити затвором од најмање десет година.

6) Ко се бави вршењем кривичног дела из става 1. до 3. овог члана или је дело извршено од стране организоване групе, казниће се затвором од најмање пет година.

Упоредном анализом кривичног дела трговине људима из члана 111б КЗ РС и члана 388. КЗ, могу се уочити следеће разлике. У принципу, код основног облика у ставу 1. задржана су обележја наведеног кривичног дела из ранијег члана 111б КЗ РС у погледу радње, начина извршења и циља који се жели постићи извршењем кривичног дела, али су истовремено учињене и одређене измене у погледу алтернативно прописаних облика.

Код радњи извршења овог кривичног дела углавном су задржане све раније прописане алтернативне радње, осим што је у члану 388. Кривичног законика изостављена радња “посредовање у предаји”, тако да је по овом основу остала само радња „посредовања у продаји“. Овакво законско решење очигледно је последица увођења новог кривичног дела недозвољени прелазак државне границе и кријумчарење људи из чл. 350. КЗ,

где је радња посредовања у предаји везана за кријумчарење људи.

Када је у питању начин извршења овог кривичног дела, члан 388. Кривичног законика задржао је ранија законска решења, с тим да је прописан и нови алтернативни облик начина извршења у виду “задржавања личних исправа или давањем или примањем новца или друге користи”. Оваква измена настала је као последица бројних случајева у пракси, где су извршиоци наведеног кривичног дела, поготово у циљу проституције или друге врсте сексуалне експлоатације оштећених лица, по правилу, од оштећених одузимају и код себе задржавали личне исправе као један од облика принуде или контроле над жртвама. Најчешће се документи идентификације по доласку на одредиште одузимају од жртава које се након тога суочавају са огромним дугом који треба да врате трафикерима бавећи се проституцијом. Непознавање језика, немање новца и одговарајућих докумената, неповерење полиције и власти, нелегалан имиграциони статус, страх и изолација, све то доприноси појачаној зависности жртве од трговца.

Највеће измене извршене су у погледу циља који се жели постићи извршењем овог кривичног дела. Пре свега, изостављено је “стицање неке користи” као један од раније алтернативно одређених циљева. Као и у претходном случају, ова измена везана је за увођење новог

кривичног дела недозвољени прелазак државне границе и кријумчарење људи из члана 350. КЗ. Наиме, циљ у виду стицања неке користи постао је битно обележје става 2. овог члана, које се врши омогућавањем недозвољеног преласка границе или недозвољеног боравка или транзита лица које није држављанин наше земље. Истовремено, поред раније предвиђених алтернативних циљева кривичног дела трговина људима, у члану 388. Кривичног законика уведене су и нове циљне делатности у виду “принудног рада, друге врсте сексуалне експлоатације, успостављања ропског или њему сличног односа и ради одузимања органа”.

Поред наведених кривичних дела, као дела која могу бити од значаја за успешно супротстављање трговини људима треба издвојити: приказивање порнографског материјала и искоришћавање деце за порнографију из члана 185. КЗ, посредовање у вршењу проституције из члана 184. КЗ, подвођење и омогућавање вршења полног односа из члана 183. КЗ, обљуба са дететом из члана 180. КЗ, обљуба над немоћним лицем из члана 179. и насиље у породици из члана 194. КЗ.

Изменама и допунама Кривичног законика РС⁹, који је ступио на снагу 11. септембра 2009. године, прописано је кривично дело трговина људима из члана

9 “Службени гласник РС”, број 72 од 3. септембар 2009. године.

388, које садржи измене у односу на претходно законско решење само у погледу прописаних казни, како за основни облик тако и за квалификоване облике овог кривичног дела. Тако је за став 1. овог члана, који је остао неизмењен у погледу радњи извршења, начина извршења и циља који се жели постићи извршењем овог кривичног дела, прописана казна затвора од три до дванаест година, у ставу 3. казна затвора најмање пет година и у ставу 4. казна затвора у трајању од пет до петнаест година. У преосталом делу, ранији законски текст остаје неизмењен. Међутим, одредба члана 388. Кривичног законика из 2009. године садржи и нове ставове који гласе:

7) Ако је дело из става 1. до 3. овог члана извршено од стране организоване криминалне групе, учинилац ће се казнити затвором најмање десет година.

8) Ко зна или је могао знати да је лице жртва трговине људима, а искористи њен положај или другоме омогући искоришћавање њеног положаја ради експлоатације предвиђене ставом 1. овог члана, казниће се затвором од шест месеци до пет година.

9) Ако је дело из става 8. овог члана учињено према лицу за које је учинилац знао или је могао знати да је малолетно, учинилац ће се казнити казном затвора од једне до осам година.

10) Пристанак лица на експлоатацију или на

успостављање ропског или њему сличног односа из става 1. овог члана не утиче на постојање кривичног дела из става 1, 2. и 6. овог члана.”

Упоредном анализом наведених инкриминација можемо извести следеће закључке:

Пре свега, законодавац ни у једном од наведених случајева није користио појам “дете” у складу са чланом 3. Протокола, иако је овај члан, како смо то већ навели, послужио као основ за формулисање законског описа кривичног дела трговина људима. Наиме, према члану 3. став д) Протокола, “дете” значи било коју особу млађу од 18 година, док се у ставу ц) овог члана наводи да се врбовање, превозење, пребацивање, скривање или примање детета за сврхе експлоатације сматра “трговином људским бићима”, чак и ако не обухвата било које од средстава изнетих у ставу а) овог члана. Очигледно је да члан 3. Протокола уопште не предвиђа термин “малолетно лице”. Међутим, законодавац је у одредби члана 1116 Кривичног закона РС користио термине “малолетно лице” и „лице које није навршило 14 година“, док је у члану 388. Кривичног законика, у оба случаја, користио искључиво термин „малолетно лице“.

Напомињемо да је наведена примедба од значаја јер међународне конвенције јасно истичу потребу за посебним

односом и сагледавањем потреба деце жртава:

*Конвенција Уједињених нација о правима детета*¹⁰ садржи и посебне одредбе о правима детета на физички, психички и морални интегритет и у том смислу предвиђене су мере у циљу:

- 1) спречавања и заштите деце од физичког и менталног насиља, злоупотребе и занемаривања (члан 19);
- 2) спречавања и заштите деце од свих облика сексуалног искоришћавања и сексуалног злостављања (члан 34);
- 3) спречавања и заштите деце од отмице, продаје или трговине децом (члан 35);
- 4) подршке за физички и психички опоравак детета – жртве насиља и његову социјалну реинтеграцију (члан 39).

Члан 8 Конвенције бави се посебним потребама детета и дужностима државе да се стара о њиховим посебним потребама када су у улози сведока, њиховом праву да буду обавештена о кривичноправном поступку и да им се омогући помоћ од стране надлежних служби. У овом члану даље се наводи обавеза да се заштити идентитет детета током кривичног поступка и да се обезбеди потпуна безбедност за дете и његову породицу. Такође, у овом члану истиче се да се кривични поступак мора

10 A/Rezol/44/25, усвојена 20. новембра 1999. године.

покренути и у случају када старост жртве није прецизно утврђена, док ће се истражним радњама утврдити старост детета. Члан 35. Конвенције предвиђа да ће стране уговорнице предузимати све одговарајуће националне, билатералне и мултилатералне мере да спрече отмицу, продају или трговину децом у било коју сврху или у било којој форми.

Наша држава је страна уговорница Конвенције УН о правима детета, као и потписница два факултативна протокола уз Конвенцију, усвојена 2000. године: Факултативног протокола уз Конвенцију о правима детета, о продаји деце, дечјој проституцији и дечјој порнографији, и Факултативног протокола уз Конвенцију о правима детета о учешћу деце у оружаним сукобима.

Према члану 6. став 4. Протокола државе су обавезне, када примењују овај члан, да узму у обзир узраст, пол и посебне потребе жртве. У случајевима када се не зна годиште жртве, а постоји сумња да се ради о детету, држава може, сходно националном законодавству, третирати жртву као дете, сходно Конвенцији о правима детета, све док се право годиште жртве не утврди.

Канцеларија Високог комесара УН за људска права у Принципу број 10 предвиђа да у сваком тренутку интереси деце жртава трговине људима морају бити на првом месту, те да им се мора обезбедити адекватна помоћ

и заштита. У складу с тим, земље Уговорнице дужне су да предузму све неопходне мере како би обезбедиле адекватну обуку, посебно из области права и психологије, за лица која ће радити с децом жртвама.

Устав Републике Србије¹¹, такође, указује на предност међународних уговора у односу на домаће законодавство. Наиме, члан 16. Устава прописује “да су општеприхваћена правила међународног права и потврђени међународни уговори саставни део правног поретка Републике Србије и непосредно се примењују, те да потврђени међународни уговори морају бити у складу са Уставом”. Закони и општи акти донети у Републици Србији не смеју бити у супротности с потврђеним међународним уговорима и општепризнатим принципима и правилима међународног права.

Стога сматрамо да је законодавац био у обавези да приликом дефинисања кривичног дела трговина људима у целости испштује одредбу члана 3. Протокола и наведене одредбе Конвенције о правима детета, као и остале међународне стандарде.

На основу изложених обележја основног облика кривичног дела трговина људима из става 1. члана 111б КЗ РС и члана 388. КЗ, произлази закључак да је пасивни субјект извршења овог кривичног дела људско биће. Пасивни субјект, односно жртва овог кривичног дела има посебан

статус у смислу да ће јој бити пружена одговарајућа помоћ (члан 6. Протокола). Кривично дело трговина људима извршено је када је на неки од наведених начина предузета било која од алтернативно предвиђених радњи ради постизања неког од поменутих циљева.

У погледу виности, захтева се умишљајно поступање извршиоца овог кривичног дела. Спорно је да ли се као посебни субјективни елемент захтева и намера учиниоца која би била управљена на постизање неког од наведених циљева, или је реч о томе да је довољно знање извршиоца да ће пасивни субјект бити искоришћен у неку од наведених сврха, и то од стране било ког лица. Преовладава схватање да је други став више у складу са интенцијом Протокола¹².

Осим основног облика предвиђеног у ставу 1, сва три законска решења садрже и квалификоване облике кривичног дела трговина људима. Код квалификованих облика кривичног дела трговина људима из става 3. и 4. члана 111б КЗ РС, карактеристично је да је пасивни субјект малолетно лице и лице које није навршило 14 година, док се у ставу 2. и 3. члана 388. ранијег КЗ, односно ставу 2, 3. и 9. члана 388. важећег КЗ, као пасивни субјект наводи искључиво малолетно лице, како смо то већ објаснили. Облик из става 2. члана 388. (ранијег и важећег) КЗ, иако није запрећен

строжом казном, у суштини је квалификован облик јер се, с обзиром на својство пасивног субјекта, инкриминише оно што иначе не би представљало ово кривично дело. Наиме, уколико је нека од радњи предвиђена у ставу 1. овог члана учињена према малолетном лицу, кривично дело ће постојати и кад извршилац није употребио силу, претњу или неки други од наведених начина извршења. Став 3. члана 388. КЗ, у оба случаја, прописује квалификован облик уколико је дело из става 1. учињено према малолетном лицу, што подразумева употребу силе, претње или неког другог насиља, па је у том смислу овај став делимично преузео одредбе ранијег става 3. члана 111б КЗ РС, који осим малолетног лица као квалификаторну околност предвиђа и наступање смрти оштећеног лица. Члан 111б став 3. Кривичног закона РС је за овај облик извршења кривичног дела предвиђао казну затвора у трајању од најмање пет година, док је члан 388. став 3. ранијег Кривичног законика потпуно неоправдано ублажио казну затвора за овај квалификовани облик у трајању од најмање три године, да би члан 388. важећег Кривичног законика у ставу 3. поново предвидео казну затвора у трајању од најмање пет година. Напомињемо да је важећи Кривични законик предвидео строже казне затвора за став 1. овог члана (од три до дванаест година), за став 3. (најмање пет година) и за став 4. (од пет до петнаест година).

11 “Службени гласник РС”, број 98/06 од 10. новембар 2006. године.

12 Стојановић, З. (2006), Коментар Кривичног законика, “Службени гласник”, Београд, стр. 811.

Осим својства пасивног субјекта – малолетног лица, као тежег облика прописаног у ставу 3. овог члана, законодавац предвиђа још два облика квалификована тежом последицом. У првом случају ради се о тешкој телесној повреди неког лица (став 4), а у другом о смрти једног или више лица (став 5). С тим у вези, указујемо на непрецизност законодавца јер се у опису дела говори о тешкој телесној повреди, односно смрти “неког лица”, иако је логично да се тежа последица основног облика односи само на случајеве када се ради о пасивном субјекту, а не о било ком лицу. У односу на квалификаторну околност предвиђену у ставу 3. члана 388. КЗ, мора постојати умишљај учиниоца, а у односу на тежу последицу предвиђену у ставу 4. и 5. овог члана, у складу са општом одредбом члана 27. КЗ, мора постојати нехат.

Тежи облик кривичног дела трговина људима постоји и у случају да је остварена једна од две квалификаторне околности из става 6. овог члана. Једна је бављење вршењем кривичног дела из става 1. до 3. овог члана, које претпоставља виšekратно понављање радњи извршења, а друга вршење кривичног дела од стране „организоване групе“, односно „групе“. Термин “бављење” подразумева очигледно неку континуирану делатност која би се односила на већи број случајева, али како законодавац није прецизирао овај појам, то ће вероватно судска

пракса дати одговор на питање да ли се под тим могу подразумевати два или, евентуално, више случајева.¹³

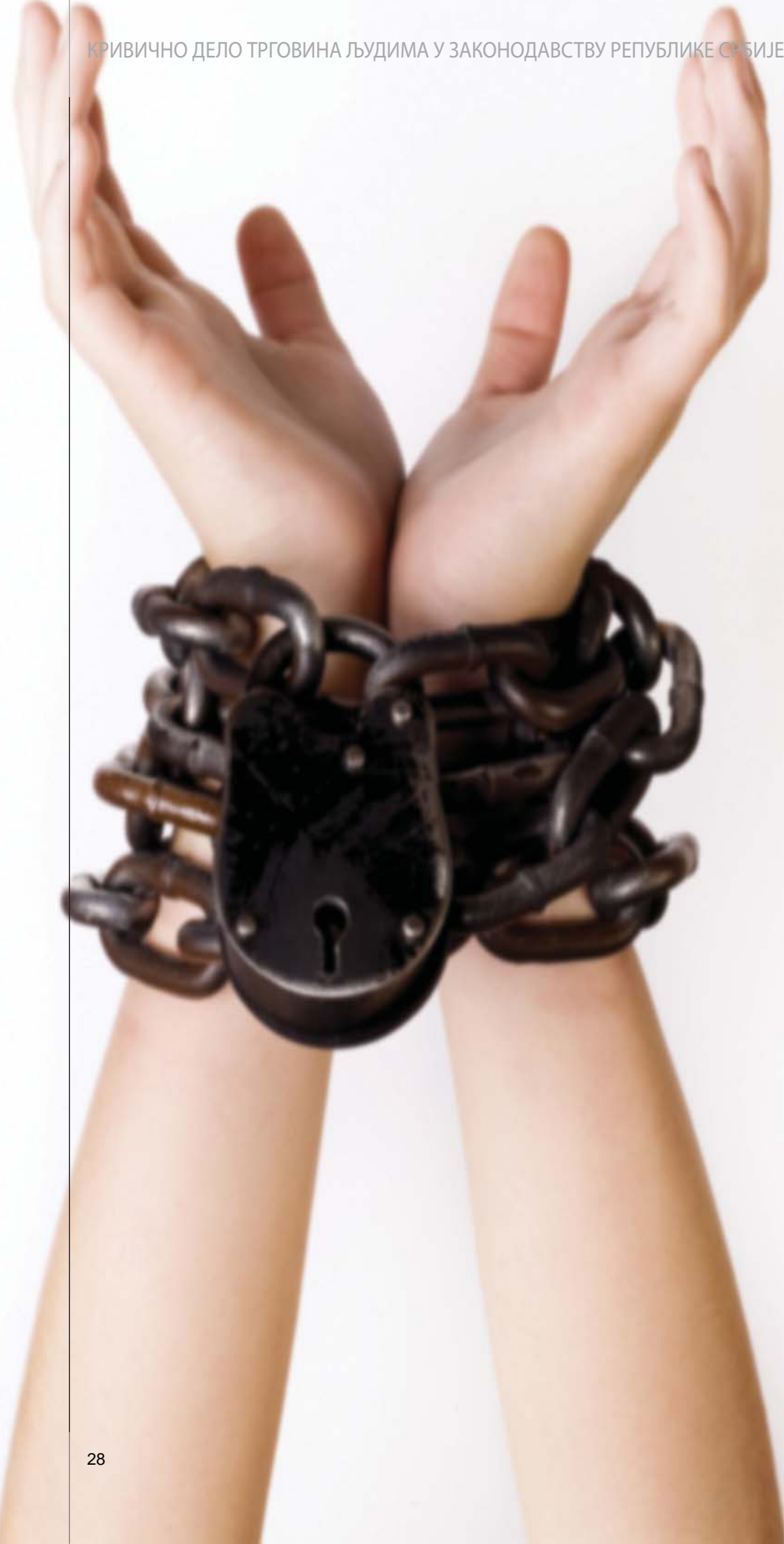
Када је у питању неодређеност појма, посебну пажњу заслужује тежи облик предвиђен у ставу 6. члана 388. КЗ, када је дело извршено од стране „организоване групе“, односно „групе“. Оваквим законским решењем делом су преузете раније одредбе члана 111б став 2. КЗ РС, који је предвиђао постојање квалификованог облика овог кривичног дела уколико је дело учињено у оквиру „криминалне организације“. У одредби члана 388. став 6. важећег КЗ законодавац користи термине „организована група“ и „група“ у смислу одредбе члана 112. став 22. КЗ. Међутим, последњим изменама Кривичног законика уведен је нови квалификовани облик у ставу 7. овог члана који предвиђа извршење дела из става 1. до 3. овог члана од стране „организоване криминалне групе“. Очигледно да је законодавац за исто кривично дело трговина људима користио потпуно неодређене појмове као што су: “криминална организација”, “организована група” и “група”, који нису у складу с терминима предвиђеним у члану 2. Конвенције Уједињених нација против транснационалног организованог криминала, нити са одредбом члана 3. Закона о

¹³ Цветковић, Б. (2007), Трговина људима, Билтен судске праксе Врховног суда Србије, број 3/2007, Београд.

организаацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, односно чланом 3. Закона о организаацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, корупције и других посебно тешких кривичних дела. Термин “криминална организација” наведена конвенција уопште не предвиђа, али то очигледно није била сметња да законодавац овај неодређени појам употреби у члану 111б став 2. КЗ РС и у члану 504а став 4. Законика о кривичном поступку у глави XXIX-а под називом “Посебне одредбе о поступку за кривична дела организованог криминала”.¹⁴

Члан 112. тачка 22. ранијег Кривичног законика “организовану групу“ дефинисао је као групу коју чине најмање три лица која су се удружила ради вршења кривичних дела”. Ова дефиниција није била у складу с тада важећим Законом о организаацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, који је у члану 3. предвиђао појам “организоване криминалне групе” и “друге организоване групе”. Члан 112. тачка 22. важећег кривичног законика дефинише појам “групе” који делимично одговара појму “организоване групе” из члана 2. Конвенције Уједињених нација против транснационалног организованог криминала. Термин “организована криминална група” из члана

¹⁴ “Службени лист СРЈ”, број 68/2002.

388. став 7. КЗ треба тумачити у смислу одредбе члана 3. Закона о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, корупције и других посебно тешких кривичних дела који је, после бројних примедби, коначно уподобљен термину “група за организовани криминал” из члана 2. став а) Конвенције Уједињених нација против транснационалног организованог криминала. Међутим, и поред тога постоји извесна разлика у овим појмовима, с обзиром на то да Конвенција у опису “групе за организовани криминал” користи израз “или друге материјалне користи”, док Закон у члану 3. став 2. под појмом “организована криминална група” користи израз “или друге користи”, која подразумева сваки вид прибављене користи (материјалне и нематеријалне). Појам “организоване криминалне групе” дате у члану 3. Закона о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, корупције и других посебно тешких кривичних дела разликује се и од појма „организована криминална група“ из члана 112. став 35 КЗ утолико што се иза речи “или друге користи” додаје “или ради остваривања и задржавања утицаја на привредне или друге важне државне

структуре”. Напомињемо да додати део појма “организоване криминалне групе” из члана 112. КЗ није у складу с Конвенцијом Уједињених нација против транснационалног организованог криминала, нити са осталим међународним стандардима.

Овакво недоследно законско решење има за последицу проблеме у судској пракси, јер се у конкретном случају поставља питање да ли ће се применити појам “организоване криминалне групе” из Кривичног законика или из Закона о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, корупције и других посебно тешких кривичних дела. У сваком случају, јавни тужилац је у обавези да у диспозитиву оптужног акта опише радње које је предузело одређено лице – окривљени као члан „организоване криминалне групе“ и да пружи доказе за овакву своју тврдњу.

Мишљења смо да законодавац мора повести рачуна о употреби прецизних и јасно дефинисаних појмова, посебно када је у питању усклађеност с међународним стандардима, јер свака употреба неодређених правних појмова има за последицу произвољност тумачења и неуједначену судску праксу.

Међутим, и поред датих примедби, можемо констатовати да је законодавац код кривичног

дела трговина људима из члана 388. последњим изменама КЗ учинио значајан напредак у усклађивању с међународним стандардима, јер је:

- у ставу 1. овог члана преузео дефиницију “трговине људским бићима” из члана 1. став а) Протокола у погледу радње, начина извршења и циља;

- у ставу 2. преузео је садржину одредбе члана 3. став ц) Протокола, с тим да је уместо појма “дете” користио појам “малолетно лице”;

- у ставу 7. преузео је термин “организована криминална група” из члана 2. став а) Конвенције Уједињених нација против транснационалног организованог криминала;

у ставу 10. преузео је одредбу члана 3. став б) Протокола, тако да став 10. сада гласи: “пристанак лица на експлоатацију или на успостављање ропског или њему сличног односа из става 1. овог члана не утиче на постојање кривичног дела из става 1, 2. и 6. овог члана”.

Такође, можемо закључити да је законодавац законски текст, односно субјективне и објективне елементе бића кривичног дела ускладио са одредбама члана 4. цитиране Конвенције Савета Европе против трговине људима (Конвенције Савета Европе о акцијама против трговине људским бићима), као и да су у

односу на ранију легислативу поопштрене санкције.

Има ли се у виду одредба члана 23. став 1. тачка 1. Закона о уређењу судова¹⁵, који прописује да виши суд у првом степену суди за кривична дела за која је као главна казна предвиђена казна затвора од преко десет година, те да се у тачки 2. став 1. овог члана не наводи као посебно кривично дело трговина људима из члана 388. КЗ – произлази закључак да је за поступање за наведено кривично дело надлежан виши суд, осим у случајевима предвиђеним у ставу 8. и 9. овог члана, за које је прописана казна затвора у трајању од шест месеци до пет година, односно у трајању од једне до осам година, за које је надлежан основни суд. Када је у питању надлежност суда, постоји још један изузетак, а то је случај када је дело из става 1. до 3. овог члана извршено од стране организоване криминалне групе. За поступање у предметима због извршења кривичног дела из члана 388. став 7. КЗ надлежан је Виши суд у Београду – Посебно одељење, односно Тужилаштво за организовани криминал. За одлучивање у другом степену по овим предметима надлежан је Апелациони суд, а у случају да је кривично дело трговине људима учињено од стране организоване криминалне групе надлежан је Апелациони суд у Београду.

¹⁵ “Службени гласник РС”, бр. 116/2008 и 104/2009.

ЗАКОН О ОРГАНИЗАЦИЈИ И НАДЛЕЖНОСТИ ДРЖАВНИХ ОРГАНА У СУЗБИЈАЊУ ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛА, КОРУПЦИЈЕ И ДРУГИХ ПОСЕБНО ТЕШКИХ КРИВИЧНИХ ДЕЛА

Као и код ранијег члана 1116 КЗ РС, само један од облика кривичног дела трговине људима представља дело организованог криминала, и то уколико је дело извршено од стране организоване криминалне групе (члан 388. став 7. КЗ).

У извештају Савета Европе о организованом криминалу у 2005. години¹⁶, трговина људима третирана је као један од облика организованог криминала. Она је као питање људских права и организованог криминала с временом заузела високо место у извештајима влада многих земаља Европе. Концепт трговине људима, према овом извештају, подразумева постојање јаким криминалних организација. Такође, подразумева претњу, употребу силе, принуду, превару и друга средства, као и експлоатацију која се спроводи и понавља у одређеном временском континуитету. Организоване криминалне групе и мреже користе могућности тржишта за

¹⁶ Простран, С. (2006) Трговина људима, Билтен Округног суда у Београду број 71/2006, Интермекс, Београд: "Organised Crime Situation Report 2005", Council of Europe, Octopus Programme.

сексуалне услуге и јефтин рад с једне стране, те тешке социјалне и друге ситуације у којима се жене и деца налазе с друге стране. Тржиште комерцијалних сексуалних услуга умногоме утиче на пораст трговине женама. Трговина женама, а нарочито децом, доприноси и ширењу тржишта виртуелног секса. Информационе и комуникационе технологије омогућавају сексуалну експлоатацију жена и деце. Нажалост, децја порнографија све више представља предмет интересовања како корисника тако и организованих криминалних група, које покривају око 50 одсто свих педофилских "веб страница".

Члан 2. Закона о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, корупције и других посебно тешких кривичних дела прописује да се овај закон, поред осталог, примењује ради откривања, кривичног гоњења и суђења за кривична дела организованог криминала. Организовани криминал у смислу одредбе члана 3. овог закона представља вршење кривичних дела од стране организоване криминалне групе или њених припадника. Под „организованом криминалном групом“ подразумева се група од три или више лица, која постоји одређено време и делује споразумно у циљу вршења једног или више кривичних дела за која је прописана казна затвора од четири године или тежа казна, ради стицања, посредно

или непосредно, финансијске или друге користи. Дефиниција организоване криминалне групе заснива се на правилном тумачењу термина "група за организовани криминал" и "тежак злочин" из члана 2. став а) и б) Конвенције Уједињених нација против транснационалног организованог криминала.

Стварна надлежност Вишег суда у Београду – Посебног одељења за последицу има примену различитих процесних одредби током кривичног поступка. Поступак за кривична дела организованог криминала регулисан је одредбама главе XXIX-а Законика о кривичном поступку, под називом "Посебне одредбе о поступку за кривична дела организованог криминала, корупције и друга изузетно тешка кривична дела". Међутим, ако се има у виду одредба члана 504а став 6. ЗКП којом се прописује да у друга изузетно тешка кривична дела из става 1. овог члана и ако нису резултат деловања организоване криминалне групе, поред осталог, спадају и кривична дела трговина људима из члана 388. став 1. до 6, 8. и 9. Кривичног законика и трговина малолетним лицима ради усвојења из члана 389. став 1. и 2. Кривичног законика, то значи да се посебне одредбе из ове главе примењују у свим случајевима на кривично дело трговина људима из члана 388. КЗ, а не само у случају да је ово кривично дело извршено од стране организоване криминалне групе. Напомињемо да се у упоредном кривичном законодавству и

међународним документима трговина људима углавном третира као облик организованог криминала. У том смислу, израда стратегије за борбу против трговине људима веома је сложен, изазован задатак јер само кривично дело обухвата три појаве: организовани криминал, насиље и друштвену дискриминацију. Свака од ове три компоненте доприноси тешкоћама и ефикасној борби против трговине и обезбеђивању људских права жртве. С обзиром на то да се трговина људима сматра обликом организованог (транснационалног) криминала са циљем остваривања зараде на илегалном тржишту, она се у принципу и не разликује од трговине дрогом или оружјем, или кријумчарења илегалних миграната, барем што се тиче мотива, структуре и логистике у организовању. Сходно томе, многе практичне и законске тешкоће су сличне:

- потреба за организованим приступом у спровођењу закона, који ће обухватати целокупну структуру криминалне организације;

- потреба за применом приступа проактивне истраге, са освртом на конкретне законске проблеме који се односе на технике тајног праћења или приступа прекршиоцима који би могли имати улогу сведока против осталих, значајнијих чланова организације;

- императив заплене и конфискације средстава криминалних организације;

- неопходност спречавања прања новца, средстава којима располаже криминална организација;

- потреба за још ближом транснационалном сарадњом између полицијских и правосудних органа и власти;

- значај заштите особа које представљају опасност по криминалне организације, или које се плаше одмазде и освете.¹⁷

Одредба члана 504а став 3. и 4. ЗКП дефинише “организовани криминал” и “организовану криминалну групу” на идентичан начин као и Закон о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, корупције и других посебно тешких кривичних дела у члану 3. тако да су коначно отклоњене неусаглашености у коришћењу термина и дефинисању појмова у наведеним законима.

Круг кривичних дела у односу на која је могућа примена посебних доказних радњи након последњих измена и допуна Законика о кривичном поступку прилично је проширен. У таквим поступцима овлашћења јавног тужиоца знатно су шира него у редовном кривичном поступку.¹⁸

17 Регионални стандарди за обуку судија и тужилаца у борби против трговине људима у југоисточној Европи, “International Centre for Migration Policy Development” - ICMPD, str. 75.

18 Уговор из Лисабона или Реформски уговор о сарадњи у области правосуђа и унутрашњих послова, без обзира на то што није изгласан на референдуму у Ирској, заслужује пажњу, с обзиром на значај мера које предвиђа а које имају за циљ борбу против тероризма

ЗАКОНИК О КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ

Законик о кривичном поступку предвиђа мере органа гоњења за откривање и доказивање кривичних дела из члана 504а овог законика, а то значи и кривичног дела трговине људима из члана 388. КЗ:

- 1) Надзор и снимање телефонских и других разговора или комуникација.
- 2) Пружање симулованих пословних услуга и пружање симулованих правних послова.
- 3) Контролисана испорука.
- 4) Аутоматско рачунарско претраживање личних и других с њима повезаних података.

Законик, такође, предвиђа и посебне мере органа гоњења

и организованог криминала. Тако, Савет може једногласном одлуком да установи Канцеларију европског тужиоца, након добијања сагласности Европског парламента. Европски јавни тужилац биће надлежан да, у сарадњи са Европолом, покрене истраге и кривично гони починиоце кривичних дела и њихове саучеснике за кривична дела против финансијских интереса заједнице. Он ће тада вршити улогу јавног тужиоца пред националним судовима држава чланица. Још једна од новина прописана уговором из Лисабона односи се на дефинисање кривичних дела и санкција за њихово извршење. Тако, на пример, Савет и Парламент, у редовном законодавном поступку могу да усвоје директиве којима се утврђују минимални стандарди у дефинисању кривичних дела и санкција, нарочито у области озбиљног криминала који има прекогранични карактер. Као типична дела која испуњавају ове услове, уговором су предвиђена следећа: тероризам, трговина људима и сексуална експлоатација жена и деце, незаконита трговина дрогом итд.

за откривање и доказивање кривичних дела организованог криминала (члан 504а став 3), као што су прикривени иследник и сведок сарадник.

Надзор и снимање телефонских разговора или комуникација другим техничким средствима и оптичка снимања лица одређује истражни судија наредбом на писмени и образложени предлог јавног тужиоца. Истражни судија сав материјал добијен спровођењем мера од стране органа унутрашњих послова, Безбедносно-информативне агенције или Војно-безбедносне агенције, доставља јавном тужиоцу на одлуку о покретању кривичног поступка. Ако јавни тужилац не покрене кривични поступак у року од шест месеци од дана када се упознао с достављеним материјалом или ако изјави да га неће користити у поступку, истражни судија доноси решење о уништењу прикупљеног материјала (члан 504е – 504з).

Такође, истражни судија може, на захтев јавног тужиоца, одобрити пружање симулованих пословних услуга и склапање симулованих правних послова. Ова мера може трајати шест месеци, а на образложени предлог јавног тужиоца, истражни судија може продужити трајање мере највише за још три месеца. По извршењу мере надлежни органи достављају истражном судији и јавном тужиоцу детаљан извештај. Ако јавни тужилац не покрене кривични поступак у року од шест

месеци од дана када се упознао с прибављеном документацијом, или ако изјави да је неће користити у поступку против осумњиченог лица, односно да неће захтевати вођење кривичног поступка, истражни судија ће, као и у претходном случају, уништити сав прикупљени материјал (члан 504и – 504к).

Републички јавни тужилац, односно други јавни тужилац надлежан за територију Републике Србије може одобрити контролисану испоруку, којом се дозвољава да незаконите или сумњиве пошиљке изађу, пређу или уђу на територију једне или више држава, уз знање и под надзором њихових надлежних органа у циљу прикупљања доказа и идентификовања лица умешаних у извршење кривичног дела. По извршењу наведене мере, овлашћено службено лице органа унутрашњих послова, односно другог државног органа, подноси републичком јавном тужиоцу, односно другом јавном тужиоцу надлежном за територију Републике Србије посебан извештај који садржи детаљне податке о спроведеној мери (члан 504л).

Аутоматско рачунарско претраживање личних и других с њима повезаних података и њихова електронска обрада може се предузети на основу наредбе истражног судије, а на предлог јавног тужиоца. Као и у претходним случајевима, уколико јавни тужилац не покрене кривични поступак, сав

прикупљени материјал, наредбом истражног судије, биће уништен (члан 504љ).

Истражни судија, на захтев јавног тужиоца, може одредити да се ангажује прикривени иследник, с тим да писмена и образложена наредба истражног судије, којом се одређује ова мера, мора да садржи податке о лицима и групи према којима се примењује, опис могућих кривичних дела, начин, обим, место и трајање мере. По завршетку мере, извештај се доставља истражном судији и јавном тужиоцу који одлучује о даљем кривичном гоњењу осумњиченог лица. Уз извештај, јавном тужиоцу се достављају фотографије, звучни и видео-снимци, прикупљена документација и сви докази који су прибављени применом мере. Законик предвиђа да се прикривени иследник под шифром или псеудонимом може изузетно испитати у кривичном поступку као сведок, с тим што подаци о идентитету прикривеног иследника који се испитује као сведок представљају службену тајну (члан 504м – 504н).

И коначно, јавни тужилац може суду предложити да се уз одређене погодности као сведок испита припадник организоване криминалне групе, тзв. сведок сарадник, који је признао да јој припада, против кога се води кривични поступак за кривично дело организованог криминала, под условом да је у потпуности признао извршење кривичног дела и ако је значај његовог исказа

за откривање, доказивање или спречавање других кривичних дела организоване криминалне групе претежнији од последица кривичног дела које је учинио. Предлог јавни тужилац може да поднесе до завршетка главног претреса, с тим да је у обавези да претходно упозори сведока сарадника на дужности и погодности предвиђене Закоником. О предлогу јавног тужиоца у истрази и до почетка главног претреса одлучује решењем веће првостепеног суда из члана 24. став 6. овог законика, а на главном претресу веће пред којим се држи главни претрес. Приликом испитивања сведока сарадника јавност је искључена, осим ако веће на предлог јавног тужиоца и уз сагласност сведока сарадника не одлучи друкчије. Такође, јавни тужилац може предложити суду за сведока лице које је правноснажно осуђено за кривично дело организованог криминала, под условом да је значај његовог исказа за откривање, доказивање или спречавање кривичних дела извршених од стране организоване криминалне групе (члан 504. став 3. ЗКП) претежнији од последица кривичног дела за које је осуђен (члан 504о - 504ћ).

Међутим, и поред значаја наведених мера, за вођење кривичних поступака због кривичног дела трговина људима најзначајнија је подршка жртвама, јер од поверења жртве у правосудне институције и државне органе зависи и њена воља да с њима сарађује у откривању

и разбијању организованих криминалних група и мрежа. Иако сведочење жртве представља један од најважнијих доказа у кривичном поступку, Законик не решава овај проблем на адекватан начин. Наиме, потребно је обезбедити пуну безбедност и социјалну помоћ жртви и њеној породици током комплетног истражног и судског процеса, као и по њиховом окончању. Мишљења смо да држава и надлежни правосудни органи не прилазе овом проблему довољно систематично и ефикасно, јер бригу о жртвама трговине људима и другим сличним кривичним делима и даље препуштају искључиво невладиним и међународним организацијама. Стога сматрамо да и поред до сада постигнутих значајних резултата у откривању и сузбијању трговине људима треба наставити са усавршавањем и обуком полиције, тужилаштва и судства да поступају у оваквим случајевима. Такође, сматрамо да треба оснивати нове специјализоване институције које се баве проблемима жртва, те које би својим радом знатно допринеле откривању учинилаца кривичног дела трговине људима и других кривичних дела организованог криминала. Досадашња пракса показала је да жртве обично и не знају шта им се догодило, односно да жртва не зна да је жртва трговине људима, чак и када се открије само кривично дело. Стога су од посебног значаја време и начин, као и обученост људи

који прилазе жртвама, а посебно први контакт са жртвом, да би се с једне стране омогућила помоћ жртви и њен повратак у друштво и нормалан живот, а с друге стране успешно вођење кривичног поступка против учинилаца кривичног дела трговина људима.

МЕРА БЕЗБЕДНОСТИ

ОДУЗИМАЊЕ ПРЕДМЕТА ИЗ ЧЛАНА 87. КРИВИЧНОГ ЗАКОНИКА

Овом мером предвиђа се могућност одузимања предмета који је био намењен или употребљен за извршење кривичног дела, или је настао извршењем кривичног дела кад постоји опасност да ће се одређени предмет поново употребити за извршење кривичног дела, или кад је ради заштите опште безбедности или из моралних разлога одузимање предмета неопходно (став 1). Примена ове мере безбедности не утиче на право трећих лица на накнаду штете због одузимања предмета према извршиоцу кривичног дела (став 2). Законом се може одредити обавезно одузимање предмета, а може се одредити и њихово обавезно уништавање. Такође се могу одредити услови за одузимање одређених предмета у појединим случајевима (став 3). Законодавац одузимање предмета, по овој одредби, предвиђа факултативно. Међутим, у посебном делу

Законик предвиђа обавезно одузимање ових предмета за поједина кривична дела (неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога из члана 246. став 7, недозвољена производња, држање, ношење и промет оружја и експлозивних материја из чл. 348. став 5. итд). Интересантно је да законодавац, за разлику од кривичног дела трговине људима из члана 388. КЗ, код кривичног дела недозвољен прелаз државне границе и кријумчарење људи из члана 350. КЗ, о којем ће касније бити више речи, у ставу 5. предвиђа да ће се средства намењена или употребљена за извршење дела из става 1. до 3. овог члана одузети.

С тим у вези, у судској пракси појавила се дилема око изрицања мере безбедности одузимање предмета из члана 87. КЗ, у случају извршења кривичног дела трговина људима. Постоје схватања да не би требало имати било какве недоумице у примени ове мере уколико се ради о путничком или теретном возилу, или пак било каквом другом превозном средству, којима се врши илегално пребацивање и транспорт људи, посебно ако се ради о “преуређеним возилима” с накнадно уграђеним “бункерима” за илегалан превоз људи.¹⁹ Међутим, према подацима из 2007. године, ни у

19 Цветковић, Б. (2007), Трговина људима, Билтен судске праксе Врховног суда Србије, број 3/2007, Интермекс, Београд. Овакав став је заузео и Врховни суд Србије својом одлуком КЖ-І. 1836/04 од 29. 12. 2004. године.

једном поступку пред Посебним одељењем Окружног суда у Београду, у предметима трговине људима или кријумчарења људи, није одузет аутомобил као средство које се врло често користи ради организованог и континуираног превоза лица. Само у једном поступку одузето је возило које је било коришћено и прилагођено за превоз дроге из Турске у Србију. Код кривичног дела трговина људима интересантно је и питање одузимања непокретности, када је очигледно да се читави објекти, на пример мотели, користе искључиво ради сексуалне експлоатације жртава трговине људима.

ПОВЕЗАНА КРИВИЧНА ДЕЛА

НЕДОЗВОЉЕН ПРЕЛАЗ ДРЖАВНЕ ГРАНИЦЕ И КРИЈУМЧАРЕЊЕ ЉУДИ

(Члан 350 КЗ)

Већ смо навели да постоје одређена кривична дела која су по својим битним обележјима доста слична и повезана с кривичним делом трговине људима из члана 388. КЗ, па се у том смислу и поставља питање њихових међусобних односа. Мишљења смо да је од практичног значаја за рад тужилаштва и других надлежних органа посебно важно указати на кривично дело недозвољен прелаз државне границе и кријумчарење људи из

члана 350. КЗ. Наведено кривично дело предвиђено је у глави XXXI под називом “Кривична дела против јавног реда и мира” а законски текст гласи:

- 1) Ко без прописане дозволе пређе или покуша да пређе границу Србије, наоружан или употребом насиља, казниће се затвором до једне године.
- 2) Ко у намери да себи или другом прибави какву корист, омогућава другом недозвољен прелаз границе Србије или недозвољен боравак или транзит кроз Србију, казниће се затвором од шест месеци до пет година.
- 3) Ако је дело из става 2) овог члана учињено од стране групе, злоупотребом службеног положаја или на начин којим се угрожава живот или здравље лица чији се недозвољени прелаз границе Србије, боравак или транзит омогућава или је кријумчарен већи број лица, учинилац ће се казнити затвором од једне до десет година.
- 4) Ако је дело из става 2) овог члана учињено од стране организоване криминалне групе, учинилац ће се казнити затвором од три до 12 година.
- 5) Средства намењена или употребљена за извршење дела из става 1. до 3. овог члана одузеће се.

Иако се ради о кривичном делу из главе кривичних дела против јавног реда и мира, ново законско решење из става 2. овог члана указује на одређене додирне тачке с кривичним делом трговина

људима. Наиме, анализирајући битна обележја кривичног дела трговина људима и измене Кривичног закона, односно Кривичног законика, указали смо да је један од ранијих циљева код кривичног дела трговина људима “намера да себи или другом прибави какву корист”, што је сада постало битно обележје, односно циљ кривичног дела недозвољен прелаз државне границе и кријумчарење људи. Разликовање ова два кривична дела од значаја је за рад тужилаштва у предметима илегалног транспорта страних држављана преко наше територије, који су по ранијем Кривичном закону Републике Србије квалификовани као кривично дело трговина људима.²⁰ Мишљења смо да је доношењем новог кривичног законика и правилном применом Конвенције Уједињених нација против транснационалног организованог криминала и њена два протокола отклоњена свака дилема и постављена јасна граница између ова два кривична дела, односно између кријумчарења миграната и трговине људима. Већ смо поменули да је основни облик кривичног дела трговина људима из члана 388. став 1 КЗ дефинисан сходно одредби члана 3. Протокола за спречавање, сузбијање и кажњавање трговине људским бићима, нарочито женама и децом. Према члану 3. став а) Протокола против кријумчарења миграната копном, морем и ваздухом,

“кријумчарење миграната” значи обезбеђивање нелегалног уласка у државу пописницу лица које није њен држављанин или лица са страним боравком, а у циљу стицања, на непосредан или посредан начин, финансијске или друге материјалне користи. Под “нелегалним уласком”, у смислу ове одредбе, сматра се прелазак границе без испуњења потребних захтева за легалан улазак у државу примаоца.

Очигледно да је концепт кријумчарења миграната усмерен ка илегалном преласку границе, што значи да представља кривично дело против државе, док трговина људима представља кршење основних људских слобода и права појединца путем експлоатације. Сходно томе, кључна разлика између ова два дела огледа се у природи и трајању односа између трговца и жртве трговине с једне стране, те кријумчара и илегалног мигранта с друге стране. Наиме, кријумчар и мигрант заснивају комерцијални однос у који мигрант улази потпуно добровољно, а који се завршава пошто је мигрант незаконито прешао границу и за то платио уговорену новчану накнаду. Дакле, кријумчарење људи (smuggling) јесте кривично дело против државе и њеног јавног реда који регулише легалан улазак на њену територију, без конкретне појединачне жртве. Кључан елемент је незаконит прелазак преко границе и чињеница да је мигрант дао пристанак за тај незаконит прелазак границе.

Овај однос између кријумчара и мигранта окончава се у тренутку када се обави нелегални прелазак границе, а нелегална средства и зарада остварују се од самог чина кријумчарења.

Напротив, трговина људима (trafficking) подразумева насилно одвођење појединаца, употребом силе, страха, преваре или заваривања, у циљу задовољавања потражње на тржишту (сексуална експлоатација, принудни рад итд), са јасном намером да се жртва експлоатише. То је кривично дело против појединца којим се крше његова људска права, и које може а не мора имати за последицу прелазак границе. У том случају, експлоататорски однос између трговца и жртве се наставља и после нелегалног преласка границе. Наиме, трговац од самог почетка има намеру да настави однос са експлоатисаном жртвом и након преласка границе ка коначном одредишту. Након преласка границе, као и унутар граница једне државе, трговац врши контролу над жртвом како би остварио крајњи циљ своје преваре, а то је зарада експлоатацијом жртве.

Међутим, без обзира на указане разлике у пракси, долази до преклапања ове две врсте кривичног дела. У многим случајевима кретање миграната и жртва трговине спроводе групе организованог криминала са циљем остваривање нелегалне зараде. Многе жртве трговине започињу своје путовање уз пристанак да буду кријумчарене из

20 Врховни суд Србије – Посебно одељење за организовани криминал КЖ I -ОК. 10/05 од 14. 3. 2006. године.

једне земље у другу, али касније бивају преварене или присиљене и постају жртве експлоатације. Стога је од изузетног значаја прављење разлике између ова два кривична дела, с обзиром на то да жртва трговине има право на заштиту и помоћ. У противном, жртва трговине људима ће се сматрати нелегалним мигрантом и биће једноставно депортована у земљу порекла. Овакав исход у супротности је с међународним стандардима о правима, јер је жртва трговине људима лишена права на заштиту са осећајем неправде и поновне трауматизације, коју је већ доживела злоупотребом од стране трговаца људима. Наиме, Протокол у глави II под називом „Заштита жртава нелегалне трговине људима“ регулише питање помоћи жртвама нелегалне трговине људима и њихову заштиту (члан 6); статуса жртава нелегалне трговине људима у државама које их примају (члан 7) и репатријације жртава нелегалне трговине људима (члан 8).

ТРГОВИНА МАЛОЛЕТНИМ ЛИЦИМА РАДИ УСВОЈЕЊА (ЧЛАН 389. КЗ)

Ова инкриминација унета је у Кривични законик с обзиром на то да кривично дело трговина људима из члана 388. не обухвата трговину децом нити малолетним лицима ради усвојења.

Законски текст члана 389 Кривичног законика гласи:

1) Ко одузме лице које није навршило шеснаест година ради његовог усвојења противно важећим прописима, или ко усвоји такво лице или посредује у таквом усвојењу, или ко у том циљу купи, прода или преда друго лице које није навршило шеснаест година или га превози, обезбеђује му смештај или га прикрива, казниће се затвором од једне до пет година.

2) Ко се бави вршењем делатности из става 1. овог члана, или је дело извршено од стране групе, казниће се затвором најмање три године.

3) Ако је дело из става 1. овог члана извршено од стране организоване криминалне групе, учинилац ће се казнити затвором најмање пет година.

Последњим изменама Кривичног законика од 11. септембра 2009. године, осим промене назива дела (трговина децом ради усвојења), унете су и следеће новине у члану 389. у односу на претходно законско решење:

- у ставу 1. се као битно обележје кривичног дела наводи да лице није навршило шеснаест година уместо четрнаест;

- у ставу 2. се речи “или је дело извршено на организован начин од стране више лица” замењују речима “или је дело извршено од стране групе”;

- нови став 3. прописује квалификовани облик ако је дело извршено од стране „организоване криминалне групе“.

У погледу алтернативно прописаних радњи извршења кривичног дела, законски текст је остао неизмењен, као и у погледу предвиђених казни затвора у ставу 1. и 2. У првом случају радња извршења је одузимање лица које није навршило шеснаест година у циљу његовог усвојења противно важећим прописима. С тим у вези, основана је примедба да је услов “да се то чини противно важећим прописима” када се ради о одузимању – сувишан, јер одузимање ради усвојења не може бити у складу с прописима. Такође, спорно је да ли и у случају куповине, продаје, предаје, превозења, обезбеђивања смештаја или прикривања лица које није навршило шеснаест година у истом циљу, то јест ради усвојења, треба да се ради о одузетом лицу. На основу језичког тумачења, може се закључити да то није нужан услов, те да је довољно да се те радње предузимају ради усвојења које је противно важећим прописима.²¹ Извршилац кривичног дела је свако ко усвоји лице одузето ради усвојења, као и оно лице које у томе посредује. Наведено кривично дело може се учинити само са умишљајем који обухвата и свест да се радња извршења предузима ради усвојења лица противно важећим прописима. Квалификовани облик овог кривичног дела предвиђен је у ставовима 2. и 3, уколико се неко бави вршењем ове делатности

21 Стојановић, З. (2006), Коментар Кривичног законика, “Службени гласник”, Београд, стр. 812-813.

или уколико је дело извршено од стране групе, односно од стране организоване криминалне групе.

Имамо ли у виду претходне наводе и међународне конвенције о посебној заштити деце, као и одредбу члана 112 став 8, 9 и 10 Кривичног законика, потпуно је нејасно зашто је законодавац као пасиван субјект овог дела одредио „лице које није навршило шеснаест година“.

ЗАСНИВАЊЕ РОПСКОГ ОДНОСА И ПРЕВОЗ ЛИЦА У РОПСКОМ ОДНОСУ

(ЧЛАН 390. КЗ)

Законски текст овог члана је остао неизмењен након доношења Кривичног законика из 2009. године:

- 1) Ко, кршећи правила међународног права, стави другог у ропски или њему сличан однос или га држи у таквом односу, купи, прода, преда другом лицу или посредује у куповини, продаји или предаји оваквог лица или подстиче другог да прода своју слободу или слободу лица које издржава или о којем се стара, казниће се затвором од једне до десет година.
- 2) Ко превози лица која се налазе у ропском или њему сличном односу из једне земље у другу, казниће се затвором од шест месеци до пет година.
- 3) Ко дело из става 1. и 2. овог члана учини према малолетном

лицу, казниће се затвором од пет до петнаест година.

Ово кривично дело уведено је у наше позитивно кривично законодавство у складу с Конвенцијом о сузбијању ропства из 1926. године, која је употпуњена Допунском конвенцијом о укидању ропства, трговине робљем и установа и праксе сличних ропству закљученом у Женеви 1956. године. Наша земља је ратификовала ове конвенције.²² Забрана ропства и трговине робљем садржана је и другим конвенцијама, с тим да је у међународним документима посебно регулисана забрана превоза лица која се налазе у ропском односу.

Основни облик кривичног дела садржан је у ставу 1. овог члана и предвиђа више различитих алтернативно прописаних радњи извршења као што су стављање другог у ропски или њему сличан однос, држање другог у таквом односу итд. Превоз лица која се налазе у ропском или њему сличном односу представља лакши облик овог кривичног дела (став 2). Квалификовани облик постоји када се нека од ових радњи основног или лакшег облика из ставова 1. и 2. овог члана изврши према малолетном лицу (став 3). Основни облик из става 1. може се извршити само са директним умишљајем, а дело из става 2. и са евентуалним умишљајем. Постојање свести да

²² “Службени лист ФНРЈ”, Додатак, број 7/58.

се предузимањем оваквих радњи крше правила међународног права није од значаја за постојање кривичног дела.

Члан 26. Устава Републике Србије прописује забрану ропства, положаја сличног ропству и принудни рад. Према овој одредби, нико не може бити држан у ропству или у положају сличном ропству и забрањен је сваки облик трговине људима. Сексуално или економско искоришћавање лица које је у неповољном положају сматра се принудним радом.

ПРИКАЗИВАЊЕ, ПРИБАВЉАЊЕ И ПОСЕДОВАЊЕ ПОРНОГРАФСКОГ МАТЕРИЈАЛА И ИСКОРИШЋАВАЊЕ МАЛОЛЕТНОГ ЛИЦА ЗА ПОРНОГРАФИЈУ

(ЧЛАН 185. КЗ)

Кривични законик из 2009. године је и код овог кривичног дела, из необјашњивих разлога, изменио и назив и законски текст претходног члана 185 изостављањем речи „дете“ (осим у ставу 3.), који сада гласи:

- 1) Ко малолетнику прода, прикаже или јавним излагањем или на други начин учини доступним текстове, слике, аудио-визуелне или друге предмете порнографске садржине, или му прикаже порнографску представу, казниће се новчаном казном или затвором до шест месеци.

2) Ко искористи малолетника за производњу слика, аудио, визуелних или других предмета порнографске садржине или за порнографску представу, казниће се затвором од шест месеци до пет година.

3) Ако је дело из ст. 1. и 2. овог члана извршено према детету, учинилац ће се казнити за дело из става 1. затвором од шест месеци до три године, а за дело из става 2. затвором од једне до осам година.

4) Ко прибавља за себе или другог, поседује, продаје, приказује јавно излаже или електронски или на други начин чини доступним слике, аудио, визуелне или друге предмете порнографске садржине настале искоришћавањем малолетног лица, казниће се затвором од три месеца до три године.

5) Предмети из ст. 1. до 4. овог члана одузеће се.

Кривични законик предвиђа још једно кривично дело које је на неки начин у вези с трговином људима, иако је предвиђено у глави XVIII под називом “Кривична дела против полне слободе”. Ово кривично дело представља нови вид међународног организованог криминала који се на различите начине шири и обухвата више различитих видова, учинилаца, жртва и “корисника услуга”. На формулисање ове норме, свакако, утицала је чињеница да се децом данас тргује не само ради усвојења, просјачења и слично, већ и због производње и дистрибуције

порнографског материјала који се онда, на различите начине, дистрибуира даљим потенцијалним корисницима.²³ Европска конвенција о сајбер криминалу прописује да се под појмом “дечја порнографија” подразумева порнографија у којој учествују лица млађа од 18 година. Изузетно, Конвенција дозвољава да се граница може спустити на 16 година, али не и мање од 16 година. Стога, у односу на ово кривично дело стоји поменута примедба да законодавац појам “дете” и “малолетно лице” није ускладио с међународним стандардима. Ово посебно ако се има у виду да је законодавац последњим изменама Кривичног законика изменио не само део законског текста, већ и назив овог кривичног дела, који се раније односио искључиво на искоришћавање деце за порнографију. Нови кривични законик санкционише искоришћавање малолетног лица за порнографију, и у самом законском тексту у ставу 1. и 2. овог члана уместо речи “детету” наводи “малолетнику”, а у ставу 3. предвиђа квалификовани облик ако је дело из става 1. и 2. овог члана извршено према детету. У ставу 4. овог члана законодавац је делимично изменио законски текст утолико што је проширио број алтернативно прописаних радњи извршења, којима се

23 Ђирић, Ј. (2007) “Трговина људима”, Јачање владавине права у Србији кроз борбу против организованог криминала и корупције, Београд, стр. 151.

чине доступним слике, аудио, визуелни и други предмети порнографске садржине настали искоришћавањем малолетног лица. Кривично дело, у ствари, обухвата два кривична дела која су обухваћена истим чланом, с обзиром на то да им је пасивни субјект исти, а и везана су за порнографију. У ставу 1. малолетнику се продајом, приказивањем, јавним излагањем или на други начин чини доступна порнографија, док се у ставу 2. малолетник искоришћава за производњу предмета или представа порнографске садржине. Основни облик може се извршити само са умишљајем. Умишљај може бити и евентуални, јер је довољно и пристајање да се малолетник упозна са садржином порнографског предмета, без обзира на то што се предмет јавно излаже у неку другу сврху. У ставу 4. овог члана прописан је посебан облик ширења и стављања у промет дечје порнографије. Квалификовани облик из става 3, као и посебан облик из става 4, може се извршити само са умишљајем.

ПРИМЕРИ ИЗ СУДСКЕ ПРАКСЕ

1) Код кривичног дела трговина људима из члана 388. КЗ циљ је експлоатација. Имајући у виду одредбе члана 3. Протокола Уједињених нација за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људским бићима, нарочито

женама и децом, експлоатација обухвата, минимум, експлоатацију проституције других лица или друге облике сексуалне експлоатације, принудни рад или службу, ропство или однос сличан ропству (Пресуда Окружног суда у Нишу К. број 224/05 од 4. 11. 2005. године).

2) Основни облик кривичног дела трговина људима садржи већи број алтернативно одређених радњи извршења, а за постојање овог кривичног дела потребно је да су одређене делатности, које су наведене као законска обележја овог кривичног дела, повезане с постизањем одређеног циља у односу на лице које је предмет трговине, односно да постоји узрочна веза између наведених делатности и постизања одређеног циља у односу на оштећено лице које би било предмет трговине, што значи да се радња извршења врши у циљу експлоатације рада тог лица (Пресуда Врховног суда Србије КЖИ-1863/06 од 23.10.2006. и Пресуда Окружног суда у Крагујевцу К. број 19/06 од 31. 3. 2006. године).

3) Оптужени не чине кривично дело трговине људима већ кривично дело недозвољен прелазак државне границе кад предузимају бројне радње без којих другим лицима недозвољен прелазак државне границе не би био могућ, а при томе тим лицима слобода није ограничена и прелазак границе желе (Пресуда Врховног суда Србије КЖИ-1547/05 од 25. 9. 2006. године).

4) Када су учиниоци малолетну оштећену послали у Италију одређеном лицу од кога су примили новац у пет наврата, ради се о кривичном делу трговине људима (Пресуда Врховног суда Србије КЖ-1057/05 од 2. 2. 2006. и Пресуда Окружног суда у Јагодини К. број 98/04 од 11. 4. 2005. године).

5) Искључиво лице које је страни држављанин или апатрид, односно лице без држављанства, може бити пасивни субјект кривичног дела из члана 350. став 2. Кривичног законика (Решење Окружног суда у Суботици КЖ. број 104/2007 од 21. 3. 2007. године).

6) Када оптужена у дневном листу објави оглас у име своје агенције за пословну пратњу у коме нуди пословну пратњу са женским лицима и на тај начин доведе у контакт треће лице са женским лицем ради вршења проституције, чини кривично дело посредовање у вршењу проституције из члана 251 КЗЈ (ОКЗ) предајом женског лица другоме ради вршења проституције (пресуда Окружног суда у Београду КЖ број 430/00 од 04.07.2000. и пресуда Првог општинског суда у Београду К број 69/99 од 16. 11. 1999. године).

7) Окривљени је у свом угоститељском локалу ангажовао стране држављанке и обећавајући им новчану корист, приволео их да остваре полни контакт и обаве полни сношај са већим бројем мушкараца, па их је на тај начин наводио и подстицао на

проституцију (пресуда Окружног суда у Београду КЖ број 1785/97 од 8. 10. 1997. и пресуда Општинског суда у Младеновцу К број 386/96 од 24. 3. 1997. године).

8) Под појмом омогућавање преласка државне границе не подразумевају се само радње које непосредно означавају прелаз саме границе, већ обухватају све радње које су везане са тим и без којих недозвољен прелаз границе другог не би био могућ – кривично дело недозвољен прелаз државне границе из члана 249 став 2 КЗЈ (пресуда Окружног суда у Београду КЖ број 2140/99 од 16. 2. 2000. и пресуда Трећег општинског суда у Београду К број 12/99 од 5. 2. 1999. године).

9) Предаја као радња извршења кривичног дела трговине људима подразумева предузимање одређених радњи којима се лица којима се врши трговина стављају на располагање неком другом лицу. (Решење Врховног суда Србије Кж. Број 67/05 од 04.04.2005. и пресуда Окружног суда у Београду К. број 247/04 од 22.6.2004. године)

Примери из судске праксе треба да послуже као помоћ у раду, пре свега јавним тужиоцима и судијама ради једнообразног поступања, али исто тако и радницима полиције и осталих институција укључених у борбу против трговине људима.

РЕПУБЛИЧКО ЈАВНО ТУЖИЛАШТВО

ТАБЕЛАРНИ ПРЕГЛЕД КРИВИЧНИХ ДЕЛА ПРОТИВ УСТАВНОГ УРЕЂЕЊА И БЕЗБЕДНОСТИ Р. СРБИЈЕ КСТ-4

за период 01.01.2006. до 31.12.2006. године

Чл. КЗ по основном делу	РАД ПО ПРИЈАВИ										Нерешене истраге из ранијег периода	Обустава
	Прилив пријава		Одбачају		Нерешене пријаве		Оптужни предлог	Нерешена оптужница	Захтев за истрагу			
	Нерешене пријаве из ранијег периода	Пријаве примљене у извештајном периоду	Укупно одбачај пријаве	Члан 18. КЗ	У јавном тужилаштву	Код других органа						
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
Геноцид												
Злочин против човечности												
Ратни злочин против цивилног становништва												
Ратни злочин против рањеника и болесника												
Ратни злочин против рањених заробљеника												
Организовање и подстицање на извршење геноцида и ратних злочина												
Употреба недозвољених средстава борбе		3				1				2	9	
Недозвољена производња оружја чија је употреба забрањена											1	
Противправно убијање и рањавање непријатеља												
Противправно одузимање ствари од убијених												
Повреда парламентарара												
Сурово поступање с рањеницима, болесницима и ратним заробљеницима												
Неоправдано одлагањерепатријацијератних заробљеника												
Уништење културних добара												
Неспречавање вршења кривичних дела против човечности и других добара заштићених међународним правом												
Злоупотреба међународних знакова												
Агресиван рат												
Расна и друга дискриминација		1	7	4		1				3		
Трговина људима		7	72	6		4	7			55	17	7
Трговина децом ради усвајање			6							6		
Заснивање ропског односа и превоз лица у ропском односу												
Међународни тероризам												
Узимање талаца											1	
Финансирање тероризма												
УКУПНО:		11	85	10	0	6	7	0	0	66	28	7

ПРВОСТЕПЕНЕ ПРЕСУДЕ																					
ОСУЂУЈУЋЕ ПРЕСУДЕ										ЖАЛБА ЈАВНОГ ТУЖИОЦА (по лицима)								Кривично дело извршено			
затвор	новчна казна	Рад у јавном интересу	Одуимљане војске дојволе	УПОЗОРЕЊА		Мере безбедности	Ослобођен од казне	УКУПНО	Новчана казна као споредна изречена уз главну	Обустава поступка по оптужењу	Ослобађајуће	Одбијајуће	УКУПНО уложених жалби	Од тога због одлуке о казни	УКУПНО уважено	Од тога због казне	УКУПНО одбијено	Од тога због казне	Укупно кривичних дела по оптужењу	Кривично дело извршено	
				Условне	Судска опомена															У ийвештајном периоду	Раније
35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56
								0													
								0													
								0													
								0													
								0													
								0													
9				2			1	12					8	7	1	1	2	1			
								0													
								0													
								0													
								0													
								0													
								0													
								0													
								0													
								0													
								0													
								0													
								0													
3								3											2	4	
18	1			1		3		23					13	10	4	4	3	4	8	7	9
								0													
								0													
								0													
								0													
								0													
								0													
30	1	0	0	3	0	3	1	38	0	0	0	0	21	17	5	5	5	5	10	11	9

РЕПУБЛИЧКО ЈАВНО ТУЖИЛАШТВО

ТАБЕЛАРНИ ПРЕГЛЕД КРИВИЧНИХ ДЕЛА ПРОТИВ УСТАВНОГ УРЕЂЕЊА И БЕЗБЕДНОСТИ Р. СРБИЈЕ КСТ-4
за период 01.01.2007. до 31.12.2007. године

Чл. КЗ по основном делу	РАД ПО ПРИЈАВИ									Нерешене истраге из ранијег периода	Обустава
	Прилив пријава		Одбачају		Нерешене пријаве		Оптужни предлог	Нерешена оптужница	Захтев за истрагу		
	Нерешене пријаве из ранијег периода	Пријаве примљене у извештајном периоду	Укупно одбачај пријаве	Члан 18. КЗ	У јавном тужилаштву	Код других органа					
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Геноцид											
Злочин против човечности											
Ратни злочин против цивилног становништва											
Ратни злочин против рањеника и болесника											
Ратни злочин против рањених заробљеника											
Организовање и подстицање на извршење геноцида и ратних злочина											
Употреба недозвољених средстава борбе											
Недозвољена производња оружја чија је употреба забрањена											
Противправно убијање и рањавање непријатеља											
Противправно одузимање ствари од убијених											
Повреда парламентарара											
Сурово поступање с рањеницима, болесницима и ратним заробљеницима											
Неоправдано одлагањерепатријацијератних заробљеника											
Уништење културних добара											
Неспречавање вршења кривичних дела против човечности и других добара заштићених међународним правом											
Злоупотреба међународних знакова											
Агресиван рат											
Расна и друга дискриминација		5	3								
Трговина људима	11	78	5					4	66	34	15
Трговина децом ради усвајање	4	3	4						3		
Заснивање ропског односа и превоз лица у ропском односу											
Међународни тероризам											
Узимање талаца											
Финансирање тероризма											
УКУПНО:	15	86	12	0	0	0	0	4	69	34	15

РЕПУБЛИЧКО ЈАВНО ТУЖИЛАШТВО

ТАБЕЛАРНИ ПРЕГЛЕД КРИВИЧНИХ ДЕЛА ПРОТИВ УСТАВНОГ УРЕЂЕЊА И БЕЗБЕДНОСТИ Р. СРБИЈЕ КСТ-4
за период 01.01.2008. до 31.12.2008. године

Чл. КЗ по основном делу	РАД ПО ПРИЈАВИ									Нерешене истраге из ранијег периода	Обустава	
	Прилив пријава		Одбачају		Нерешене пријаве		Опужбени предлог	Нерешена опужбеница	Захтев за истрагу			
	Нерешене пријаве из ранијег периода	Пријаве примљене у извештајном периоду	Укупно одбачај пријаве	Члан 18. КЗ	У јавном тужилаштву	Код других органа						
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
Геноцид											3	
Злочин против човечности												
Ратни злочин против цивилног становништва												
Ратни злочин против рањеника и болесника												
Ратни злочин против рањених заробљеника												
Организовање и подстицање на извршење геноцида и ратних злочина												
Употреба недозвољених средстава борбе												
Недозвољена производња оружја чија је употреба забрањена												
Противправно убијање и рањавање непријатеља												
Противправно одузимање ствари од убијених												
Повреда парламентарна												
Сурово поступање с рањеницима, болесницима и ратним заробљеницима												
Неоправдано одлагање ратних заробљеника												
Уништење културних добара												
Неспречавање вршења кривичних дела против човечности и других добара заштићених међународним правом												
Злоупотреба међународних знакова												
Агресиван рат												
Расна и друга дискриминација		10	3							6		
Трговина људима		94	4		1	9		14	63	39	4	
Трговина децом ради усвајање		4							4	4		
Заснивање ропског односа и превоз лица у ропском односу												
Међународни тероризам												
Узимање талаца												
Финансирање тероризма												
УКУПНО:	0	108	7	0	1	9	0	14	73	46	4	

РЕПУБЛИЧКО ЈАВНО ТУЖИЛАШТВО

ТАБЕЛАРНИ ПРЕГЛЕД КРИВИЧНИХ ДЕЛА ПРОТИВ УСТАВНОГ УРЕЂЕЊА И БЕЗБЕДНОСТИ Р. СРБИЈЕ КСТ-4
за период 01.01.2009. до 15.12.2009. године

Чл. КЗ по основном делу	РАД ПО ПРИЈАВИ										Нерешене истраге из ранијег периода	О б у с т а в а
	Прилив пријава		Одбачају		Нерешене пријаве							
	Нерешене пријаве из ранијег периода	Пријаве примљене у извештајном периоду	Укупно одбачај пријаве	Члан 18. КЗ	У јавном тужилаштву	Код других органа						
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
Геноцид												
Злочин против човечности												
Ратни злочин против цивилног становништва												
Ратни злочин против рањеника и болесника												
Ратни злочин против рањених заробљеника												
Организовање и подстицање на извршење геноцида и ратних злочина												
Употреба недозвољених средстава борбе												
Недозвољена производња оружја чија је употреба забрањена												
Противправно убијање и рањавање непријатеља												
Противправно одузимање ствари од убијених												
Повреда парламентарара												
Сурово поступање с рањеницима, болесницима и ратним заробљеницима												
Неоправдано одлагање репатријације ратних заробљеника												
Уништење културних добара												
Неспречавање вршења кривичних дела против човечности и других добара заштићених међународним правом												
Злоупотреба међународних знакова												
Агресиван рат												
Расна и друга дискриминација		5				1						
Трговина људима	7	55	2			7			50	40	2	
Трговина децом ради усвајање	1					1				4		
Заснивање ропског односа и превоз лица у ропском односу												
Међународни тероризам		6								6		
Узимање талаца												
Финансирање тероризма												
УКУПНО:	8	66	2	0	0	9	0	0	56	44	2	

ЖРТВА КАО СВЕДОК

СВЕТЛАНА НЕНАДИЋ

ЗАМЕНИК ЈАВНОГ ТУЖИОЦА,
I ОСНОВНО ЈАВНО ТУЖИЛАШТВО
У БЕОГРАДУ

УВОД

Деведесетих година прошлог века међународна заједница посебно је интензивиралаapore на изналагање адекватних механизма за борбу против једног од највећих злочина двадесетовека – трговине људима. Специфичност злочина трговине људима пре свега је сте у томе што она постаје глобални феномен који погађа скоро све земље света како неразвијене земље и земље у развоју земље у рату и постконфликтне земље које се појављују као места порекла или транзита тако и економски развијене земље које се појављују као земље дестинације. Трговина људима је модерно постојење њиме се угрожавају основна људска права – право на живот, слободу кретања и слободу избора и сл.

Постоје многи фактори који отежавају откривање злочина трговине људима а уколико злочини буду откривени отежавају његово доказивање пред судом

Неке од специфичности јесу скривена природа злочина уобичајена обрбање трговине људима: проституција или кријумчарење организованост и међусобна повезаност криминалних група које се баветрговином људима методизастрашивања које користети трговци друштвена стигматизација жртве и сл.

Ефикасна стратегија сваке државе у борби против трговине људима почивана стручним лицима у државним органима – полицајцима тужиоцима и судијама који су добро обучени и обавештени феномену трговине људима свим његовим појавним облицима положају жртве поступању према жртви након откривања учинилаца кривичног дела. Стога је одговорност тужилаца у процесу сузбијања трговине људима од огромног значаја нарочито кад у виду имамо оулогу тужиоца у преткривичном кривичном

поступку, како у борби за доказивање кривице осумњичених и прикупљања доказа, а све у циљу изрицања што адекватније кривичне санкције која би задовољила захтеве специјалне и генералне превенције, тако и према жртвама трговине људима, пре свега пружањем заштите, спречавањем даље трауматизације и секундарне виктимизације – све ради олакшања рехабилитације жртва. Некада се чини да посебан однос према жртви кривичног дела у смислу спречавања трауматизације жртве отежава главни задатак тужиоца – гоњење учинилаца кривичних дела, односно доказивање кривице осумњичених. Задатак овог текста

управо је да докаже супротно, да охрабри тужиоце „да жртву треба отворено, а не „технички“ укључити у кривични поступак“¹ и да их подстиче да отвореније приступају жртви, без предрасуда и с више стрпљења, све како би избегли даљу трауматизацију жртве. Самим тим жртва се адекватно припрема за суђење тако да може дати исказ таквог квалитета да тужилаштво на њему, наравно поред осталих доказа, заснује своју оптужбу.

1 Симовић Хибер, И (2008), „Место појма жртве у кривичноправној теорији виктимолошке оријентације или ренесанса појма жртве у савременој кривичноправној теорији“, Београд, „Ревиија за криминологију и кривично право“, септембар – децембар 2008. г, стр. 74.

ЖРТВА У КРИВИЧНОМ ПРАВУ

Анализом циљева кривичног права долазимо до закључка да се појам жртве налази „ван интересовања теорије кривичног права“². У систему правосуђа жртве се третирају као „трећа лица“ јер нису странке у поступку. То је резултирало незадовољством жртава третманом правосудних

2 Симовић Хибер, И (2008), „Место појма жртве у кривичноправној теорији виктимолошке оријентације или ренесанса појма жртве у савременој кривичноправној теорији“, Београд, „Ревиија за криминологију и кривично право“, септембар – децембар 2008. г, стр. 75.

органа и њиховом даљом трауматизацијом. Жртва је пре свега виктимолошки појам, појам који је уско повезан с криминологијом и пенологијом. Међутим, анализирајући сврху генералне и специјалне превенције, улога жртве није без значаја. Настојања интегрисања жртве у кривичноправну теорију односе се, пре свега, на интегрисање жртве у концепт позитивне генералне и специјалне превенције³, и то тако што се у теорији прави конструкција права жртве да „обавеже државу да казни учиниоца“ – позитивна генерална превенција и „превенција накнадног повређивања жртве“ – позитивна специјална превенција. С друге стране, може се поставити питање „да ли је кажњавање учиниоца онај фактор који помаже жртви да преживи трауму“⁴ и да ли током поступка и приликом доношења одлуке тужилац и судија о томе треба да воде рачуна. Суд и тужилац у сваком тренутку треба да имају на уму да кажњавање учиниоца за одређено учињено кривично дело утиче не само на учиниоца и на друштво, тј. друге, већ у највећој мери и на жртву. На пример, кажњавање за кривично дело крађа утиче на окривљеног да више не врши кривична дела и друге да не врше кривична дела, али истовремено ојачава право оштећеног на

теорији“, Београд, „Ревизија за криминологију и кривично право“, септембар – децембар 2008. г, стр. 75.

3 *ibidem*, стр. 74.

4 *ibidem*

имовину. Код кривичног дела са елементима насиља кажњавање учиниоца утиче да оштећени – жртва реafirмише своје достојанство и да други – друштво реafirмишу поштовање достојанства жртве. Може се рећи да кажњавање учиниоца од стране државе показује неку врсту солидарности друштва са жртвом. Задатак правосудних органа не треба да се заустави само на доношењу осуђујућих пресуда према лицима за која је доказано да су извршила кривична дела, већ је задатак правосудних органа и тај да се жртви, након такве пресуде, врати осећај поверења у људе и заједницу те да релативно нормално ступа у будуће социјалне контакте, што за последицу има враћање поверења појединаца у правни систем.

У погледу жртве трговине људима први препоручени принцип УН каже: „Људска права жртава трговине биће у центру свих напора у спречавању трговине људима и заштити, помоћи и реинтеграцији жртава“⁵. Наведена смерница односи се на све органе и организације у борби против трговине људима, самим тим и на правосудне органе. Стога, један од основних принципа који тужиоцу треба да буде на уму у предметима трговине људима јесу управо људска права жртве, односно чињеница да је трговина људима екстремни

5 Високи комесар УН за људска права, Препоручени принципи и смернице о људским правима и трговини људима, јул 2001. године

облик кршења основних људских права. Декларација УН о основним принципима правде за жртве успоставила је јасне стандарде правичности за жртве злочина, па је тако, поред осталог, предвиђено да жртва има право да буде третирана с поштовањем и уважавањем, да има право да буде обавештена о напредовању случаја, право да се саветује и да активно учествује у процесу доношења одлука, право да буде упућена на адекватну службу за пружање помоћи, право на заштиту у форми физичке безбедности, право на приватност и право на компензацију.⁶

Поступање државних органа према жртвама, а самим тим и тужилаштва, мора бити лишено сваке врсте дискриминације, све полазећи од концепта једнаког достојанства свих људи, а нарочито дискриминације у погледу пола, узраста, ранијег живота жртве (уколико се раније жртва бавила проституцијом и сл.), држављанства, националне, расне или верске припадности.

Када говоримо о људским правима у кривичном поступку, њиховој заштити и облицима повреде, обично мислимо на права осумњичених, односно окривљених лица. Несумњиво је да правосудни органи морају водити рачуна о правима окривљених поштујући стандарде савремених демократских друштава. Међутим, правосудни

6 Декларација УН о основним принципима правде за жртве злочина и злоупотребе власти, 1985.

органи, а нарочито тужилаштво због своје специфичне улоге у преткривичном и кривичном поступку, морају да воде рачуна не само о правима осумњиченог, односно окривљеног, већ с пуном пажњом и о поштовању људских права жртве, а имају и обавезу да воде рачуна о безбедности жртве, пружајући јој адекватну заштиту током поступка.

Тужилац током поступка треба да користи механизме које му пружају процесноправни прописи у циљу заштите жртве. Заштита сведока и сведока оштећеног (жртве) у процесноправном смислу делимично је регулисана члановима од 109. до 109ђ Законика о кривичном поступку. Члан 109. предвиђа да је суд дужан да оштећеног заштити од увреде, претње и сваког другог напада, као и да ће учесника поступка или друго лице које пред судом вређа оштећеног, прети му или угрожава његову безбедност, опоменути или новчано казнити. У случају насиља или озбиљне претње оштећеном, суд ће обавестити јавног тужиоца. Јавни тужилац може захтевати да орани унутрашњих послова предузму потребне мере ради заштите оштећеног лица. Чланом 109а предвиђено је следеће: када постоје околности које указују да би сведоку или њему блиским лицима били угрожени живот, тело, здравље, слобода или имовина већег обима, а нарочито када се ради о кривичним делима организованог криминала, корупције и другим тешким

кривичним делима, суд може решењем одобрити да се сведоку обезбеде мере посебне заштите (заштићени сведок). Мере посебне заштите обухватају испитивање сведока под условима и на начин који обезбеђује да се не открије његова истоветност и мере физичког обезбеђења сведока у току поступка. Испитивање заштићеног сведока може се обавити искључењем јавности с главног претреса, прикривањем изгледа сведока и сведочењем из посебне просторије уз промену гласа и лика сведока посредством техничких уређаја за пренос звука и слике.

ЖРТВЕ КРИВИЧНОГ ДЕЛА ТРГОВИНА ЉУДИМА

За доказивање кривичног дела трговина људима од нарочитог су значаја жртве, тј. сведоци оштећени у кривичноправном смислу. Наиме, по својој природи, ово кривично дело углавном врше организоване криминалне групе или неформалне мреже повезане са организованим криминалним групама које карактерише затворена структура организације, „закон ћутања“, висок степен друштвене мобилности, велика економска снага, моћ настала корумпирањем државних функционера и службеника, посезање за насиљем и застрашивањем. Стога је прикупљање доказа и доказивање кривичног учинилаца кривичног дела трговина људима

нарочито отежана и неретко се заснива само на исказима жртва. Иако не постоји профил потенцијалне жртве, можемо закључити да се као жртве најчешће појављују жене и деца, животног доба између 18 и 25 година, из руралних средина, мањих градова и великих градова у осиромашеним регионима, незапослени, сиромашни, они с ниским образовним нивоом, који ретко говоре стране језике и често потичу из разорених породица.⁷ С друге стране, како је основни циљ трговаца људима да створе профит, они то чине дуготрајном експлоатацијом користећи методе контроле жртва. Најчешће методе контроле жртве су дужничко ропство, употреба насиља, застрашивања, тортуре и претње употребом силе или осветом према члановима породице, психолошко заточеништво и изолација, како језичка и друштвена тако и она што се остварује путем одузимања личних докумената.

Уколико замислимо слику сведока оштећене која има описана лична својства, а кроз краћи или дужи временски период је била контролисана употребом наведених метода, те да од исказа таквог сведока умногоме зависи исход кривичног поступка – чини се да је пред тужиоцем немогућ задатак. Задатак ће за тужиоца и остати у сфери немогућег нарочито уколико тужилац „болује“ од

⁷ Трговина људима – регионални стандарди, Приручник за судије и тужиоце, Програм обуке у југоисточној Европи, ОЕБС, стр. 57

друштвених предрасуда или подлеже нереткој друштвеној стигматизацији жртава трговине људима. Стога је неопходно да се тужилац, пре свега, издигне изнад предрасуда о људима који су жртве трговине, као што су, на пример, предрасуде о томе да је жртва крива за ситуацију у којој се нашла, да треба да испашта због своје наивности, лакоумности или необразованости⁸, а уколико се жртва раније, пре него што је уведена у ланац трговине људима, бавила проституцијом, тада за њу скоро да не постоји никакво разумевање. С друге стране, тужилац треба да располаже другим знањима неопходним за препознавање појавних облика одређеног понашања жртве и спознају разлога који узрокују такво понашање које се тужиоцу може учинити ирационалним, нејасним, неуверљивим, па чак и лажним; и коначно, судија треба да располаже вештинама којима ће ублажити трауматизацију жртве и омогућити јој давање садржински и суштински ваљаног исказа, то јест исказа који ће бити квалитетан у свим психичким процесима – памћења, саопштавања запамћеног, мишљења, мотива, учења и осећања.⁹

8 „Трговина људима – приручник за новинаре“ (2008), Београд, ASTRA, ОЕБС, стр. 63. На питање да ли је жртва крива за ситуацију у којој се нашла грађани наводе: нисам сигуран 34 одсто, да 18 одсто, не знам, без одговора један одсто, не 47 одсто.

9 Аћимовић, М. (1987), „Психологија злочина и суђења“, Београд, „Савре-мена администрација“, стр. 205.

Када дође до сазнања да је извршено кривично дело, јавни тужилац ће прво да размишља постоје ли докази, ког су квантитета и квалитета, како их обезбедити. Размишљаће о томе на који начин може да прибави друге доказе, као и о томе да ли постоје сведоци, у каквим су односима са осумњиченима, да ли су привилеговани сведоци и сл. Дакле, размишљање тужиоца иде у правцу доказивања кривице осумњиченог. У таквим тренуцима, окупиран мислима како да докаже кривицу осумњиченог, посебно ако на располагању нема довољно времена, тужилац ће показати мало или нимало интересовања за жртву, водећи се резонем да је жртва откривањем кривичног дела и учиниоца практично ослобођена муке у којој се нашла, а нарочито уколико је осумњичени лишен слободе; при том, тужилац очекује од жртве да у пуној мери сарађује с тужилаштвом и судом дајући им прегршт података које би они даље користили у поступку. За то време жртва је препуштена сама себи и нико од учесника у поступку више не размишља ни о жртви ни о њеној трауми, већ је посматрају формално процесноправно као сведока који има одређена права и одређене обавезе, то јест посматрају је технички, као извор информација – исказа, дакле као једно од најзначајнијих доказних средстава на основу кога суд доноси одлуку.

Могуће је замислити и супротан пример – да тужилаштву недостају

докази или да докази немају такав квалитет да би се тужилац на њих могао ослонити у даљем кривичном гоњењу, у ком случају би тужилац могао да промени тактику у предмету тако што ће пренаглашено да инсистира на патњама жртве, њеној трауми и болу, често пружајући детаљне описе, а све како би код суда и јавности распламсао страхове, излажући при том и податке који су непотребни и залазе у интиму жртве, све у нади да ће суд донети одлуку повољну по тужилаштву, што води поновној трауматизацији жртве.

Тужилац у поступању према жртви мора пронаћи „златну средину“. Не сме занемарити постојање трауме код жртве, мора поштовати специфичност њеног психичког стања и предузети све мере како би што више ублажио негативне последице трауме. С друге стране, тужилац не би смео ни да се, у сврхе манипулације странкама и публиком током поступка, претерано беспотребно позива на патње жртве, детаљно их описујући. Приликом проналаска „идеалне средине“ тужилац, пре свега, треба да води рачуна да у свим фазама поступка у највећој могућој мери избегава секундарну виктимизацију жртве, која се најчешће огледа у њеном вишеструком беспотребном саслушању. Секундарна виктимизација представља „пооштравање примарне виктимизације кроз негативну реакцију социјалне средине и кроз неадекватну

или чак погрешну реакцију органа гоњења¹⁰. Секундарна виктимизација може да се појави у најближој околини – породица и пријатељи, преко државних органа, до шире друштвене заједнице. Секундарна виктимизација, када је у питању држава, најочигледнија је у правосуђу. Она се у правосуђу јавља због тешкоћа успостављања равнотеже између права жртве и права окривљеног, јер окривљени има право да присуствује саслушању сведока оштећеног, да му поставља питања, па чак и да предлаже суочење са сведоком оштећеним.

ПОСЛЕДИЦЕ ТРАУМАТИЗОВАНОСТИ ЖРТВЕ НА ЊЕН ИСКАЗ

Тужилац мора имати основна знања из области судске психологије, а нарочито знања која се односе на појам исказа и психичке процесе који чине исказ. „Исказ по својој природи представља јединствену психолошку појаву“¹¹, а психички процеси опажања, памћења, мишљења и исказивања „истовремено су повезани с другим психичким процесима попут емоција, интелигенције,

10 Schneider, H. J. (1975), „Victimologie“, Tubingen, str.32., преузето из Николић, Ристановић, В., „Подршка жртвама и спречавање секундарне виктимизације: савремена законска решења и пракса“, (2003), Темида бр. 1, 2003. година

11 Делић, Н. (2008), „Психологија исказа појединих учесника у кривичном поступку“, Београд, Правни факултет, стр. 26

воље, пажње и мотива“¹². Тако, на пример, један од услова који могу да доведу до нетачног исказа јесу поремећаји у памћењу. Поремећаји у памћењу, чији је облик амнезија, јесу грешке памћења чији узрок може да лежи у емоцијама, односно трауми која је повезана с догађајем о коме се сведочи. У наведеном случају можемо да говоримо о тзв. ретроградним амнезијама или „посттрауматским“ амнезијама које представљају губитак памћења након одређене трауме или шока (Делић, *opus citatum*).

Стога је у практичном раду са жртвама неопходно познавање и могућих психолошких реакција жртва, нпр. појам трауме, врсте трауме и сл, као и њихове манифестне облике. Тужилац мора да има основна знања о томе да преживљена траума може да утиче на психичко и физичко здравље жртве, као и да специфично стање жртве може да утиче на ток поступка. Посебно су тешке трауме код жртва сексуалног злостављања и експлоатације, што је чест облик извршења кривичног дела трговина људима. Наиме, жртве доживљавају један или више трауматичних догађаја и развијају специфичне психолошке механизме којима се бране и који им помажу да поднесу ефекат трауматичних догађаја. Срж трауме је да „превазилази жртвине психолошке и биолошке механизме одбране и појављује се када су интерни и екстерни извори неадекватни да

12 *ibidem*

се суоче са спољном претњом“¹³. Трауматски догађаји код жртва трговине људима јесу комплексни и понављајући. Неретко се дешава да многи који су имали разне трауматске догађаје у животу, нпр. случајеви насиља у породици и слично, постају жртве трговине људима, јер су према својим личним својствима (трауми коју су преживели) и социјалном статусу рањиви, тако да лако постају плен трговаца људима.

Према свакој жртви трговине људима треба приступити индивидуално. Ма колико да су слична њихова трауматска искуства и ма колико да је њихово манифестно понашање слично, траума и њене последице увек су индивидуалне. Жртве трговине људима ретко када виде полицајца или тужиоца као спаситеља, односно избавитеља из ситуације у којој су се нашли. Они тужиоца пре виде као некога ко је дошао да закомпликује ионако компликовану ситуацију у којој њој „нема помоћи“. Због тога се често може десити да жртва према тужиоцу заузме непријатељски или чак агресиван став пун неповерења. Тужилац као професионалац не сме прихватити лично такав став жртве и у сваком тренутку треба да буде свестан да испред себе

13 Saporta J. and B. A. van der Kolh: „Psychobiological consequences of trauma in Torture and its consequences, Current treatment approaches“, M. Basogly ed 1992, Cambridge University Press, Cambridge, преузето из UNDOC Anti-human trafficking manual for criminal justice practitioners, Modul 3., page 2.

има личност која је под траумом, чије размере некада могу да буду толико јаке да неће моћи да буде изведена пред суд као сведок. Тужилац, још при првом сусрету са жртвом, треба да покуша да задобије њено поверење, пажљиво је је слушајући и подржавајући је; чак ако му се исказ жртве учини нелогичан, ирационалан, неубедљив или лажан, треба да настоји да развије и продуби однос поверења. Уколико тужилац при првом сусрету са жртвом не развије однос поверења, нема стрпљења за жртву или уколико жртви указује на нелогичности исказа, односно изрази сумњу у његову тачност, у највећем броју случајева однос поверења је заувек нестао, што је за тужилаштво, уколико оптужбу у већем делу заснива на исказу сведока оштећеног, погубно.

Жртве, након трауматског догађаја, могу да задобију бројне психичке и физичке сметње или болести. Често се код њих развија депресија, анксиозност, агресивност, несаница, дезоријентисаност, губитак тежине и сл. У периоду до четрнаест дана од трауматског догађаја 57 одсто жртва има неки симптом физичке болести – бол или нелагоду; после 28 дана од трауматског догађаја седам процената жртва, а после 90 дана шест одсто жртва.¹⁴ Неке жртве могу да развију и тзв. посттрауматски стрес.

14 Наведени податак односи се на жене жртве и преузет је из UNDOC Anti-human trafficking manual for criminal justice practitioners, Modul 3, page 7.

PTSD (Post – traumatic stress disorder) јесте „стање које се јавља када се искуси догађај или серија догађаја који су толико страшни да човек није у стању да спозна природу догађаја или да прихвати да се догађај њему десило“¹⁵. Симптоми посттрауматског стреса су, поред осталог, понављање мисли или сећања на ужасне догађаје, „флешбекови“, избегавање ситуација које имају кључне елементе трауматичног догађаја, превелико узбуђење, проблеми са спавањем, неспособност било каквог осећања.

Како би „преживеле“ трауматски догађај, жртве често прибегавају различитим психолошким механизмима. Постоје три основне „стратегije преживљавања“ – избегавање, идентификовање с трговцем, отупелост.¹⁶ Код механизма избегавања, жртве чине све како би избегле даље насиље, оне постају потпуно послушне, па чак показују ентузијазам и радост на послу. Идентификовање с трговцем је механизам познат под називом „стокхолмски синдром“, жртва мисли да без трговца не би преживела насиље у спољашњем свету. Она покушава да усвоји погледе на свет трговца, да мисли и осећа на исти начин, а синдром је још развијенији уколико

15 Трговина људима – регионални стандарди, Приручник за судије у тужиоца, Програм обуке у југоисточној Европи, ОЕБС, стр. 63

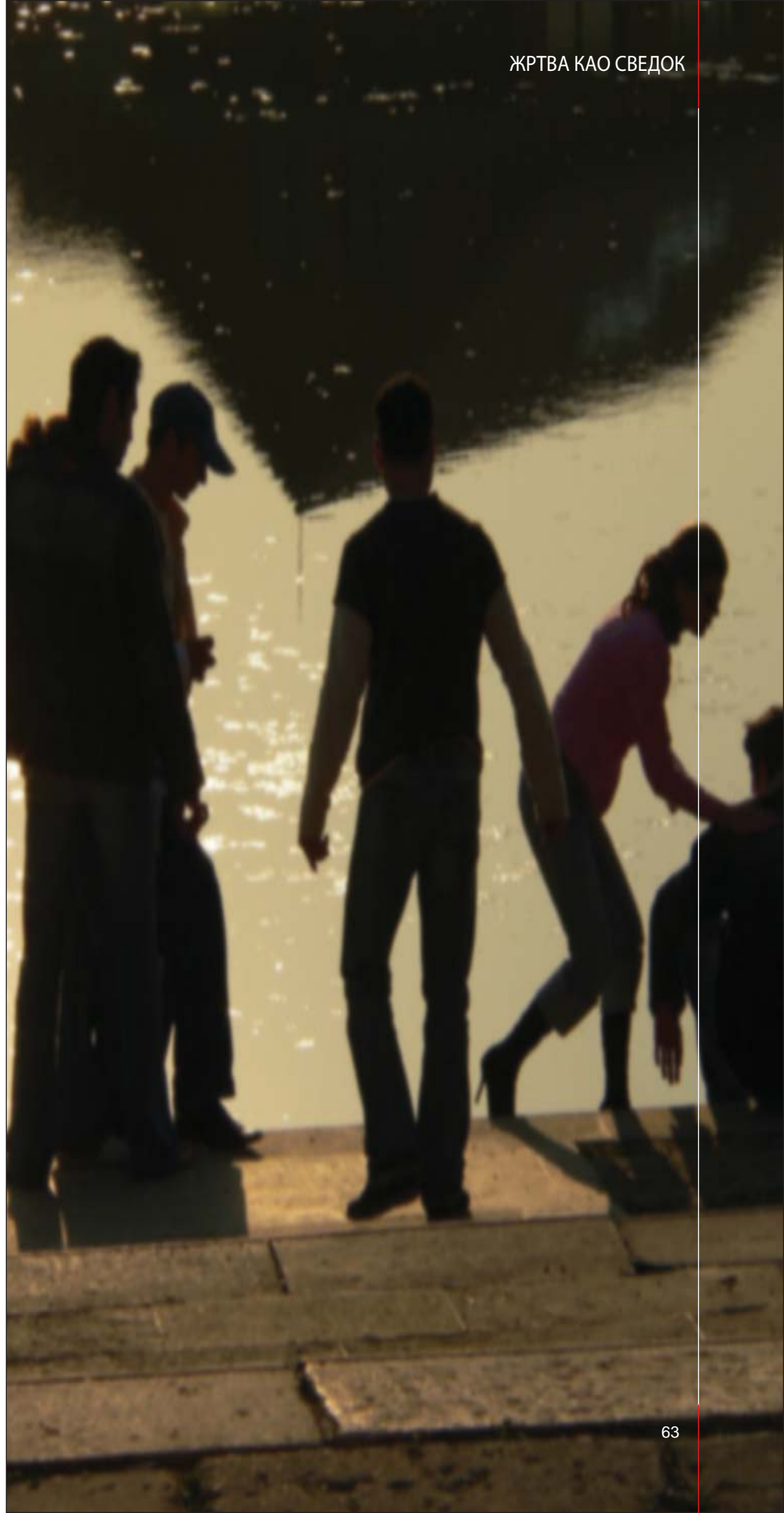
16 Трговина људима – регионални стандарди, Приручник за судије у тужиоца, Програм обуке у југоисточној Европи, ОЕБС, стр. 65

трговац повремено показује знаке људскости према жртви, то јест да му је на неки начин стало до ње. У случајевима када жртва развије овај синдром, за тужилаштво и полицију посао је отежан, јер жртва неће да сарађује с њима, нити да даје било које податке који би могли да открију или угрозе трговца. Отупелост је механизам код кога се жртва толико окупира идентификовањем с трговцем да постане отуђена од сопствених емоција и мисли, овај механизам се манифестује тако што жртва показује потпуну апатичност или индиферентност на сопственој патњи, тако да јој је потребно дуго времена да након трауматског догађаја поново изгради сопствену личност.

Испитивање трауматизованих жртва посебно је тежак задатак за тужиоца. Тужилац прво треба да препозна и призна утицај трауме на жртве трговине и да ситуацију у којој жртва не жели да сведочи или сарађује примарно схвати као последицу трауме. Жртва која је развила посттрауматски стрес у кривичном поступку може показати неке од типичних манифестација понашања какве су на пример непријатељски или агресиван став према тужилаштву и полицији, одбијање сарадње, губитак памћења, честа мењања исказа, немогућност да се сети важних детаља, упорно понављање небитних детаља – нпр. изглед собе, боја гардеробе и сл, без сећања за детаље који су од кључне важности а у вези су с непосредном опасношћу

по живот; ту су и ирационални искази, дезоријентација, осећај анксиозности иако је престала објектива претња, немогућност реконструкције догађаја, брзо умарање и сл. Током почетне фазе опоравка од трауме жртва није способна правилно да процени шта је у њеном интересу, нити је способна да брани своје интересе. Прво саслушање жртве не сме бити обављено превише рано јер може да угрози меморију жртве, која је ослабљена услед трауматског догађаја. У нормалним околностима, људи се боље сећају скорашњих догађаја а мање догађаја који су се одиграли раније; код жртава је супротно, они се боље сећају ранијих догађаја, а слабије догађаја који су се одиграли у скорије време. У сваком случају, превладавање трауме није нимало лак ни кратак процес и често је жртвама потребна помоћ стручног лица – психијатра. Испитивање жртве не треба започињати у фази када она још није стабилизована, нити јој је обезбеђена сигурност и стручна помоћ. Тек пошто се жртва стабилизује и пружи јој се одговарајућа помоћ, треба приступити испитивању, којом приликом у највећој могућој мери треба избегавати секундарну виктимизацију.

Могуће је да жртва реагује на тај начин што ће почети да окривљује саму себе, што се неретко дешава када су жртве жене, и то код сексуалних кривичних дела у патријархалним

срединама, што је опис који често одговара опису жртве у поступку трговине људима. Када жртва почне саму себе да окривљује за све што јој се догодило, она се затвара у психолошком смислу, а то отежава поступак њеног саслушања, јер жртва занемарује радње које је у односу на њу предузео трговац и релативизује их, те само размишља о радњама које је она могла да предузме како би избегла ситуацију у којој се нашла. Центар њеног интересовања није више трговац људима и зло које јој је нанео, она се више не присећа догађаја који су јој се десили, труди се чак да их заборави, због чега исказ који даје може бити неуверљив, недовољно садржајан, конфузан, временски повезан и сл.

Тужилаштво има осетљив задатак „да спречи самооптуживање на страни жртве, да омогући да жртва рационално изнесе причу о кривичном догађају и доказима. Жртви се мора објаснити да се и другим људима такве ствари могу догађати и да се догађају“¹⁷

Без обзира на то што је трауматизовани догађај завршен и жртва се налази на сигурном, осећај страха који је код ње развијан дужи временски период и којим је трговац манипулисао жртвом може да остане и дуже време након ослобађања жртве. Нарочито треба имати у виду да претње нису биле упућене само жртви, већ да је трговац упућивао

условне претње везане за чланове њене породице: „Ако то не учиниш, убићу ти дете“. Такође, трговци људима међусобно су повезани и изузетно моћни, а у свести жртве још моћнији, па је разумљиво зашто жртва не жели да сведочи против осумњиченог. У овом случају не ради се о одбијању сведочења из разлога трауматизованости, већ из јасно рационалних и реалних разлога, страха од одмазде.

Због свега реченог, очигледно је да критеријуми за вредновање исказа трауматизованих жртава трговине људима не могу бити исти као критеријуми за вредновање исказа других сведока. Критеријуми вредновања исказа жртава захтевају много суптилнији приступ који неретко подразумева оно чему правници нису склони – занемаривање неких манифестних појава и знакова и уједно афирмисање латентних појава и знакова. Стога непоуздан, нералан, недоследан исказ, исказ који у деловима нема истиниту садржину, односно неверодостојан исказ не мора нужно да упућује да се ради о лажном исказу. Да би исказ био коначно оцењен као лажан, он поред садржине која није истинита мора да садржи још три елемента, и то свест жртве да износи нетачне податке, свест о правом стању ствари и преварну намеру жртве, што све подразумева постојање „високе способности самоконтроле, имагинације, памћења и способности комбиновања“¹⁸. Лаж подразумева

18 Симоновић, Б. (1997), „Прикупљање и оцена исказа“, Крагујевац, стр.

неколико сложених мисаоних процеса, који се „тешко уклапају један у други и држе лажљивца у постојаној напетости“¹⁹. Тешко је замислити да неко ко је, непосредно пре давања исказа, био изложен „модерном ропству“, може да постигне такав ниво психичке самоконтроле и менталне концентрације. Стога узрок мањкавости у исказу жртве пре свега треба потражити у трауми коју је жртва преживела. Свакако, тужилац никада не сме да сметне са ума могућност давања лажног исказа и дужан је да у том смислу буде изузетно обазрив, али његова прва помисао када види жртву и чује њен мање или више мањкав исказ који не делује веродостојно, не треба ствар нужно да посматра као лажни исказ, већ као знак да је жртва још увек под траумом и да јој је потребна стручна помоћ и подршка, као и додатни период за размишљање и доношење одлуке. Свакако, потребно је поново покушати са испитивањем жртве када се за то створе услови, међутим, уколико је исказ жртве једини доказ у поступку, што је није ретко, тужилац ће морати да уложи посебан напор и ангажује низ других стручњака, орана и организација како би помогао жртви да преброди трауму уколико је могуће, те да је припреми за суђење које за жртву није нимало лако.

137. преузето из Делић, Н. (2008), „Психологија исказа појединих учесника у кривичном поступку“, Београд, Правни факултет, стр. 62

19 Opus citatum, стр. 64

17 Ћирић, Ј. (2009), „Тужиоци и жртве“, Београд, Институт за упоредно право, стр. 47.

ТУЖИОЦИ И ЖРТВЕ ТРГОВИНЕ ЉУДИМА

Прићи жртви није нимало лак процес, он треба да се базира на три фазе: информације и комуникације, емоционална подршка и директна асистенција.²⁰

Однос поверења тужилац првенствено треба да гради тако што ће жртви пружити пуне информације о поступку и поучити је не само о правима и обавезама већ и о свим изазовима које суђење носи, како за осумњиченог, тако и за остале учеснике. Информације треба да буду истините и реалне, без давања лажне слике или лажних обећања жртви, како жртва не би створила представу којом од суда очекује превише и како не би имала претерана очекивања од кривичног поступка у целисти. Жртви се првенствено треба представити својим пуним именом, затим функцијом, и укратко јој објаснити овлашћења која вам припадају. Потом упитати жртву да ли сматра да јој треба стручна психолошка, психијатријска или медицинска помоћ, потом јој објаснити да постоје бројне невладине организације које се баве подршком жртвама трговине и да можете да је „повежете“ с таквом организацијом која би могла да јој помогне да „проброди“ кризу и буде уз њу током поступка. Потребно је жртву питати да ли има неке физичке тегобе, а

20 UNDOC Anti-human trafficking manual for criminal justice practitioners, Modul 11., page 10.

уколико је била жртва сексуалног насиља или експлоатације, или друге врсте физичког насиља, потребно је образложити јој зашто је медицински преглед неопходан, да се на тај начин могу прибавити бројни докази који ће бити коришћени против осумњиченог. Па уколико пристане на преглед, треба је упутити у Институт за судску медицину као једину установу која може да пружи адекватан преглед и обезбеди доказе за поступак. Потом жртви треба објаснити да је задатак тужилаштва да гони учиниоце кривичних дела и да то чини тако што мора да докаже кривицу учинилаца, па онда објаснити зашто је у том смислу значајан њен исказ. Објаснити жртви све фазе кривичног поступка и какве су правне последице кривичног поступка, као и да кривични поступак, по својој природи, траје дуго и да дужина поступка не значи да ће трговац људима на крају бити ослобођен. Затим објаснити каква права има осумњичени и да тужилац истовремено мора да води рачуна не само о њеним правима већ и о правима осумњиченог током поступка, и о заштити његових људских права, па уколико то и чини, да жртва не треба да схвати да се тужилац „окренуо против ње“. Посебно треба жртви објаснити на који начин се одиграва главни претрес, на ком месту седе учесници, какав је њен задатак, ко може да присуствује, на који се начин даје исказ, ко има

право да поставља питања, шта је суочење, на који се начин улази у судницу и сл. Сва објашњења жртви треба пружити смирено и стрпљиво и при том је више пута питати да ли је све разумела и да ли има нека питања. Како не би изгубио задобијено поверење, тужилац треба да пита жртву да ли постоји нешто што сматра посебно приватним или интимним а што не жели да се користи током поступка, па уколико жртва наведе неке податке и окарактерише их као нарочито интимне или приватне, потребно је жртвину жељу поштовати и те податке не користити уколико је то могуће, а ако није могуће, жртви треба објаснити зашто наведене податке тужилаштво мора да користи; или треба обећати жртви, само уколико је то истина, да се подаци неће користити изузев ако то буде неопходно. Уколико је могуће, жртви треба обезбедити директни контакт с тужиоцем да може да се јави уколико се сети неких битних информација или ако има нека питања везана за кривични поступак; на овај начин, код жртве се јавља осећај поверења у тужиоца да може да му се обрати и да њен сусрет с тужиоцем није завршен оног тренутка када је тужилац, уколико је уопште, присуствовао давању њеног исказа.

Наведене информације можда делују банало за тужиоца професионалца, али оне су од изузетног значаја за правног лаика који на главном претресу треба да се сусретне лицем у

лице с трговцем људима који је жртву дужи или краћи период злостављао, а на ходнику са члановима његове породице, пријатељима и сл, тако да уколико жртва неприпремљена уђе у судницу, врло је вероватно да неће бити способна да да квалитетан исказ нити да понови оно што је већ рекла пред истражним судијом. Такође, потребно је упознати жртву да има право да са собом поведе на суђење неко лице које неће бити предложено за сведока, нпр. некога из организације за заштиту жртава трговине људима који могу да присуствују суђењу и да јој самим својим присуством пруже подршку и дају снагу за сведочење које ће јој бити неопходно јер је сведочење трауматично искуство. Треба имати у виду да браниоци нису имало наклоњени жртвама и да ће да искористе сваки, па и најмањи и најбезазленији податак којим располажу како би дискредитовали жртву и представили је као неморалну личност, јер „искази подлежу веровању, а даваоци исказа поверењу“²¹. Дискредитовање жртве у смислу негирања њених моралних квалитета од нарочитог је значаја када је кривично дело извршено у облику сексуалне експлоатације. Браниоци често користе податке из приватног или интимног живота жртве, не због значаја података у

21 M. Stone „Cross – Examination“, стр. 48-51, преузето из Делић, Н. (2008), „Психологија исказа појединих учесника у кривичном поступку“, Београд, Правни факултет, стр. 67

смислу доказног материјала, већ првенствено како би манипулисали сведоком – жртвом, односно вршили на жртву психички притисак развијајући код ње осећај кривице, а све како би довели жртву у такво психичко стање у коме, често претходно трауматизована, даље неће бити способна да да било какав смислен исказ или да одговори на било које касније постављено питање. Овакве ситуације браниоци „једва дочекају“, па баш у том тренутку постављају кључна питања. Одбрана такође често тактично поставља питања за која унапред зна да ће бити одбијена од стране председника већа, а све како би сведок, коме није јасан процесни значај таквог питања, емотивно одреаговао (љутњом, увређеношћу, постиђеношћу) и био онеспособљен за давање квалитетног исказа. Дакле, жртва у потпуности мора бити свесна да на главном претресу, уколико не приступи свему смирено, хладнокрвно и рационално, може још једном да постане жртва, и то жртва манипулације одбране. Свакако, тужилац на главном претресу треба да предузме све мере како би спречио одбрану да манипулише сведоцима, спречио постављање питања која у себи садрже стереотипе, предрасуде а нарочито у вези с родним насиљем, те како би спречио секундарну виктимизацију жртва, а нарочито вређање засновано на сексуалним стереотипима о женама и проституткама, односно да

спречи постављање оних питања која могу да имају карактер секундарне виктимизације (нпр. жени жртви трговине људима која је била сексуално експлоатисана да постави питање колико је имала партнера пре него што је ушла у ланац трговине, да ли се некада раније бавила проституцијом, да ли је уживала у пружању услуга, шта је највише волела да ради, да ли су клијенти били задовољни и сл.)

У погледу емоционалне подршке жртвама, тужиоци се налазе у веома деликатној ситуацији. Наиме, према природи посла, тужилац се налази у једној благо шизофреној ситуацији, с једне стране мора да води рачуна о правима окривљених и да стално има на уму максимум да нико невин не сме да буде осуђен, полазећи при том од претпоставке невиности, а с друге стране мора да прикупља доказе којима се потврђује и доказује кривица. Током поступка доказује кривицу окривљеног, све како би издејствовао осуђујућу пресуду, а истовремено мора да води рачуна о томе да странке у поступку (други окривљени нпр.), па и суд ни на који начин не повреди права окривљеног (отуда право тужиоца да изјављује жалбе у корист окривљеног). У целом лавиринту тужилачких, наизглед дијаметрално подељених овлашћена тешко је разумети на који би начин тужилац могао жртви да пружи емотивну подршку. Професионалац тужилац у свом послу, пред другим

учесницима у поступку, избегава било какво показивање емоција. Међутим, тужилац може и треба да покаже људскост, разумевање и саосећање са жртвом, при том избегавајући даље емотивно ангажовање у односима са жртвом, а жртви треба да објасни да по природи свог посла не сме да се емотивно ангажује, али да постоје професионалне организације које се тиме баве и да топло саветује жртви да се обрати тим организацијама које могу да јој пруже велику емотивну подршку. Ипак треба имати у виду да истраживање у Америци показује да су жртве неупоредиво задовољније третманом од стране полицијских службеника него начином на који их третирају судије, „док је њихово незадовољство највеће када је у питању однос тужилаца“²². Може се претпоставити да је извор незадовољства жртве према тужиоцу управо тај што жртва, као правни лаик, доживљава тужиоца као „свог адвоката“, што чини да према тужиоцу развије нереално висока очекивања, али сигурно је да узрок незадовољства лежи и у томе што су тужиоци генерално, посебно они који дуже време раде, постали мање емотивно осетљиви, односно с временом су научили да не показују своје емоције. Свакако, ни једно ни друго није оправдање

22 Kenedy, L., Sacco, V. (1998) *Crime Victims in Context*, Los Angeles: Roxbury Publishing Company, str. 191, преузето из Николић Ристановић В. (2003), „Подршка жртвама и спречавање секундарне виктимизације: савремена законска решења и пракса“, Београд, Темида бр. 1, 2003. године

за овако лош „рејтинг“ који тужилаштво има међу жртвама.

Међутим, тужилац приликом обављања разговора са жртвом и рада на предмету трговине људима треба да буде свестан да у сваком тренутку мора да одржи сопствени ментални баланс и да мисли на себе – сопствене потребе и осећања, али да истовремено емоције држи под контролом, а да у свему што чини пође од прве и основне тачке – професионалног приступа предмету. Такође, не треба занемарити чињеницу да и тужилац може емотивно да реагује и да током рада на предмету буде изложен стресу, што често може да се манифестује као бес, љутња, страх или депресија, може да осећа физичке тегобе као што је главобоља или да уочи промене у понашању као што је летаргија, нагле промене расположења, цинизам, иронија, склоност црном хумору и сл.

Тужилац такође треба да води рачуна о извештавању медија о предметном случају, односно да учини све што је у његовој моћи како би спречио „trial by media“. Иако је право јавности да зна нарочито изражено у предметима трговине људима, често је за поступак штетно медијско извештавање које неретко подразумева изношење полуистина или изношење чињеница у погрешном контексту, што може да доведе до отежавања прикупљања нових доказа или до даље виктимизације и трауматизације жртве. Свакако, тужилац је дужан да обавештава

јавност о току поступка, али информације које даје медијима треба да буду пажљиво одабране и тужилац претходно треба добро да промисли на који начин информације које даје могу бити искоришћене и у каквом све светлу представљене.

Такође, треба увек имати на уму да је тужилаштво дужно да води рачуна о безбедности жртве и уколико је потребно, да предузме све мере у својој надлежности ради обезбеђења заштите, односно предлагања мера надлежним органима ради заштите жртве.

МУЛТИАГЕНЦИЈСКИ ПРИСТУП

О директној асистенцији смо у претходним пасусима већ нешто рекли. Наиме, жртву, већ након првог сусрета, треба упутити у медицинску установу, ради прегледа и евентуалног пружања медицинске помоћи, као и прикупљања доказа уколико се налазе на телу жртве. Ово нарочито треба имати у виду када су жртве биле изложене сексуалном насиљу, другој врсти насиља или ако су им одузимани органи ради трансплатације. У погледу пружања психолошке и психијатријске помоћи, жртве треба увек упутити у установе које се баве том врстом помоћи, медицинске установе или центре за социјални рад, као и невладине организације које имају специјализоване службе за пружање те врсте

помоћи. Наведену помоћ је првенствено потребно пружити деци, хендикепираним жртвама, жртвама које су раније имале разна трауматска искуства и сл. Међутим, да би сарадња с наведеним организацијама била квалитетна, неопходно је да се испуни неколико услова. Пре свега, правосудни органи, тј. тужилаштво и организације које пружају директну помоћ жртвама морају да развију однос поверења и да имају свест да раде на заједничком циљу, што могу да манифестују потписивањем меморандума, потом да имају унапред договорен метод рада који могу да формулишу кроз протокол, да сваки актер сарадње и тужилаштво и организација имају јасно разграничене улоге и да поштују међусобни рад. Ефикасност сарадње може да се постигне и на тај начин што тужилаштво са организацијама може да успостави „координациону групу“ као оперативни орган који унапређује сарадњу и благовремено решава проблеме који настају у пракси. Тужилац, иако можда сматра да располаже знањем и искуством довољним да жртви пружи потребну подршку не сме да се ослони на такво уверење, првенствено из разлога што искуство које поседује није ни близу довољно искуству које поседују специјализоване службе, а постоји опасност да погрешним приступом може жртву довести у још горе стање. Такође, поред

уско специјализованих лица, организације које пружају директну помоћ жртвама располажу и простором који је прилагођен жртвама, а често и склоништима за жртве где оне, поред подршке, могу да пронађу и мир. Једини начин да се тужилаштво и разне организације заједнички ефикасно боре против трговине људима јесте тај да функције које обављају државни органи – полиција, тужилаштво и суд буду јасно разграничени од функција које обављају невладине организације, а да уједно делују синхронизовано са унапред дефинисаном систематизацијом рада. Једино на тај начин, потпуном одвојеношћу функција, а у заједничком циљу са пуним обостраним поверењем, невладин сектор и државни органи могу постићи пун успех.

ПРАВО НА НАКНАДУ ШТЕТЕ

Жртва трговине људима, као и свако лице које у кривичноправном смислу има својство оштећеног, има право на накнаду штете настале кривичним делом. Прво на накнаду штете представља најважније право оштећеног. Висина накнаде штете одређује се према одредбама Закона о облигационим односима, тако да жртва има право да имовински захтев, на име накнаде штете, одређује на име материјалне штете – умањење имовине и спречавање њеног

повећања, или пак нематеријалне штете – наношење физичког или психичког бола или страха. Имовински, први захтев жртве имају право да истичу током кривичног поступка, међутим, ретко када судови у кривичним поступцима додељују имовинскоправни захтев, већ ће жртве најчешће бити упућене на парницу како би оствариле свој имовинскоправни захтев. Парнични суд, на основу правноснажне кривичне пресуде, обично у кратким роковима доноси пресуду и жртвама додељује накнаду штете коју је окривљени дужан да плати. Дobar део јавности, како лаичке тако и професионалне, сматра да је потпуно непотребно упућивање на парницу ради остваривања имовинскоправног захтева и да одлуку о њему треба да донесе онај суд који суди у кривичноправној материји. Додуше, када се ради о кривичним делима која су имовинскоправне природе и где је неспорно утврђена вредност ствари, односно дугованог износа, нецелисходно је одбијање судова који суде у кривичноправној материји да одлучују о имовинскоправном захтеву и да странке упућују на парницу. Ипак, када се ради о кривичним делима која имају и неке друге компоненте, нпр. насиље и слично, као што је то случај с кривичном делом трговина људима, није једноставно донети одлуку о висини накнаде штете, нарочито

не судији, односно већу које иначе не суди у парничним стварима и није вешто у доношењу таквих одлука. Такође, одлучивање о имовинскоправном захтеву у таквим предметима могло би да продужи трајање поступка, јер обично жртва тражи накнаду више врста штета (страх, физички, психички бол, умањење радне способности и сл.), што није ни у интересу жртве. С друге стране, потпуно је неоправдано оставити жртву дужи временски рок без надокнаде за претрпљени страх, физички и душевни бол, сходно начелима праведности и солидарности. Можда је најбоље решење увођење програма и фондова из којих држава надокнађује штету жртвама, односно онима који су оштећени кривичним делом. „Концепција да држава треба да пружа финансијску подршку жртвама кривичног дела убрзо је постало нешто што је општеприхваћено у САД, а касније и у многим европским државама“²³. Формирање наведених фондова имало је за циљ задовољење интереса правде, нарочито када се ради о инсолвентном учиниоцу кривичних дела, јер правда налаже да жртва не може да остане без икаквог обештећења, будући да је у последњој инстанци за оно што се десило жртви делимично одговорна и држава

23 Др Јован Ђирић „Тужиоци и жртве“, Институт за упоредно право, Београд 2009. године, стр. 73.

што није спречавала или на време откривала криминал, односно на време заштитила жртву од криминала.

ЗАКЉУЧАК

Можемо да закључимо да тужиоци још увек „пате“ од ригидног става према оштећенима и да их често доживљавају само као доказно средство, односно као извор информација. Међутим, због специфичности психичког статуса жртве кривичног дела трговина људима, често се дешава да жртва није у стању верно да репродукује догађај, односно да да квалитетан исказ, тако да на њу тужилац током поступка не може да рачуна као на стабилан „извор информација“. Стога је таквим жртвама потребно пружити подршку како би се оснажила и стабилизovala и упутити је у „тајне поступка“ како би схватила која је њена улога у поступку и шта све зависи од њеног исказа. У том смислу тужиоци треба да буду свесни неопходности повећања степена сензибилности према жртвама трговине људима, односно неопходности да на нов, сензибилнији начин приступе тим лицима, не само као формалноправно оштећенима кривичним делом, већ првенствено као жртвама које имају специфичне потребе.

Сензибилност је потребна из два разлога – први је, уско

гледано из угла успеха тужиоца у поступку, тај да тужилац сензибилнијим приступом припреми жртву да буде способна да сведочи и да да садржински и суштински квалитетан исказ који ће му гарантовати успех на суђењу. Други разлог није уско везан за рад тужилаштва и успех тужиоца, већ за саму жртву која током поступка више пута поново преживљава трауматски догађај, па је обавеза свих државних органа, а самим тим и тужиоца, да секундарну виктимизацију жртве сведе на најмању могућу меру, односно да развија осећај да препозна када долази до беспотребне секундарне виктимизације жртве и да то спречи. Један од циљева суђења трговцима људима, секундаран са аспекта суда и тужилаштва, али шире гледано од изузетне важности јесте дестигматизација и девиктимизација жртви трговине људима. У том смислу тужилац треба да покаже нарочит сензибилитет да препозна и да спречи сваку врсту стигматизације жртва која се појављује током поступка и да реагује на адекватан начин, све у циљу враћања достојанства личности жртви.

Једна од гаранција успеха тужиоца у предметима трговине људима јесте активно и ефикасно учешће жртве у поступку. Жртве морају бити упознате са „тајнама“ кривичног поступка више него оштећени у другим предметима. Морају да буду упознате о

томе шта кривични поступак подразумева, колико траје, какве су му фазе, шта током поступка може да се деси, као и то да одбрана неће имати милости према њима и да главни претрес може да постане позорница на којој ће странке својом театралношћу покушати њима да манипулишу, а да оне путем смирености и разумности могу да спрече или ублаже такву манипулацију и сл. Једно од могућих решења јесте да тужилаштво састави флајер који би представљао digest о структури - фазама поступка, правима и обавезама и другим основним информацијама, а који би тужилац давао жртвама приликом првог сусрета.

Рад са жртвама трговине људима захтева поседовање специфичних знања и вештина. Тужиоци су правници, и ма колико били образовани или похађали одговарајуће курсеве и едукацију, они немају довољна знања, вештине и искуство за рад са жртвама. Стога је неопходно да тужиоци постану свесни да је жртвама потребна стручна помоћ која ће уједно бити помоћ и за тужиоца у предмету. Службе за помоћ жртвама трговине људима треба да раде заједно с тужиоцима на истом циљу, а да би рад био ефикасан, било би најбоље да се унапред утврди начин рада, функције и циљеви, што може формално да буде учињено састављањем меморандума, „координационих група“ и сл. Ради лакшег сналажења и комуникације

са специјализованим службама у прилогу текста налази се листа организација и институција у земљи и региону које раде на сузбијању проблема трговине људима.

Циљ овог рада био је првенствено да охрабри тужиоце да „жртву треба отворено, а не ‘технички’ да укључе у кривични поступак“²⁴, тако што ћемо доказати да тужилац у предметима трговине људима може да „победи“ само ако води рачуна о жртви, њеним потребама и правима, те да ни на који начин за тужиоца током поступка не треба да буду супротстављени интереси доказивања и интереси права и потреба жртве. Други циљ рада јесте да укаже тужиоцима да њихов не само професионални приступ према окривљеним лицима већ и професионално сензибилни приступ према жртви доприноси јачању поверења грађана у правосудје и правни систем уопште те да тужиоци не треба да занемаре чињеницу да ауторитет државних органа није претпостављена категорија, већ да извире из професионалног ауторитета носилаца државних функција, односно да нема ауторитета државних органа без ауторитета носилаца функције па је одговорност сваког од њих од огромног значаја, како према окривљенима тако и према жртвама.

24 Симвић Хибер, И, (2008), „Место појма жртве у кривичноправној теорији виктимолошке оријентације или ренесанса појма жртве у савременој кривичноправној теорији“, Београд, „Ревија за криминологију и кривично право“, септембар – децембар 2008. г, стр .74.

У ПРИЛОГУ:

Листа организација и институција које раде на сузбијању проблема трговине људима²⁵

Невладине организације:

1. ASTRA -011-33-47-817, www.astra.org.rs
2. Центар за права детета – 011-33-44-170, www.cpd.org.rs
3. Саветовалиште против насиља у породици – 011-27-69-466, www.savetovalisteprotivnasilja.org
4. Атина -011-32-7-619, www.atina.org.rs
5. Виктимолошко друштво Србије 011-30-34-232, www.vds.org.rs
6. Beosupport, 011-33-43-635, www.beosupport.org.rs
7. Anti Trafficing Centar 011-32-39-002, www.atc.org.rs
8. Центар за права жена, Вршац 013-822-795,
9. Taboo, Зрењанин www.reaguj.co.yu
10. Жене у акцији, Велика Плана, www.zeneuakciji.org.yu
11. Удружење жена и мајки, ANNA, Нови Пазар, 020-312-402
12. Центар за девојке, Ужице 031-515-290
13. Одбор за људска права, Врање – 017-410-822
14. СОС за жене и децу жртве насиља, Власотинце -016-874-744

Невладине организације у региону:

1. Counseling Centre for Women and Girls, Tirana, Albania, www.stopvaw.org
2. LEFO, Беч, Аустрија – www.lefoe.at
3. „Animus Association“ Foundation- La Strada Programme, Софија, Бугарска – www.animusassociation.org
4. La Strada, Република Чешка, www.strada.cz
5. Open Gate – OS Help line for information and prevention of trafficking in women, Скопље, Македонија – www.lastrada.org.mk
6. La Strada, Кишњев, Молдавија – www.lastrada.md
7. Сигурна женска кућа Подгорица, Црна Гора, www.sigurna-zenska-kuca.cg.yu
8. KLJUČ, Љубљана, Словенија, www.drustvo-kljuc.si
9. LARA, Бијељина, Босна и Херцеговина, www.zeskiforum.com
10. La Strada, Мостар, Босна и Херцеговина, www.lastrada.ba
11. Žena ženama, Сарајево, Босна и Херцеговина, www.zenazenama.com.ba
12. Ženska soba, Загреб, Хрватска, www.zenskasoba.hr
13. Reaching out, Pitesti, Румунија – reachingoutrom@yahoo.com

Међународне организације:

1. Мисија ОЕБС у Србији www.osce.org
2. Save the Children, www.savethechildren.org
3. NHCR The Refugee Agency www.unhcr.org
4. United Nations Office on Drugs and Crime, www.unodc.org
5. ИОМ, Међународна организација жена за миграције, www.iom.int

25 Преузето из „Трговина људима – приручник за новинаре“ ASTRA, ОЕБС, Београд 2008., стр. 150.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Симовић Хибер, И. (2008), „Место појма жртве у кривичноправној теорији виктимолошке оријентације или ренесанса појма жртве у савременој кривичноправној теорији“, Ревизија за криминологију и кривично право, септембар – децембар 2008. г.
2. Високи комесар УН а људска права, Препоручени принципи и смернице о људским правима и трговини људима, јул 2001. године
3. Декларација УН о основним принципима правде за жртве злочина и злоупотребе власти, 1985. године
4. „Трговина људима – регионални стандарди, Приручник за судије у тужиоце“, Програм обуке у југоисточној Европи, ОЕБС,
5. „Трговина људима – приручник за новинаре“ (2008), ASTRA, ОЕБС, Београд
6. Аћимовић, М. (1987), „Психологија злочина и суђења“, Београд, „Савремена администрација“
7. Николић Ристановић, В. (2003), „Подршка жртвама и спречавање секундарне виктимизације: савремена законска решења и пракса“, Темида бр. 1, 2003. г.
8. UNDOC Anti- human trafficking manual for criminal justice practitioners, UN, New York, 2009.
9. Ђирић, Ј. (2009) „Тужиоци и жртве“, Београд, Институт за упоредно право
10. Николић Ристановић, В. (2003), „Подршка жртвама и спречавање секундарне виктимизације: савремена законска решења и пракса“, Темида бр. 1, 2003. г.
11. „Улога и могућности јавног тужиоца у заштити жртава кривичног дела“, (2009), Београд, Удружење јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца,
12. „Јавнотужилачки приручник“ (2009), Београд, Удружење јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца
13. Вјеркан, Л. (ed), (2005), „Само мој живот, рехабилитација жртава трговине људима у циљу сексуалне експлоатације“, Београд, „Прометеј Београд“
14. Николић Ристановић В., Ђопић С., Миливојевић С., Симеуновић Пати Б., Михаић, Б. (2004), „Трговина људима у Србији“, Београд, Виктимолошко друштво Србије, ОЕБС;
15. Национални план акције за борбу против трговине људима за период од 2009. године до 2011. године, Влада Републике Србије, Београд
16. Ђопић, С, Николић, Ј. (2004), „Служба за жртве криминалитета ВДС инфо и подршка жртвама: анализа досадашњег рада“, Београд, Темида бр. 3, 2004. г.
17. Шкулић, М. (2004), „Један поглед на положај оштећеног у кривичном поступку за кривична дела организованог криминалитета“, Београд, Темида бр. 1, 2004. г.
18. Алемпијевић, Ђ., Савић С., Јечменица Д., Александрић Б., (2004), Београд, Темида бр.1, 2004. г.
19. Симонов, О. (2004), „Положај оштећених и заступање у поступцима вођеним због кривичног дела трговине људима и сродних или повезаних кривичних дела“, Београд, Темида бр. 1, 2004. г.
20. Мијалковић, С. (2006), „Могућности обезбеђења доказа о организовању сексуалне експлоатације“, Београд, Темида бр. 2, 2006. г.
21. Делић, Н. (2008), „Психологија исказа појединачних учесника у кривичном поступку“, Београд, Правни факултет Универзитета у Београду

МЕЂУНАРОДНИ ТРГОВИНИ

РАДОВАН ЛАЗИЋ

заменик апелационог јавног

тужиоца у Новом Саду

1. УВОД – ИСТОРИЈАТ

Историја међународних правних докумената трговине људима развија се још од почетка прошлог века. Тако је 1904. године донет Међународни споразум о спречавању трговине небелим робљем који се углавном бавио заштитом жртава. Како се овим споразумом нису постигли жељени резултати 1910. године донета је Међународна конвенција о спречавању трговине небелим робљем којом су се тринаест земаља потписница обавезале да кажњавају починиоце овог кривичног дела. Након оснивања Лиге народа у оквиру њеног деловања донет су још три међународне конвенције и то 1921. године Конвенција о спречавању трговине женама и децом 1926. године Међународна конвенција о спречавању

трговине пунолетним женама и 1933. Конвенција о ропству Организација Уједињених нација донела је 1949. Конвенцију о спречавању трговине људима и експлоатације проституције. Постоји још низ мултилатералних докумената којима се државе обавезују да штите права жртава трговине људима. То су Универзална декларација људских права, Међународни споразум о грађанским политичким правима, Међународни споразум о економским социјалним и културним правима, Конвенција о уклањању свих облика дискриминације жена, Конвенција против тортуре и другог бруталног, нехуманог и понижавајућег поступања или кажњавања, Конвенција о правима детета са опционим протоколом на Конвенцију о правима детета о продаји деце, дејој проституцији

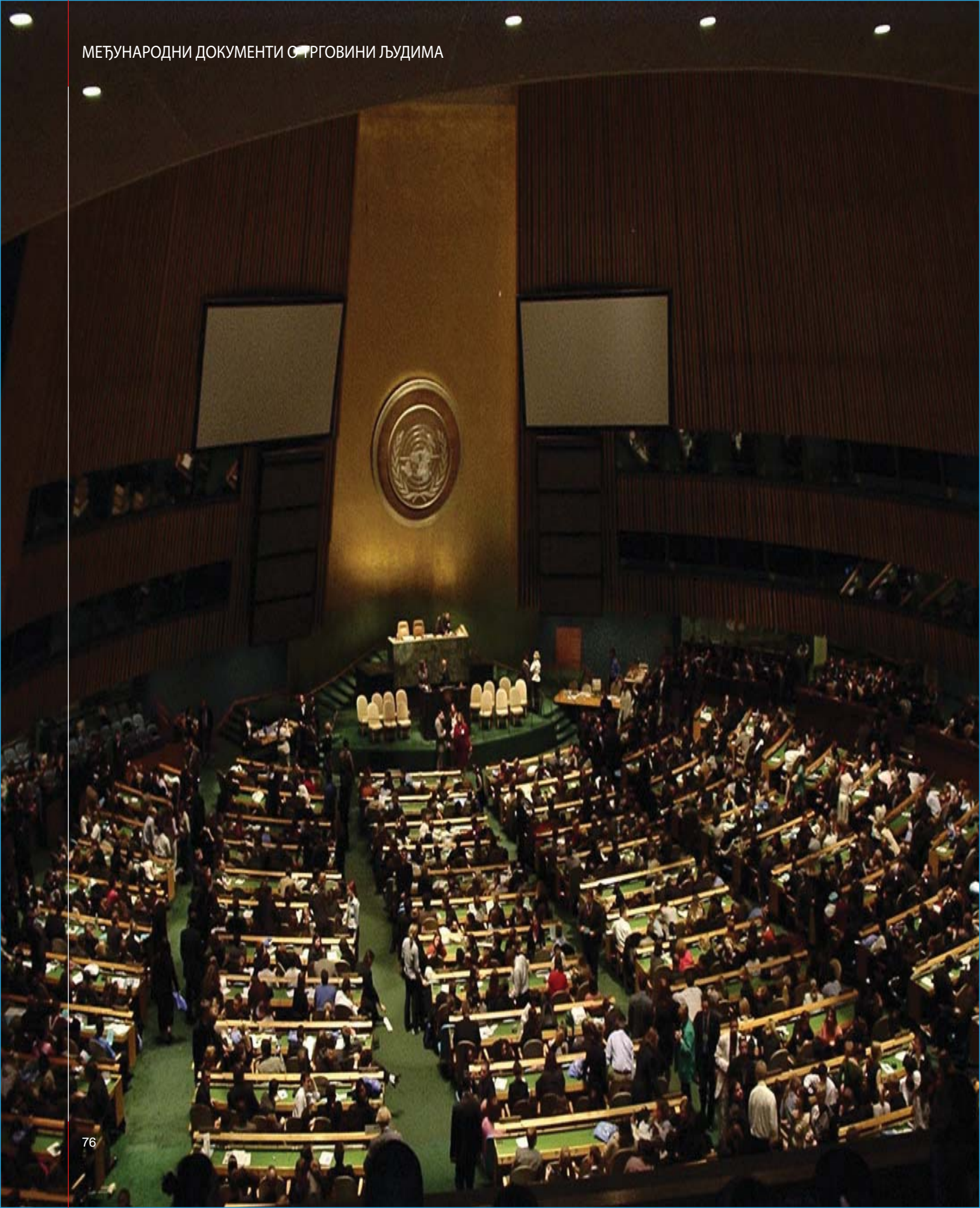
ДОКУМЕНТИ О ЉУДИМА

и порнографији Конвенција о заштити права радника миграната и чланова њихових породица Допунска конвенција о укидању ropства трговинеробљеми институцији праксесличних ropству Конвенцијемеђународне организацијеадабр. 29 о присилномраду Конвенција међународнеорганизацијеада бр. 105 о укидањуприсилног рада Препорученипринципи и смернице о људскимправима и трговиниљудимависоког комесараУједињенихнација заљудскаправа Међународни споразумо уклањањусвих облика дискриминацијекена Конвенција која се односина забрану тренутноделовањџ циљу елиминисањџајтежихоблика дечјеграда Статутмеђународног кривичног суда Свакако посебан значајимаКонвенцијаУједињених нацијапротивтранснационалног организованокриминаласа

Протоколомза превенцију сузбијањџи кажњавањџ трговине људскимбићима нарочитоженама и децом и с Протоколомпротив кријумчарењамигранатакопном мореми ваздухомкоји допуњавају КонвенцијуУједињенихнација противтранснационалног организованокриминала и представљајдоговорену међународноправнуснову борбипротивтрговинељудимана глобалномнивоу

Поредакатамеђународноправа донетихна глобалномнивоу проблематикомтрговинељудима у наднационалнимоквирима посебносу се бавиле европске земљеИ у Европије донет читавниз докуменатао трговини људимаи то препорукеКомитета министарадржавамапланицама СаветаЕвропе препоруке ПарламентарнекупштинеСавета Европе КонвенцијаЕуропола ОквирнаодлукаСаветаЕвропске

уније о сузбијањџу трговине људимаод 19. јула 2002. године ОквирнаодлукаСаветаЕвропске уније о положајужртавау кривичном поступку од 15. марта 2001. године ДирективаСавета Европскеуније о боравишним дозволамакоје се издају држављанимаређихземаљакоји су жртветрговинељудимали су учествовалиу омогућавању илегалнемиграцијеа који сарађујусанадлежниморганима од 29. априла2004. године Декларацијеземаљајугоисточне Европео борбипротивтрговине људимаБриселскадекларација о спречавањуи борбипротив трговине Европсаконвенција о људскимправима Конвенција Европскеуније о фундаменталним правимаа може се рећида је најзначајнији најновији европскидокументу овој области КонвенцијаСаветаЕвропепротив трговинељудима

2. ДОКУМЕНТИ УЈЕДИЊЕНИХ НАЦИЈА

Већ је наведен читав низ докумената Уједињених нација који садржи одредбе везане за трговину људима. Како је већ споменуто, њима је претходила Конвенција о ропству која дефинише појмове ропства и трговине робовима. Ропство се дефинише као „статус или положај особе над којом се спроводи једна или низ моћи које су карактеристичне за право власништва“, па се надаље наводи да „трговање робовима обухвата сва дела, укључујући хватање, набављање или располагање особом како би се она довела у ропски однос; сва дела која имају везе с набављањем робова у циљу њихове продаје или размене; сва дела располагања продајом или разменом роба са даљом намером продаје или размене и, генерално, сваки чин трговине или транспортовања робова“.

Конвенција о ропству је касније, под окриљем Уједињених нација, употпуњена Допунском конвенцијом о укидању ропства и трговине робовима, институција и праксе сличне ропству, потписаној у Женеви 7. септембра 1956. године, која, осим самог ропства и дужничког ропства, предвиђа и потпуно укидање или напуштање институција и пракси као што су:

- продаја жене ради склапања брака, без права жене да то одбије;
- право мужа, његове породице

или клана да жену дају другом лицу;

- да након смрти мужа, жену може наследити друго лице;

- давање детета или млађег лица од стране родитеља другим лицима у циљу експлоатације детета, односно његовог рада.

И Статут Међународног кривичног суда изричито наводи трговину у истој одредби као и ропство и присилни рад. Тако се у члану 7 Статута прописује и кривично дело стављање у ропство, које се дефинише као „вршење једне или свих моћи које карактеришу право на власништво над лицем“, укључујући и „коришћење таквих моћи у трговини људима, посебно жена и деце“. У овом контексту наводе се и кривична дела „силовања, сексуалног ропства, присилне трудноће, присилне стерилизације, или било који други облик сексуалног насиља сличног степена озбиљности“.

КОНВЕНЦИЈА УЈЕДИЊЕНИХ НАЦИЈА ПРОТИВ ТРАНСНАЦИОНАЛНОГ ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛА

Конвенција Уједињених нација против транснационалног организованог криминала усвојена је Резолуцијом А/RES/55/25 од 15. новембра 2000. године, на педесет петој седници Генералне скупштине УН, а ступила је

на снагу 29. септембра 2003. године. Република Србија, као међународноправни следбеник Савезне Републике Југославије, преузела је међународноправне обавезе прихваћене потписивањем Конвенције, као и протокола који допуњују ову Конвенцију: Протокола за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људским бићима, нарочито женама и децом, и Протокола против кријумчарења миграната копном, морем и ваздухом, усвојених у Палерму од 12. до 15. децембра 2000. године (Палермо протоколи). Сама конвенција и допунски протоколи објављени су у Службеном листу СРЈ – Међународни уговори бр. 6, од 27. јуна 2001. године.

Циљ Конвенције је промовисање међународне сарадње полиције и правосуђа ради сузбијања и спречавања транснационалног криминалитета, а свака држава има право да сама изабере модалитет конкретне примене Конвенције у национално законодавство, било непосредном применом стандарда међународног права, или њиховим уграђивањем у национално законодавство.

Иако се ова конвенција не бави посебно трговином људима, она одређује општа правила ради сузбијања транснационалног организованог криминала која имају велики значај и за сузбијање трговине људима. Тако се у члану 5 Конвенције прописује кажњавање учешћа у организованим криминалним групама, а група за организовани

криминал се дефинише као група „од 3 или више лица, која постоји у извесном временском периоду и која делује споразумно у циљу чињења једног или више тешких злочина или кривичних дела утврђених у складу са овом конвенцијом, ради задобијања, посредно или непосредно, финансијске или друге материјалне користи“.

Конвенција изричито обавезује државе потписнице да кажњавају прање новца, корупцију (чл. 6-9). Одређују се обавезе држава потписница да прописују мере за борбу против прања новца и мере против корупције, као и да установе одговорност правних лица за учествовање у тешким кривичним делима у које је умешана организована криминална група (чл. 10).

Државе потписнице такође су обавезане и да усвоје неопходне мере које ће омогућити одузимање имовинске користи, то јест конфискацију и заплону добити стечене извршењем кривичних дела обухваћених овом конвенцијом, или имовине чија вредност одговара вредности те добити, као и имовине, опреме или других инструмената коришћених или намењених за коришћење у вршењу кривичних дела из ове конвенције. Државе потписнице обавезале су се и да усвоје неопходне мере ради омогућавања идентификације, улажења у траг, замрзавања или заплене имовинске користи прибављене кривичним делима из ове конвенције (чл. 12).

Државе потписнице се обавезују да као кривична дела пропишу намерно ометање правде (чл. 23), као и да предузму све одговарајуће мере, у оквиру својих могућности, ради заштите сведока (чл. 24), као и помоћи жртвама и њихове заштите (чл. 24).

Прописана је и обавеза предузимања мера за унапређивање сарадње са органима унутрашњих послова (чл. 26), као и обавезна међусобна сарадња држава и њихових органа унутрашњих послова, а мере ове сарадње су изричито прописане (чл. 27).

Како се сама конвенција бави општим појмовима транснационалног криминала и регулише сарадњу и начине поступања држава, а не трговином људима као посебним обликом транснационалног криминала, као допунски акт донет је Протокол за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људским бићима, нарочито женама и децом (Палермо протокол).

ПРОТОКОЛ ЗА ПРЕВЕНЦИЈУ, СУЗБИЈАЊЕ И КАЖЊАВАЊЕ ТРГОВИНЕ ЉУДСКИМ БИЋИМА, НАРОЧИТО ЖЕНАМА И ДЕЦОМ (ПАЛЕРМО ПРОТОКОЛ)

Овај протокол представља допунски део Конвенције Уједињених нација против транснационалног организованог криминала и бави се искључиво трговином људима. У члану 3, став а даје се обавезујућа

међународноправна дефиниција трговине људима као „врбовање, превозење, пребацивање, скривање и примање лица, путем претње силом или употребом силе или других облика присиле, отмице, преваре, обмане, злоупотребе овлашћења или тешког положаја или давања или примања новца или користи да би се добио пристанак лица које има контролу над другим лицем у циљу експлоатације. Експлоатација обухвата, као минимум, експлоатацију проституције других лица или друге облике сексуалне експлоатације, принудни рад или службу, ропство или однос сличан ропству, сервитут или уклањање органа;“. У ставу б истог члана одређује се да је пристанак жртве без значаја, а став ц појачава заштиту деце. У ставу се појам „дете“ дефинише као било која особа млађа од осамнаест година.

Из наведене дефиниције јасно се види да су Уједињене нације препознале реалност трговине људима и решиле да се овој појави одлучно супротставе. Не ограничава се само на сексуалну експлоатацију, већ обухвата и све случајеве присилног рада, ропске односе и томе сличну праксу, а осим жена и деце, жртве могу бити и мушкарци. Нарочито је значајно да се не тражи прелазак жртве преко међународно признатих граница, јер се људима може трговати и унутар граница једне државе. Као захтев се поставља утицај на слободну вољу жртве, при чему је довољан услов и превара, тако да сила и

претња нису неопходни елементи. Утицај на слободну вољу уопште се и не захтева уколико су у питању деца. Такође, неважно је да ли је неко од недозвољених средстава употребљено, као и то да ли је жртва пристала да буде експлоатисана.

Протоколом су државе потписнице обавезане да трговину људима инкриминишу као кривично дело, као и да пропишу кажњавање и за покушај овог кривичног дела. Такође је кажњиво и свако организовање или наређивање другима да изврше ово кривично дело.

У глави II, Протокол се прилично опширно и детаљно бави заштитом жртава нелегалне трговине. Државе потписнице обавезале су се (чл. 6, ст. 3) да размотре спровођење мера којима се обезбеђује физички, психолошки и социјални опоравак жртава трговине људима, укључујући и сарадњу с невладиним организацијама и другим сегментима грађанског друштва, као и *посебно обезбеђивање следећег:*

а) одговарајућег становања;

б) пружања савета и информација, посебно везано за законска права, на језику које жртве нелегалне трговине људима могу да разумеју;

ц) лекарске, психолошке и материјалне помоћи;

д) запослења, могућности образовања и обуке.“, при чему државе потписнице треба да

узимају у обзир године, животно доба, пол и посебне потребе жртва трговине људима, нарочито деце, укључујући и одговарајуће становање, образовање и бригу о њима (ст. 4). Државе потписнице треба да размотре усвајање мера које жртвама трговине дозвољавају да на њиховој територији остану привремено, или, у одређеним случајевима, трајно, имајући при том у виду хуманитарне чиниоце и факторе самилости (чл. 7).

Чланом 8 Протокола уређује се репатријација жртва, при чему се не доводи у питање ниједно право које би жртвама могао да ускрати неки домаћи законски пропис државе примаоца, или важећи билатерални или мултилатерални споразум, или аранжман који уређује повратак жртава трговине људима.

Надлежни органи држава потписница обавезани су да међусобно сарађују путем размене информација (члан 10), како би на тај начин могли да утврде:

а) да ли су лица која прелазе границу с туђим путним исправама, или без путних исправа, учиниоци или жртве трговине људима;

б) врсте путних исправа које се користе ради нелегалне трговине људима;

ц) средства и методе организованих криминалних група ради бављења трговином људима (врбовање и трансфер жртава, путеви и везе између појединаца

и група, могуће мере за њихово откривање); потписнице су се обавезале и да ће обезбедити или појачати обуку свих релевантних службених лица.

Држава која прима информације мора уважити сваки захтев државе која је дала информације који се односи на ограничено коришћење тих информација. У погледу мера на самој граници (чл. 11), државе ће ојачати граничне контроле које су потребне за спречавање и откривање трговине људима, а морају обезбедити и потпуност и сигурност личних и путних исправа те спречити њихову незакониту изразу, издавање и коришћење (чл. 12).

У прелазним одредбама се наводи да се овим протоколом неће утицати на права, обавезе и одговорности држава и појединаца по основу међународног права, а све спорове у вези с тумачењем или применом овог протокола државе потписнице решаваће преговорима. У случају да се преговорима не дође до решења, спор ће бити предат арбитражи, а ако државе у спору нису у стању да се усагласе о организовању арбитраже, свака држава потписница може да поднесе спор Међународном суду правде.

3. ЕВРОПСКИ ДОКУМЕНТИ

Већ у уводном делу овог излагања речено је и да је у Европи донет читав низ аката међународног карактера, уз

навођење тих аката. Најновији акт, који на свеобухватан начин регулише обавезе држава чланица Савета Европе ради спречавања трговине људима јесте Конвенција Савета Европе против трговине људима. Међутим, пре разматрања ове конвенције, потребно је осврнути се и на неке значајне одредбе других европских докумената које су претходиле њеном доношењу и, на одређен начин, биле правни основ за доношење ове конвенције.

Тако су већ споменуте препоруке Комитета министара државама чланицама Савета Европе. То су Препорука бр. Р (91) 11 о сексуалном искоришћавању, порнографији и проституцији и трговини децом и адолесцентима, Препорука бр. Р (97) 13 која се односи на застрашивање сведока и права одбране; Препорука бр. Р (2000) 11 о сузбијању трговине људима ради сексуалног искоришћавања, Препорука Рец (2001) 16 о заштити деце од сексуалног искоришћавања и Препорука Рец (2002) 5 о заштити жена од насиља. Ту су и препоруке Парламентарне скупштине Савета Европе: Препорука 1325 (1997) о трговини женама и присилној проституцији у државама чланицама Савета Европе, Препорука 1450 (2000) о кампањи против трговине женама, Препорука 1610 (2003) о миграцији повезаној с трговином женама и проституцијом, Препорука 1611 (2003) о трговини људским органима у Европи и

Препорука 1663 (2004) Кућно ропство: служење, девојке за помоћ у кући и „невесте наручене поштом“.

Овде, свакако, треба поменути Европску конвенцију о људским правима, која забрањује ропство и присилни или обавезни рад. Иако се не дефинише шта се сматра присилним и обавезним радом, изричито је наведено шта се под овим појмовима не подразумева:

- рад који је последица законитог лишавања слободе;
- служба војног карактера;
- рад потребан у случају какве кризе или несреће;
- рад или служба који представљају уобичајене грађанске дужности.

Како се види, Европска конвенција о људским правима само негативно одређује принудни или обавезан рад, али Конвенција Међународне организације рада бр. 29, од 29. јуна 1930. године, садржи дефиницију присилног или обавезног рада:

„Присилним или обавезним радом сматрају се сви послови или рад које особа обавља под претњом казне и за које се та особа није добровољно пријавила.

Присилни или обавезни рад не обухвата: војну службу, грађанске обавезе, било који посао или рад који је последица неког уверења, рад у случајевима криза, рад у заједници који обављају чланови те заједнице.“

Конвенција Европске уније о фундаменталним правима

прописује забрану ропства и присилног рада на исти начин као и Европска конвенција о људским правима.

КОНВЕНЦИЈА САВЕТА ЕВРОПЕ О БОРБИ ПРОТИВ ТРГОВИНЕ ЉУДИМА

Конвенција Савета Европе о борби против трговине људима донета је у Варшави, 16. маја 2005, а ступила је на снагу 27. октобра исте године. Народна скупштина Републике Србије ратификовала је 19. марта 2009. године ову конвенцију доношењем Закона о потврђивању Конвенције Савета Европе о борби против трговине људима. Конвенција је објављена у Службеном гласнику Републике Србије – Међународни уговори од 19. марта 2009. године и ступила је на снагу осам дана од дана објављивања.

У члану 2 постављени су циљеви Конвенције:

А) спречавање и сузбијање трговине људима, уз гаранцију равноправности полова;

Б) заштита људских права жртава трговине људима и обезбеђивање ефикасне истраге и кривичног гоњења;

В) унапређење међународне сарадње у сузбијању трговине људима.

Као област примене Конвенција одређује све облике трговине људима, при чему није од значаја повезаност са организованим

криминалом (чл. 2), а успоставља се и принцип недискриминације (чл. 3).

Конвенција у члану 4, тачка (а) даје дефиницију трговине људима:

”Трговина људима” значи врбовање, превоз, премештање, скривање или прихват лица, уз примену претње или силе или других облика принуде, отмице, преваре, обмане, злоупотребе овлашћења или стања угрожености или давање или примање новчаних средстава или друге користи ради добијања пристанка лица које има контролу над другим лицем у циљу искоришћавања. Искоришћавање, у најмању руку, треба да укључи искоришћавање проституције других лица или друге облике сексуалног искоришћавања, присилан рад или пружање услуга, служење, ропство или праксу сличну ропству, или вађење људских органа.

И на први поглед уочљиво је да Европска конвенција у потпуности преузима дефиницију трговине људима из Протокола за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људским бићима, нарочито женама и децом. У преосталим тачкама овог члана, преузимају се такође одредбе из Палермо протокола у погледу пристанка жртве, искључења примене средстава из саме дефиниције и значења појма „дете“, али се у тачки (д) одређује и појам жртве: „... свако физичко лице које је постало предмет трговине људима у смислу

дефиниције из овог члана.“

У глави II Конвенције (Спречавање сарадње и друге мере, чланови 5-9), углавном су преузете одредбе из главе III Палермо протокола, без битних разлика, док се у глави III (Мере за заштиту и унапређење права жртава, којима се гарантује равноправност полова, чланови 10-17), Конвенција бави жртвама, положајем жртава и нарочито заштитом и правима жртава доста детаљније него Палермо, па би се могло приметити да одредбе ове главе Конвенције представљају разраду и прецизирање одредаба Палермо протокола. Тако су посебно и детаљно регулисани идентификовање жртава, заштита приватности, помоћ жртвама, време за опоравак и размишљање, дозвола боравка, надокнада штете и правна заштита, репатријација и повратак жртва. Свака страна уговорница посебно је обавезана (чл. 17) да, примењујући мере из ове главе, тежи да унапреди равноправност полова, као и да користи учешће полова у развоју примене и оцењивања наведених мера.

Материјалноправне одредбе садржане су у глави IV Конвенције (чланови 18-26) и поред општих одредаба материјалног кривичног права, обавезују државе уговорнице да одређене радње и поступке, у националним законодавствима, пропишу као кривична дела. Тако су, као кривична дела, прописана, поред саме трговине људима и коришћења услуга жртве (чл. 18 и 19), и кривична дела која

се односе на путне или личне исправе (чл. 20):

„А) фалсификовање путне или личне исправе;

Б) прибављање или израда такве исправе;

В) задржавање, одузимање, скривање, оштећење или уништавање путне или личне исправе другог лица.“

Конвенцијом се обавезују државе уговорнице да санкционишу и покушај, помагање и подстрекавање кривичних дела утврђених члановима 18-20 (чл. 21), као и одговорност правних лица уколико је кривично дело извршило било које физичко лице у корист тог правног лица на основу овлашћења да заступа то правно лице, да доноси одлуке у име тог правног лица или да врши надзор у оквиру тог правног лица, а одговорност правног лица, поред кривичне, може бити и грађанскоправна или управна (чл. 22). Од држава уговорница захтева се да кривичне санкције буду ефикасне, сразмерне и да одвраћају од вршења кривичних дела, да подразумевају и лишење слободе за физичко лице и новчане казне за правно лице, као и да се успоставе правни механизми за одузимање средстава и имовинске користи, те за привремено или трајно затварање објеката коришћених за трговину људима (члан 23). Чланом 24 се прописује да ће се отежавајућим околностима сматрати:

„ а) кривично дело којим се свесно или због тешког немара угрожава живот жртве;

б) кривично дело учињено против детета;

в) кривично дело које је извршио државни функционер у вршењу својих дужности;

г) кривично дело извршено у оквиру злочиначке организације.”

Приликом изрицања казне треба узети у обзир и коначне пресуде које је изрекла друга држава уговорница (чл. 25), а државе треба да предвиде могућност да се жртве не кажњавају за учешће у незаконитим активностима у оној мери у којој су на такве активности биле присиљене (чл. 26).

У петој глави садржане су процесне одредбе процесног права. Државе се обавезују да кривично гоњење предузимају по службеној дужности, жртве имају право да поднесу „тужбу“ надлежним државним органима без обзира на то да ли је у питању држава у којој имају боравак, а државе уговорнице морају обезбедити да свака група, фондација, удружење или невладине организације, које имају за циљ сузбијање трговине људима, или заштиту људских права, имају могућност да помажу или дају подршку жртви, уз њену сагласност, током кривичног поступка (чл. 27). Прописана је обавеза државе да усвоји мере заштите од могуће одмазде или застрашивања:

а) за жртве и чланове њихових породица;

б) за подносиоце пријаве, али и оне који на други начин сарађују са истражним органима и тужилаштвом;

в) за сведоке и чланове њихових породица;

г) за чланове група, фондација, удружења или невладиних организација које имају за циљ сузбијање трговине људима или заштиту људских права.

Посебне мере заштите добиће деца жртва трговине људима, а ради заштите напред наведених лица државе треба да размотре могућност закључења међусобних уговора или споразума (чл. 28). Потребно је и усвајање мера за обуку надлежних државних службеника, специјализацију, као и мера потребних за обезбеђивање координације и акције ресорних министарстава и других јавних установа, а држава треба и да размотри могућност именовања националних извештача или других контролних механизма за надгледање активности државних институција у борби против трговине људима и примене захтева које поставља национално законодавство (чл. 29). Током судских поступака потребно је обезбедити заштиту приватности и, по потреби, идентитета жртве, безбедност жртве и заштиту од застрашивања, а када су жртве деца, треба посветити посебну пажњу потребама деце и обезбедити им посебне мере

заштите (чл. 30). Територијална надлежност држава одређује се у члану 31, и то када је кривично дело учињено:

„а) на њеној територији; или

б) на броду који плови под заставом те стране уговорнице; или

в) у ваздухоплову који је регистрован по законима те стране уговорнице;или

г) од стране једног њеног држављанина или лица без држављанства које има уобичајено боравиште на њеној територији, ако је то кривично дело кажњиво према кривичном праву у држави у којој је почињено, или ако је кривично дело почињено изван територијалне надлежности било које државе;

д) против њеног држављанина.“

Државе треба да усвоје мере да могу судити осумњиченом у случају ако, на основу држављанства осумњиченог, одбију захтев за изручење. Сукоби надлежности решаваће се међусобним консултацијама, а Конвенција не искључује надлежност држава по основу норми националног права.

Шеста глава Конвенције бави се међународном сарадњом и сарадњом са цивилним сектором. Успостављају се општи принципи и мере међународне сарадње (чл. 32), мере које се односе на угрожена или нестала лица (чл. 33), међусобно обавештавање и размена информација, уз

могућност захтева државе која даје информацију да се информација држи у тајности или користи под одређеним условима (чл. 34), а државе треба да подстичу сарадњу са цивилним сектором на успостављању стратешког партнерства (чл. 35).

Механизам надгледања примене Конвенције регулисан је у шестој глави. Установљава се Група експерата са сузбијање трговине људима -„ГРЕТА“; која се састоји од најмање 10, а највише 15 чланова, при чему се води рачуна о родној и географској заступљености, као и мултидисциплинарној стручности (чл. 36). Такође се установљава и Комитет страна уговорница кога чине представници у Комитету министара Савета Европе, као и представници држава уговорница

које нису чланице Савета Европе (чл. 37). У члану 38 је прописан поступак оцењивања. Девета глава Конвенције одређује однос према другим међународним документима, па се тако каже да Конвенција не утиче на права и обавезе које произлазе из одредаба Палермо протокола, већ има за циљ јачање заштите предвиђене протоколом и унапређење стандарда који су у њему садржани (чл. 39), а не утиче ни на права и обавезе из других међународних инструмената; стране уговорнице могу закључивати билатералне и мултилатералне споразуме, чланице Европске уније у међусобним односима треба да примењују правила Европске уније, а ништа из ове Конвенције неће утицати на права, обавезе

и одговорности држава и појединаца према међународном праву, укључујући међународно хуманитарно право и међународно право које се односи на људска права, а посебно на Конвенцију из 1951. године и Протокол из 1967. године, који се односе на положај избеглица и принцип забране протеривања или враћања који је у њима садржан, тамо где се могу применити (чл. 40).

Начин и поступак измена и допуна Конвенције регулисан је у деветој глави (чл. 41), док десета глава (чл. 42-47) садржи завршне одредбе. Конвенција је отворена за потписивање државама чланицама Савета Европе, државама које нису чланице а учествовале су у њеној изради, као и Европској заједници.

ПРОЦЕС ТРГОВАЊА

ВЕРИЦА ТРНИНИЋ

ВИШИ САРАДНИК,
АПЕЛАЦИОНО ЈАВНО ТУЖИЛАШТВО
У БЕОГРАДУ

УВОД

Трговина је процес размене робе или услуга. Својом активношћу трговина треба да обезбеди понуду робе и услуга у количинама и асортиману које тржиште тражи у време кадасе тражи и по ценама и другим условима које су купци спремни да плате.¹ Дакле, тржиште функционише по принципу понуде и тражње. На такорећи и истоветан начин одвија се и трговина људима.

Трговина људима подразумева ангажовање транспорта, трансфер, смештај или задржавање људи и употребом силе, претње или других облика принуде, завођење и преваром, довођењем у заблуду, злоупотребом положаја или стања немоћи или давањем односно примањем новца или неовлашћених средстава да би се постигао престанак особе коју у својој контроли држи друга особа за сврху

¹ Sr.wiki.pedi.a.org/sr-el/

експлоатација. Експлоатација у најмању руку, подразумева експлоатацију проституцијом или другим формама сексуалног искоришћавања, принудни рад или пружање услуга ропство или положај сличан ропству, послужништво или уклањање органа.² Престанак жртве трговине људима овакву врсту експлоатације манифестује утицајем колико су према жртви примењена напреднаведена принуда и тортура и по овом критеријуму трговина људима разликује се од других, сличних кривичних дела као што су кријумчарење људи, нелегални прелазак преко државне границе и посредовање у вршењу проституције. Узгред, трговина људима може се одвијати и изван граница једне државе па и до најудаљенији дефиниција као и унутар граница једне државе.

² Члан 4. Конвенције савета Европе о акцијама против трговине људским бићима, Савета Европе држава и влада Савета Европе одржана 2005. године.

ЉУДИМА

Чест је прелазак из сиромашних крајева у богате као и из руралних у урбане. У сваком случају трговина људима представља кршење права индивидуе путем експлоатације. Циљ савременог друштва је откривање њихове појаве и идентификовање такзваних, трговаца³ односно учинилаца ових кривичних дела њихово кажњавање као и пружање одговарајуће заштите жртвама и омогућавање остваривања њихових људских права. Међутим, треба поменути да концепт трговине људима подразумева постојање њених криминалних организација. Организоване криминалне групе и мреже користе све могућности савременог ржишта за сексуалне услуге, порнографију и јефтин рад и при том су спремне да уз мали ризик од тога да буду откривене остваре велику добит.

Благовремена идентификација жртва и потенцијалних жртвава као и њихово укључивање у систем заштите и подршке у

знатној мери допринели би и пресецању канала трговине људима и сузбијању овог вида организованог криминала.

ЉУДСКИ И СТРАТЕШКИ РИЗИЦИ

Обавештајни извори указују на то да је трговина људима један од незаконитих послова највећом брзином стопом раста у свету. Познато је да су три најзначајније делатности које доносе највише профита финансирању организованог криминала како код настака и у свету трговина дрогом људима и оружјем. Према извештају стању организованог криминала у Европској унији (2004), само се од трговине људима у свету годишње заради између 8,5 и 12 милијарди евра. Наиме, извештају Међународне организације Рада – Глобалног савеза против принудног рада годишње зарада од експлоатације рада жена деце и мушкараца жртва трговине људима износи

32 милијарде долара. Такође, треба поменути да сви облици експлоатације жртаване доносе трговцима исту висину профита па тако сексуална експлоатација и присилни рад доносе највише зараде тек потом нелегалне активности као што је присилно служење војног рока, уговарање брака и слично. Истовремено етничка припадност игра кључну улогу у демографском аспекту овог кривичног дела будући да клијенти обично траже жртве из других средина и етничких подручја односно она којима припадају. Међутим, чињеница је да је доња старосна граница жртва сваке године свенижа, што представља озбиљан проблем. Наиме, у неким регионима света деца жртве трговине људима све више се баве проституцијом јер клијенти верују да секс децом смањује ризик од преносивих полних болести⁴. Као и свака

³ Извештај Међународне организације Рада за 2005. годину.

⁴ Трговина људима регионални стандарди I CMP Di Stabi lity Pact for South Eastern

врста размене, и трговина људима почиње најпре да се одвија унутар локалног тржишта, а потом изван граница државе. Интересантно је поменути да се с појавом глобализације присилни рад појављује као „нови тренд“ широм Европе, али му се не посвећује довољно пажње јер државе у својим законодавствима често изостављају да, поред трговине људима у циљу сексуалне експлоатације, наведу и овај облик експлоатације, као и дечију порнографију, стриптиз и слично.

Са социолошког и психолошког аспекта, трговина људима има тешке последице за сигурност, благостање и људска права жртава. Ако се имају у виду све делатности које трговци људима предузимају, може се рећи да трговина људима не уништава само живот жртвама, већ и квалитет живота целокупне заједнице. У већем броју случајева реч је о континуираном физичком и психичком злостављању жртава – деце, жена и мушкараца, чије здравље и након њиховог евакуисања остаје трајно физички и ментално уништено. Поред тога потребно је развити програме реинтеграције, то јест створити услове за повратак жртава у друштво и обезбедити им нормалан живот. Почетак овог процеса подразумева обезбеђивање медицинске, правне и психолошке помоћи. Путем добро осмишљених програма и метода, потребно је да се жртве активно укључе у друштвени

Europe, 2006.

живот, да се оснаже и образују те тако оспособе да самостално доносе одлуке и управљају својим животом.

Савремена пракса међународних односа почива на међународном праву као општем оквиру, али у својој динамичној димензији она је, по општем уверењу стручне јавности, великим делом одређена извесним консензуално усвојеним стандардима у погледу тога шта је прихватљиво, а шта није прихватљиво у начину на који су савремена друштва устројена. Као што је тероризам насиље против поретка и друштва, тако је трговина људима насиље према њеним грађанима.

Према одређеним истраживањима, законодавства и механизми који се примењују у циљу сузбијања трговине људима показали су се недовољно развијеним и ефикасним да сузбију ову појаву и заштите људска права жртава. Као један од главних разлога такве немоћи, наводи се игнорисање ове појаве од стране важних државних органа, или чак умешаност њених појединих службеника у овај вид криминала.

Стратешки ризици од трговине људима огледају се у повећаном нивоу насиља међу групама организованог криминала око финансијске добити на постојећем тржишту сексуалних услуга и рада, порасту и појави разних облика организованог криминала, економској дестабилизацији због пораста прања новца, демографској дестабилизацији,

расту корупције у јавном сектору, политичкој корупцији и куповини утицаја, дестабилизацији процеса економског инвестирања у земљу и повећаном ризику по здравље.

1. Повећан ниво насиља међу групама организованог криминала око финансирања добити на постојећем тржишту сексуалних услуга и рада

С обзиром на висину профита коју остварују трговци људима, нарочито када је у питању сексуална експлоатација жртава, неминовно је да они долазе у конфликт с локалним криминалцима који теже да у оквиру своје територије коју „држе“ наставе да врше контролу и надзор над овим обликом експлоатације људи. Разлог оваквих сукоба огледа се у томе што тржиште сексуалних услуга које пружају жртве трговине људима делимично надзиру локални криминалци који сарађују с главним групама које се баве трговином људима и које им доводе жртве, најчешће жене за пружање сексуалних услуга, тако да је увек спорно на који ће начин овако стечени профит бити подељен између њих. При том, такође, треба поменути да су трговци људима добро повезани и да чине јаку и стабилну мрежу на ширем подручју, за разлику од одређених криминалних група које обично „држе“ само једну територију.

2. Пораст и појава разних облика организованог криминала

Трговина људима као појавни облик не може сама опстати. Као добро организована структура, трговина људима није локалног карактера. Једном формирана, мрежа трговине људима брзо ће се проширити и развијати међусобно корисне везе с постојећим облицима организованог криминала на одређеној територији, као што су тероризам, трговина дрогом и оружјем. Према чл. 3. Закона о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, корупције и других посебно тешких кривичних дела, организовани криминал представља вршење кривичних дела од стране организоване криминалне групе или њених припадника, док се под организовано криминалном групом подразумева група од три или више лица, која постоји одређено време и делује споразумно у циљу вршења једног или више кривичних дела за која је прописана казна затвора од четири година или тежа казна – а све ради стицања, посредно или непосредно, финансијске или друге користи.

3. Економска дестабилизација због пораста прања новца

Један од основних циљева трговаца људима је, свакако, да финансијску добит коју су остварили трговином укључе у

легалне токове, што се постиже прањем новца. Реч је о интерном и екстерном прању новца, с обзиром на то да је трговина људима, по својој структури, добро организована мрежа. Чињеница да се новац прибављен од трговине људима, и то најчешће од принудне проституције, уводи у легалне токове, неминовно утиче на услове на финансијском и комерцијалном тржишту, што, опет, за последицу има стварање економске нестабилности. Комбинација трговине људима с повећањем злочина и прањем новца преставља кључни фактор економске стагнације и дестабилизације.⁵

4. Демографска дестабилизација

Демографска дестабилизација представља очигледну последицу процеса трговине људима. Регрутовање жртава и њихово одвођење на различите дестинације доводи до дестабилизације популације како на микронивоу тако и на макронивоу. На тај начин, одређени број етничких или националних група уводи се у друго, тражено подручје или тржиште у земљи одредишта. Овде нарочито треба имати у виду да се жртве трговине људима у југоисточној Европи експлоатишу у југоисточној Азији, жртве из Африке у Европи, а жртве из

⁵ Трговина људима, регионални стандарди, ICMPD and Stability Pact for South Eastern Europe, 2006.

источне Европе у централној Америци. Такође, према извештају Еуропола, годишње око 400.000 жена новонасталих независних држава источне Европе постају жртве трговине људима у једној од земаља Европе.⁶

5. Раст корупције у јавном сектору

Вишеслојна природа трговине људима ствара безброј могућности за корупцију службеника у различитим агенцијама, а дневни профит у готовини одлично је средство за подривање свих напора које власти улажу у борбу против трговине људима. Снага корупције је таква да трговина људима, у спрези с корупцијом, може угрозити цео правосудни систем једне земље и пољуљати поверење њених грађана у друштво. Наиме, овакве друштвене појаве и њихово међусобно дејство представљају опасност за цивилно друштво и казни систем. Током истраживања која су вршена установљено је да постоје докази о укључености локалних службеника и локалне полиције у трговину људима. Ова укљученост манифестује се од учествовања у бандама које се баве трговином људима до намерног игнорисања постојања и присуства лица која су жртве трговине на јавним местима, обавештавање трговаца о полицијским акцијама које се

⁶ Пројекат UNESCO о статистичким подацима који се односе на трговину www.unescobkk.org/culture/trafficking/matrix

припремају, уз олакшано добијање личних и путних докумената, као и коришћење услуга које пружају жртве трговине људима.

6. Политичка корупција и куповина утицаја

Богатство, односно профит који трговци људима стварају својом криминалном делатношћу може им донети одговарајући политички утицај и могућност да делују на одређене политичке структуре како би остварили личну корист. Наиме, трговци људима често, уцењујући политичаре, постижу да их они не пријављују и не гоне, а за узврат нуде одређене своте новца које могу бити коришћене за финансирање изборних кампања и слично. Подмићивање службеника постиже се унапред обећањем бесплатне сексуалне услуге, а за узврат службеник треба да се суздржи од примене одређеног закона. Ово управо указује на спрегу криминала и политике која може постојати нарочито у развијеним земљама и која онемогућава да се појава трговине људима открије, истражи и сузбије.

7. Дестабилизација процеса економског инвестирања у земљу

Дестабилизација процеса економског инвестирања у земљу представља последицу постојања и деловања једног или више стратешких ризика. На пример, тамо где је организована трговина људима довела до својственог

прања новца и корупције јавног сектора, у том обиму да подрива поверење у основу економског система, то може имати негативан утицај на стратегију унутрашњих улагања од стране великих глобалних конгломерата.

8. Растући ризици по здравље

Државе морају бити свесне ширења ризика по здравље, који је у директној вези с трговине људима, а посебно када је реч о сексуалној експлоатацији. У транзитној фази трговине људима многе жртве су изложене разним ризицима, као што је изгладњивање, повређивање, гушење, упала плућа и друге болести. Сексуална експлоатација може имати изразито дестабилизујући ефекат на државе, јер се све више доводи у везу с растућом појавом сексуално преносивих инфекција и сексуално преносивим болестима које укључују и оболевање од ХИВ-а. У тренутку када је епидемија сиде на Тајланду досегла врхунац, 80 одсто случајева заражених сидом могло се довести у везу с проституткама и њиховим клијентима.⁷

„PUSH” и “PUL” ЧИНИОЦИ ТРГОВИНЕ ЉУДИМА

Главни чиниоци који погодују јављању феномена трговине људима манифестује се :

- унутар земље порекла (стално проналажење жртава пружа

могућност за експлоатацију);

- унутар земље одредишта (константно растућа сексуална и друга тржишта одржавају стално захтевање услуга жртава);

- постојање мрежа организованог криминала (постојање контроле над ситуацијом „понуде и потражње“ за трговањем и експлоатацијом жртава с циљем да ствара енормни профит за себе).

Трговина људима, као и сваки други облик трговине, функционише по принципу понуде и тражње, док темељни узроци и специфичности тог злочина леже у позадини и далеко су комплекснији.

Укупне прилике у земљама у транзицији

Специфичност трговине људима јесте и њена променљивост у зависности од политичких и социјалних прилика у једној земљи. Овде, свакако, треба издвојити земље које су у транзицији. Политичке, социјалне и културне промене појачале су неједнаку поделу између различитих слојева становништва, полова, животних доби. Такође, у државама у којима слаби куповна моћ становништва, где је становништво изразито подељено између богатог и сиромашног и где је жеља за брзом и лаком зарадом примарна, трговина људима јавља се у свом најсуровијем облику.

⁷ Аверт, АИДС на Тајланду

Дискриминација полова

У земљама где национално законодавство садржи забрану против дискриминације полова, не постоји формална легална дефиниција појма трговине људима, нити је састављена радна дефиниција у судској пракси. Наведене чињенице спречавају примену постојећих одредби које би у потпуности изједначиле полове. Међутим, постојање дискриминације у било ком облику доводи до претварања потлачених у жртве трговине људима. Обично се жене сматрају дискриминисаним полом, па је то разлог због чега су оне чешће жртве трговине људима, нарочито када је сексуална експлоатација у питању. Међутим, посматрано из другог угла, мушкарци су чешћи предмет дискриминације када је у питању принудни рад. О трговини мушкарцима сазнаје се углавном посредно, из истраживања фокусираних на трговину женама и децом, илегалне миграције, кријумчарења, рада на црно и других сродних појава.⁸ Ипак, готово сва истраживања упућују на тренд раста броја мушкараца жртава трговине људима. Према подацима извештаја америчког Стејт департмента (State Department) из 2008. године, само у САД удео мушкараца у структури жртава трговине људима порастао је у периоду од 2006. до 2008. године са шест

8 Данијела Милић, „Мушкарци као жртве трговине људима”, Ревизија за безбедност 11/09, Београд, 2009. године

на 45⁹ процената. У Србији такође постоји проблем трговине мушкарцима. Према подацима Виктимолошког друштва Србије, у периоду од 2003. до 2007. године идентификовано је 407 жртава мушког пола – 342 пунолетна лица и 65 малолетника.¹⁰

Дискриминација на тржишту рада

Будући да је трговина људима, као и сваки други облик трговине, зависна од две компоненте – понуде и тражње, то и потреба за одређеном врстом радне снаге одређује његову цену на тржишту. Према незваничним подацима, жене се теже запошљавају од мушкараца, али лакше добијају отказ, односно остају без посла. Чињеница да друштва са израженом патријархалном структуром теже запошљавају жене није од утицаја јер трговци људима користе и друге ситуације како би лако изманипулисали и привукли жене на друге начине, као што су школовање, избор за мис и слично.

Социјални чиниоци

У распореду снага на тржишту трговине људима, нису само економски и политички чиниоци

9 Trafficking in Persons Report 2009“, June 2009, The Department of State, The United States of America, Internet, <http://www.state.gov/documents/organization/123357.pdf>.

10 Весна Николић-Ристановић, „Трговина мушкарцима у Србији”, Виктимолошко друштво Србије, Београд, 2009.

пресудни. Значајну улогу имају и социјални чиниоци. Еманципација жена и њихова потреба за послом утицала је на то да се услед самог сазнања да жене потражују посао повећа и број жена жртава трговине људима. Међутим, у одређеним областима где постоји велика потражња за јефтиним радном снагом повећава се број мушкараца као жртава трговине људима.

Насиље над женама

Учесталост вршења насиља над женама у различитим срединама, разлог је што су оне чешће жртве трговине људима него што је то случај са мушкарцима. Велики број жена над којима се врши насиље у оквиру породице има потребу да напусти ту средину и побегне у другу државу, у нади да ће се склонити од насилника и пронаћи одговарајући посао који ће јој пружити добру зараду. Немогућност државе да у сваком конкретном случају пружи адекватну правну заштиту и помогне женама које су жртве трговине људима огледа се у постојању такозване „тамне бројке“ када су ова кривична дела у питању. Наиме, према незваничним подацима, жене жртве не пријављују да су злостављане и мучене од стране неких чланова своје породице, тако да им надлежни органи, немајући сазнања о томе, не могу помоћи. Из свега наведеног произлази да се као дискриминаторски и негативни

„push“ чиниоци, поред осталог, могу означити незапосленост, сиромаштво, недостатак послова и насиље, док се, као комплементарни њима, јављају „pull“ чиниоци који увећавају изложеност и осетљивост жена и девојака на мамце трговине људима, а међу њима се издвајају замишљене предности живота у богатијим западним друштвима, очекивање запослења и адекватне зараде за послове који се обављају, приступ материјалним добрима богатих држава, бољи социјални положај и стандард, као и потражња жена у сврху сексуалне експлоатације, потражња за јефтином радном снагом и слично. „Push“ и „pull“ делују у спречи. Нису, међутим, увек константни. Карактеристично је да их трговци људима лако препознају и у свакој ситуацији користе, што им управо омогућаје да остваре добит.

ВРБОВАЊЕ (РЕГРУТОВАЊЕ) ЖРТАВА

Појам врбовање подразумева наговарање неког лица, тражење сагласности односно пристанка од тог лица да предузме неке делатности, односно да се стави у одређени положај, и овај облик радње најчешће се може односити на вршење криминалних активности, проституцију, просјачење и др.¹¹ Врбовање жртава подразумева

11 Коментар Кривичног законика Републике Србије, Љубиша Лазаревић, Београд, Савремена администрација, 2006. година.

одабир лица која представљају угрожени део популације који, због одређених својих циљева за које трговци знају да желе по сваку цену да остваре, лако постају жртве трговине људима. С тим у вези термин врбовање увек треба тумачити с циљевима које треба постићи. Поред појма „врбовање“, у стручној литератури се подједнако користи и термин „регрутовање“ који значи попуњавање, узимање кадра, новачење.¹² Израз „регрутовање“ има широко значење и односи се на регрутовање или отмицу у циљу сексуалне или неке друге експлоатације киднаповањем, присилом или преваром. Дакле, прва фаза трговине људима има за циљ проналажење потенцијалних жртва.

Начини на који трговци људима врбују своје жртве јесу различити и зависе од тога ко је жртва и предмет трговине. Методи врбовања деце, свакако, разликују се од методе врбовања жена и мушкараца. Такође, начин на који се одређени посао, за који жртве не знају да је принудни рад, нуди мушкарцима и женама није исти. С тим у вези, трговци људима, свесни свих релевантних околности, добро користе „push“ и „pull“ чиниоце како би регрутовали своје жртве и усмерили их ка одређеним дестинацијама на којима би их потом експлоатисали.

12 Појам преузет из Лексикона страних речи и израза, аутор Милан Вујаклија, Београд, „Привредник“ 1936-1937. година.

Методи врбовања односно регрутовања укључују:

- индивидуалне „намамљиваче“ који траже заинтересоване девојке у баровима, кафићима, клубовима и дискотекама;
- врбовање преко неслужбене мреже породице и пријатеља;
- огласе који нуде посао или студирање у иностранству (развојем медија и технологије комуникација, оглашавање за овакве послове прешло је са штампаних медија на оглашавање путем телевизије и интернета);
- агенције које нуде посао, студирање, удају или путовање у иностранство;
- лажне удаје („избор за мис“ или курсеви за манекенке и моделе служе савременим трговцима људским бићима, као каталози преко којих ступају у контакт с потенцијалном „робом“;
- злоупотреба деце без родитељског старања (из домова и хранитељских породица)

Није могуће говорити о врбовању, а да се не помене однос трговца и жртве. У многим случајевима, трговци су познати жртвама, а нису ретки случајеви када су они и чланови породице. Према незваничним подацима, дешавало се да рођаци, младићи или поједине институције као што су сиротишта и прихватилишта директно продају трговцима девојке и жене без њиховог пристанка. Такође, познати су

случајеви да су жене и младе девојке насилно одвођене и продаване у бело робље. Жртве не познају трговце у случајевима када, рецимо, преко међународних агенција за посредовање при склапању брака бирају партнера; тада ове агенције могу послужити као параван за трговце људима. У таквим ситуацијама жене тек када стигну у земљу одредишта спознају да су преварене и да закључени уговор има сасвим другачије дејство. Исто је када су у питању послови конобарице, плесачице, уметнице, кућне помоћнице који се нуде женама, а да су у стварности то само паравани за трговце женама.

Међутим, треба поменути да постоје жртве којима је унапред познато какве ће послове радити у иностранству, те оне пристају на такав рад, али су преварене када је реч о начину и условима у којима ће обављати такве послове, висини зараде, смештају и слично. Њихова очекивања обухватају висок степен независности од контроле у раду и наплаћивању услуга које пружају, одговарајућу здравствену заштиту, осмочасовно радно време и слично.

Напомињемо да се стратешки ризици код трговине људима морају сагледати шире, дакле, не само у односу на жртву и поједини злочин, већ и на криминал уопште. Пристанак жртве на злочин јесте ирелевантан, с обзиром на начин на који је доведена у ситуацију да буде експлоатисана, тако да ће стратешки ризици наставити да постоје независно од пристанка жртве.

Према истраживањима, постоје четири основна начина којима се жртве регрутују у трговину људима:¹³

- комплетна принуда путем отмице (више није реткост, а постоје подаци о њиховом повећању у Албанији, на Косову и Метохији и у појединим деловима Азије);

- обмана обећањем легалног запослења (због чега жене верују да ће радити у канцеларијама, ресторанима, баровима);

- обмана путем полуистине (жене верују да ће бити запослене у клубовима намењеним за забаву, плес или стриптиз);

- неке жене су потпуно свесне да мигрирају да би радиле у проституцији, али не и да ће током обављања тог посла бити застрашене, изабљиване и контролисане.

Када је реч о трговини мушкарцима, треба поменути да се за сваки појединачни случај трговине везују бројне специфичности, али се процес одвија по следећем обрасцу. Врбовање одраслих мушкараца врши се најчешће преко понуде за посао, обећања бољег живота, стицања имовине, као и за организовање пребацивања у развијене земље. Пунолетни мушкарци у потрази за бољим условима живота најчешће постају жртве управо врбовањем путем понуда за посао који најчешће нуде појединци, предузећа

13 Council of Europe, Manul.Tips and Tools for Trainers.

или агенције за запошљавање. Оглашавање оваквих послова углавном се врши путем средстава масовне комуникације – новина или интернета. Међутим, обично је реч о предузећима која имају седишта у иностранству, чиме се онемогућава или отежава поступак провере да ли је реч о легалном, регистрованом предузећу или не. Врбовање за организовање пребацивања у развијене земље везује се за жртве које имају родбинске или пријатељске везе у иностранству. Користећи тешку материјалну ситуацију жртве и немогућност легалног имигрирања, трговац јој обећава одлазак у земљу дестинације, добијање пасоша или визе, или чак повезивање са онима који организују транспорт ка земљи дестинације – уз одређен новчани износ. Износи се разликују и зависе од дестинације. Карактеристична су три начина плаћања трговцу за организовање илегалног пребацивања. Трговци новац добијају од самих жртава, родитеља жртве или за то плаћају рођаци који живе у дијаспори, а плаћање се врши или унапред пре отпочињања пута или по доласку у земљу дестинације.

Постоје одређене специфичности у погледу врбовања пунолетних и малолетних мушкараца, а прва специфичност односи се на фазу врбовања. У случајевима трговања дечацима обично је реч о два основна вида врбовања: предаја или продаја деце другима и њихово

искоришћавање, злоупотребе и врбовање за организовање илегалног пребацивања у земље Европске уније. У првом случају врбоватељи су чланови уже или шире породице или лица која су жртви на неки начин била блиска, па су у циљу остваривања наведеног злоупотребили поверење детета. Обично је реч о дечацима из породица које су на неки начин дефицитарне па су најчешће жртве дечаки који беже из примарних породица услед насиља или несређених односа, затим они који беже из домова за незбринуту децу или хранитељских породица, односно дечаки који повремено или стално живе на улици. Намамљивање за организовање илегалног пребацивања у земље Европске уније карактеристично је за дечаке стране државе који су били у групама с пунолетним мушким жртвама трговине људима.

Најчешћи облик експлоатације жртава трговине мушкарцима код нас јесу радна, сексуална трговина и трговина ради просјачења. Мање су заступљени облици експлоатације попут одузимања органа, бављења криминалним радњама и учешћа у терористичким акцијама и оружаним сукобима. На нашем подручју, специфичности трговине дечацима у томе су што се као извршиоци најчешће појављују жене, трговци су углавном ромске националности, као и да кључну улогу у фази врбовања имају чланови уже и шире породице. Код пунолетних жртава, трговци

су углавном припадници албанске националности с подручја Косова и Метохије или с југа Србије, те лица која су жртви непозната.¹⁴

ТРАНЗИТНА ФАЗА

Процес врбовања није могуће у потпуности сагледати без наредне, транзитне фазе. Ова фаза обухвата обезбеђивање потребних превозних средстава и сам трансфер жртава трговине људима од места прихвата до места одређишта. Транзитна фаза може укључивати и друге услуге као што су смештај, исхрана, пружање одговарајуће здравствене заштите жртвама, отклањање одређених, најчешће административних препрека на које жртве током путовања могу наићи, као и евентуално проналажење склоништа у циљу њиховог скривања од надлежних органа. Овакве услуге могу се пружати током целокупне дестинације како унутар земље у којој жртва живи тако и изван њених граница.

Један од циљева трговаца људима јесте да жртве учине потпуно зависним од њих, а то постижу користећи њихов социјални статус, незнање и необавештеност. Наиме, одређени број жртава трговине људима никада није напуштао своје пребивалиште, град, нити своју земљу, тако да трговци људима користе ову чињеницу да их у разговорима вешто убеди да им путна исправа није уопште потребна или да им за дату дестинацију није неопходна,

¹⁴ Весна Николић-Ристановић, „Трговина мушкарцима у Србији”, оп. цит, стр. 101.

или да ће путну исправу добити касније. Такође, уколико жртве имају пасош, трговци га често одузимају уз обећање да ће им бити враћен по доласку на место одређишта. На овај начин, трговци људима онемогућавају жртвама слободу кретања и напуштање одређишта, тако да задржани пасоши представљају вид средства обезбеђења. Истовремено, предатори знају да се жртве, с обзиром на свој илегални статус, неће обраћати полицији, нити другој институцији или организацији како би им била пружена заштита. Управо због оваког положаја, жртве су често изложене безобзирном понашању и хировима трговаца. Дешавало се да у оваквим случајевима не изостаје ни примена насиља, као ни угрожавање телесног и душевног интегритета жртава. С тим у вези, посебан задатак полиције, тужилаштва и суда престављао би и утврђивање да ли је током транзита дошло до физичког злостављања жртава и озбиљне повреде људских права од стране трговаца људима. Од самог откривања кривичног дела трговине људима, полиција у сарадњи с тужилашвом треба пажљиво да преиспита и утврди све релевантне чињенице које се односе на радње које су трговци људима предузимали према жртвама од момента врбовања до њихове експлоатације, што укључује и постојање кажњивих радњи које су према њима извршене за време трансфера у

место одредишта.

Од жртава трговине људима треба разликовати лица која својевољно напуштају своју земљу у потрази за бољим животом. Илегални имигранти нису жртве трговине људима. Они плаћају договорену своту новца кријумчару за нелегални прелазак преко државне границе и ту се њихов однос завршава. Дакле, нису везани за лица која су их нелегално превезла преко границе, нити су потчињени у односу на њих. Реч је о једном комерцијалном односу између кријумчара и имигранта. С друге стране, мере против трговине људима не би смеле штетно да утичу на људска права и дигнитет лица, нарочито права оних која су „трафикована“ и права миграната, интерно расељених лица, избеглица и лица која траже азил. Поред тога, мере трговине људима не смеју задирати у права лица на њихову слободу кретања.

Превозна средства и начин депортације жртава трговине људима

Трговци људима користе различите видове превозних средстава како би жртве превезли до крајњег одредишта. У одређеним случајевима то може бити једна врста превозног средства, а понекад је, с обзиром на дестинацију, потребно више превозних средстава. Уобичајено је да се жртве преко граница транспортују приватним аутомобилима,

камионима, аутобусима јер овај вид превоза обезбеђује виши ниво флексибилности него транспорт авионом или возом који је могућ искључиво уколико жртве поседују путне исправе. Међутим, како су врбована лица у већини случајева зависна од својих трговаца због обезбеђења докумената и превоза, а то трговцима даје висок степен контроле за време транзитне фазе, трговци за превоз бирају напред наведена превозна средства. Мали је проценат жртава које се транспортују из земље порекла у земљу одредишта дуголинијским, великим транспортним организацијама, као што су авио-компаније, поморске компаније и друмске транспортне организације. Овакав вид превоза могућ је када жртва преко туристичких агенција, агенција за фото-моделе и манекене или других сличних агенција долази у земљу одредишта, што подразумева да се њена лична документа и пасош налазе искључиво код ње.

Са становишта међународне трговине људима, облици транспорта жртава имају значајну улогу. Велике удаљености и честа промена превозних средстава представља један од начина да се онемогући откривање оваквог транспорта. Међутим, нису ретки случајеви да полиција оперативним радом у транзитној фази открије и пресече пут трговцима. Уз благовремено и вешто откривање учесталих прелазака идентификованих

возила преко одређених граничних прелаза, могућа је интервенција полиције и у овој фази. Како је реч о граничним прелазима, у циљу откривања трговаца људима и пружања заштите жртвама такве трговине, потребна је добра међународна сарадња између држава.

ФАЗА ДЕСТИНАЦИЈЕ

Експлоатација жртве

Под фазом дестинације подразумева се долазак у земљу одредишта и експлоатације жртава трговине људима. Доласком до крајње дестинације, жртве обично увиђају да су „насамарене“ односно да се неће бавити послом за који су се пријавиле, или да се посао не обавља на начин како је то договорено.

Постоје три начина на који жртве трговине људима улазе у земљу одредишта:

1. скривен – „прокријумчарен“ улазак возилима, контејнерима, возилом, пловилима или пешице;
2. наизглед легалан – уз презентацију фалсификованих докумената који дају право на улазак – украдених или фалсификованих пасоша Европске уније;
3. наизглед легалан – уз презентацију ваљаних докумената који садрже лажну визу за улазак, као што су студентске или туристичке визе;

4. наизглед легалан – долазак на основу транзитних виза добијањем фиктивних, односно лажних позивних (гарантних) писама.

По доласку у земљу одредишта жртве трговине људима постају предмет експлоатације, па тако жене жртве бивају присиљене да се баве проституцијом, пословном пратњом, принудним радом, док мушкарци жртве бивају присиљени на принудни рад под нехуманим условима с неограниченим радним временом и без потребне здравствене заштите.

У великом броју случајева жртве не знају језик земље и то им отежава комуникацију с клијентима и другим лицима с којима долазе у контакт. Желећи да их додатно дезоријентишу и спрече да развију пријатељство и постану блиске са особама из околине, трговци људима често премештају своје жртве из једног града у други или из једне земље у другу, чиме уједно отежавају полицији да их открије.

Трговци људима многе жртве физички и сексуално злостављају и држе их у условима стварног психичког ропства. Нису ретке ни појаве убиства, извршених ради застрашивања осталих жртава. Претња одмаздом усмереном ка жртви или њеној породици, недостатак личних докумената, односно поседовање лажних докумената, непознавање територије на којој се налазе, незнање језика, непоседовање новца, одузимање зараде, као и принуда на коришћење алкохола

и опојних дрога, многе жртве одвраћа од покушаја бекства или пријављивања полицији. Стално физичко, психичко, емоционално и сексуално злостављање често не оставља жртвама другу алтернативу од оне да остану у ситуацији која им је наметнута.

Контрола и експлоатација жртава

Будући да је основни циљ трговаца људима да дугорочном експлоатацијом жртава долазе до новчаних средстава, то указује да ови трговци имају развијене механизме контроле жртава и начине на које у највећем степену могу да их искористе. Под контролом се подразумева надзор над животом жртве, њеним радом, кретањем, људима с којима се дружи или долази у контакт, као и сталним увидом у зараду коју остварује проституцијом, нелегалним или другим, често принудним радом, а потом и одузимањем зараде и сваке друге добити. Путем контроле, трговци људима спречавају сваки облик напуштања, тачније бекства жртава с места одредишта. У ситуацијама када је то неопходно, трговци жртве премештају на друга одредишта како не би склапале пријатељства или долазиле у контакт с људима који им могу помоћи да се извуку из канџи трговаца људима. Познајући економске, социјалне и психолошке аспекте жртве, трговци људима их вешто користе

како би у потпуности имали контролу над жртвом.

У најчешће механизме контроле над жртвама убрајају се:

1. обавезивање због задужености – обавеза враћања дуга
2. изолација – одузимање идентификационих или путних докумената
3. употреба насиља и страха
4. употреба и претња репресалијама према жртвиној породици
5. психолошко заробљавање и тортура.

Обавезивање због задужености – обавеза враћања дуга

Како би жртву учинили зависном, трговци људима у фази врбовања стављају на увид низ погодности и олакшица које им одређени посао доноси, да би потом, по доласку у земљу одредишта и отпочињања посла, с временом почели жртви да намећу низ обавеза убеђујући је да је реч о трошковима који су искрели приликом њеног транспорта у земљу одредишта, као и трошковима оглашавања услуга, превоза, смештаја и слично. Имајући у виду да им трговци редовно узимају целокупну зараду коју су радом оствариле, жртве нису у могућности да плате ове трошкове на које се често додају високе и кумулативне каматне стопе, због чега жртве прихватају

да наставе с радом и прихватањем и других, тешких послова како би наведене трошкове платиле.

Изолација

Механизам контроле у виду изолације подразумева одузимање личних идентификационих докумената и путних исправа (пасоша) од жртава, чиме се онемогућава слобода њиховог кретања и напуштање земље одредишта. Идентификациона документа и путне исправе могу бити права, валидна документа издата од стране надлежних органа по регуларној процедури, а могу бити и фалсификована документа која су направили или прибавили трговци у циљу преласка границе и транспорта жртава. Одузимањем наведених докумената, жртвама постаје очигледно да нелегално бораве у одређеној земљи, те знајући каквом се врстом послова баве, тешко се одлучују да се обрате полицији и другим надлежним органима и потраже помоћ.

Трговци људима имају јак психолошки утицај на жртве. Показујући да брину о жртвама и знајући да немају избора, трговци људима често напомињу жртвама да могу слободно да оду у полицију ако то желе, али да ће их полиција по пријему депортовати у земљу одакле су дошли. Већина земаља, међу којима и земље чланице Европске уније, управо на овакав начин поступају с лицима која им се обрате, а при том не поседују лична документа, тако да

је мали број лица која се третирају као жртве трговине људима. Разлог томе је што већина земаља нема прописе, услове и друге начине да жртвама, нарочито када је реч о женама и деци, призна привремени резиденцијални статус.

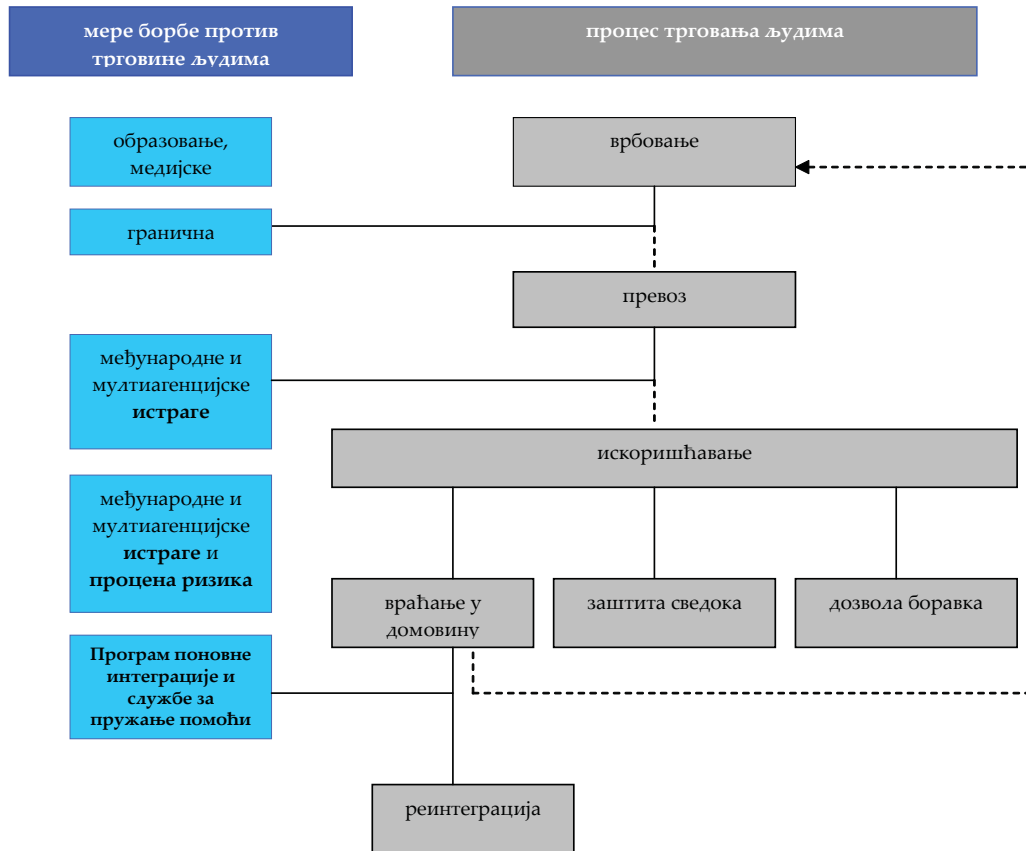
У складу с препоруком радне групе за недопуштenu трговину при Пакту о стабилности, којим је жртвама трговине људима омогућено боравиште, тачније привремена боравишна дозвола од најмање шест месеци која им даје право на социјалну и здравствену заштиту, у нашој земљи установљени су нормативни оквири за одобрење боравка жртвама трговине људима. Наиме, страним држављанима за које надлежна служба при Министарству за рад и социјална питања – Служба за координацију помоћи жртвама трговине људима, процени да треба да им пружи заштиту и третман као жртвама, орган унутрашњих послова надлежан по месту боравка одобриће привремени боравак из хуманитарних разлога. Тај боравак може бити одређен у трајању од три месеца у циљу пружања заштите и помоћи у опоравку и повратку у земљу порекла или претходног пребивалишта. Жртви трговине људима може се одобрити боравак у трајању од шест месеци уколико сарађује с надлежним органима у циљу откривања кривичног дела и извршилаца. Такође, жртвама је могуће одобрити и привремени

боравак у трајању од једне године уколико активно учествује у судском поступку као сведок или оштећени, као и када то захтевају разлози њене личне безбедности.

Уколико је жртва трговине људима ушла у земљу на недозвољен начин или борави на незаконит начин, надлежни орган је у обавези да утврди чињенице и околности које искључују или умањују кривицу или прекршајну одговорност жртве овог облика кривичног дела, односно прекршаја.

Употреба насиља и страха

Ради потпуног дугорочног експлоатисања жртава, трговци људима применом насиља и изазивањем страха код жртава теже да слома сваки њихов отпор и натерају их на покорност и послушност. Насиље обухвата физичко и психичко угрожавање и повређивање телесног интегритета и душевног стања жртве, као и употребу озбиљне претње да ће напасти живот и тело жртве. У већини случајева примени насиља претходи дрско и безобзирно понашање према жртвама које се манифестује вређањем, понижавањем, захтевањем од њих да чине одређене ствари које нису достојне човека. Жртве се често ограничавају у свом кретању, забрањује им се посеђивање одређених места, а њихова непослушност се кажњава сурово. Трговци их туку, силују, дрогирају, повређују одређеним предметима, држе их у изолацији

у одређеном периоду, лишавају их хране и воде. На овај начин трговци људима, поред тога што кажњавају одређену жртву, истовремено утичу на друге жртве да не покушавају исто јер ће проћи на исти начин.

Када је реч о сексуалној експлоатацији жена и коришћењу деце у циљу проституције или порнографије, стид је други значајан механизам њихове контроле. Независно од тога да ли су жене жртве прихватиле посао проституције или им је понуђен други легални посао, ако се доласком у земљу одредишта испоставило да су обмануте и принуђене да се баве проституцијом, оне се стиде таквог посла. Деца жртве су у тежем положају, нарочито ако

су од својих ближњих продата трговцима, с тим што је код њих стид праћен осећањем потпуне немоћи да схвате шта им се догађа, а потом и да се супротставе окружењу. Користећи ову чињеницу, трговци људима често прете женама жртвама да ће њиховим породицама бити саопштено чиме се оне стварно баве и да ће им као доказ о томе доставити видео-запис.

Познајући порекло жртве, односно земљу и културу из које долази, као и психолошки профил њене личности, трговци људима имају могућност употребе и других специфичних облика психолошке принуде. На пример, ритуали попут вуду магије и других облика магије могу код жртве изазвати страх како за себе тако и за своје најближе,

услед чега је жртва приморана на покорност.

Употреба и претња репресалијама према жртвиној породици

Према недавним истраживањима, најделотворнија претња коју вешто користе трговци људима и која највише отежава истраживање ове врсте криминала јесте претња репресалијама према особама које жртва воли. То не морају бити само лица из њене земље порекла, већ и други о којима жртва брине и до којих јој је стало. Располагањем тачним информацијама о овим лицима, трговци људима постижу потпуну контролу над жртвом. У одређеним случајевима то може бити име блиског лица, детаљ из

ранијег живота који је повезан с блиском особом, омиљено место изласка и слично. Чињеница да је жртви предочен један такав податак довољна је да она поступи на начин како се од ње захтева како би заштитила оне које воли. Жртве трговине људима често су у већем страху за своје ближње него за себе, а то трговци људима знају и користе како би изнудили њихову покорност, послушност и приврженост.

Психолошко заробљавање и тортура

Дејство свих наведених механизма контроле заједно доводи до потпуног фактичког и психолошког заробљеништва и тортуре жртве. Из визуре саме жртве, било да је реч о женама, деци и мушкарцима, то изгледа овако:

- жртва је сама у иностраној земљи и осећа се отуђено;
- без контакта је са осталим својим најближима и својим сународницима;
- не постоји могућност да комуницира на свом језику;
- ускраћено јој је поседовање личних идентификационих и путних докумената;
- онемогућен јој је контакт с породицом;
- дезоријентисана је сталним премештајима;
- предмет је поновљених физичких и сексуалних злостављања;

- због страха од последица, онемогућен јој је приступ полицији и другим институцијама и организацијама које би јој могле указати помоћ и заштиту;

- од жртве се захтева да ради у опасним, незаштићеним и нехуманим условима под притиском и стресом без утврђеног радног времена како у виду принудног рада тако и у виду пружања сексуалних услуга;

- жртва живи под константним страхом и сталним режимом насиља и претњи превасходно према себи, а потом и својим ближњима.

Неминовно је да свака жртва у таквим условима има намеру да побегне од трговца људима, али их се мало одлучује на такав корак јер се плаше неуспеха и поседица које би их задесиле уколико би их трговци ухватили. Жртве остају да раде у нехуманим условима и надају се да ће по истеку одређеног времена бити враћене у своју земљу.

Сагледавање целокупног поступка трговине људима, почев од врбовања жртава до њихове експлоатације, као и положаја жртава и спремности и обучености трговца људима да се сналазе у свим ситуацијама, указује да постоји потреба надлежних органа свих држава да се укључе у борбу против трговине људима, као тешког облика криминала.

КО СУ ТРГОВЦИ ЉУДИМА?

Тешко је дати детаљне карактеристике лица за која би се могло рећи да улазе у клан трговаца људима. Они могу бити из различитих друштвених слојева, од оних који су почели од уличног криминала, до оних који се баве озбиљном друштвеном делатношћу. Мотив им је исти – брза, сигурна и добра зарада. У погледу психолошког профила, то могу бити различити типови личности, али већину карактерише анксиозност и склоност ка насиљу. Улазак у ланац трговине људима, добра и брза зарада, утичу на њих да не напуштају бављење оваквим криминалом и налажењем другог посла. Иако успевају да део своје зараде усмере у легалне токове, такозваним „прањем новца“, настављају да се баве трговином људима. Такође, треба поменути да један одређени број жртава трговине људима постаје трговац људима.

С обзиром на сложеност организације, трговци људима могу бити организовани на различитим нивоима, почев од површних, спонтаних контаката до веома сложених међународних, организованих мрежа.

Сви нивои се могу груписати у три главне категорије:

- неформалне мреже
- велике мреже организованог криминала
- криминалне дистрибутивне мреже.

Неформалне мреже

Неформалне мреже обично чини мањи број појединаца организованих унутар породичних или етничких заједница који остварују сарадњу са одређеним криминалним групама изван граница државе у којој живе. Мигранти користе своје породичне и етничке везе како би регрутовали и транспортовали жене ради проституције, односно децу и мушкарце када је принудни рад у питању. Овакве мреже врло често „оперишу“ у пограничним областима између земље порекла и земље одређеног, а такође их има и унутар етничких заједница.

Велике мреже организованог криминала

Велике мреже организованог криминала контролишу све аспекте трговине људима, од регрутовања и транспорта до управљања локалним јавним кућама и уличним проституткама.¹⁵

Трговина људима је организована и уређена као сваки легалан посао. У оквиру такве структуре постоји „агенција за регрутовање“, „канцеларија за прибављање свих потребних докумената и дозвола“, „агенција која је задужена за обезбеђење превоза и транспорт“ и „канцеларија за надзор, то јест контролу над жртвама“, нарочито када је реч о проституцији. Трговци свој посао раде озбиљно

¹⁵ Трговина људима, регионални стандарди, ICMPD и Stability Pact for South Eastern Europe, 2006.

и професионално, а често прибегавају и примени насиља како би одржали ред и сломили отпор и непослушност жртава. У потпуности обесправљене, жртве се третирају као роба, предмет којим се тргује. Овако организована мрежа има упориште у Украјини, Белорусији и Бугарској, али се простире и кроз целу источну и централну Европу.¹⁶ Карактеристично за ову врсту мреже јесте да оснивају и управљају јавним кућама, да преко својих агената врбоване жртве транспортују изван граница својих држава и тамо их експлоатишу.

Криминалне дистрибутивне мреже

Криминалне дистрибутивне мреже су велике, добро опремљене и организоване групе које врбују и транспортују жртве из једне земље и продају их локалним јавним кућама и круговима проституције у другим, обично удаљеним земљама. Трговци криминалних дистрибутивних мрежа могли би се назвати продавницама на велико или дистрибутерима који продају жртве трговцима на мало који контролишу локалну инфраструктуру проституције.¹⁷

У оквиру оваквих криминалних мрежа, жртве се некада продају више пута различитим јавним кућама или остају у одређеном

¹⁶ Трговина људима, регионални стандарди, ICMPD и Stability Pact for South Eastern Europe, 2006.

¹⁷ Трговина људима, регионални стандарди, ICMPD и Stability Pact for South Eastern Europe, 2006.

кругу и циркулишу по новим тржиштима.

Имајући у виду да сва три нивоа егзистирају истовремено, да је реч о врло професионално и добро организованим криминалним мрежама, очекивано је да се трговином људима остварује већи профит у односу на трговину дрогом и оружјем. Региони источне Европе и Блиског истока показују једну од најбрже растућих стопа у трговини људима на свету, а претпоставља се да та стопа чини једну четвртину укупног броја случајева трговине у свету.¹⁸

С обзиром на честе миграције, политичку и економску нестабилност на тржишту, транзицију с једне стране, и глобализацију с друге стране, као и на потребу „секс индустрије“ на Западу, већ успостављене мреже криминалаца постале су свесне могућности изузетне зараде која се може остварити сексуалном експлоатацијом. Истовремено, ове мреже баве се и кријумчарењем људи, продајом дроге и оружја. Међутим, зарада остварена трговином женама превазилази ону остварену трговином дрогом или оружјем, док ризик од откривања извршилаца овакве трговине, њиховог хапшења и кажњавања, трговце не забрињава, чиме показују спремност да по сваку цену остваре добит, те стога представљају озбиљну претњу савременом друштву.

¹⁸ Трговина људима, регионални стандарди, ICMPD и Stability Pact for South Eastern Europe, 2006.

КРИВИЧНО ДЕЛО ИЗ ЧЛ. 159

ЗАКОНА О

ПРЕДРАГ ЂЕТКОВИЋ

ВИШИ САВЕТНИК У ТУЖИЛАШТВУ
ЗА ОРГАНИЗОВАНИ КРИМИНАЛ

Ступањем на снагу Закона о енергетици РС (у даљем тексту ЗОЕРС) 2004. године своје место у корпусу кривичних дела посебно кривичног законодавства нашло је и кривично дело из чл. 159 ЗОЕРС, као интегрални део поменутог закона.

Међутим од првог дана своје примене у кривичноправној пракси јавних тужилаштава и судова чл. 159 ЗОЕРС изазвао је бројне недоумице што је резултирало његовом саглашеном праксоми опречним одлукама судова и тужилаштава везаним пре свега за природу овог кривичног дела његовог (дис)континуитета с кривичним делом крађе и бројним другим нерешеним питањима. Покушавајући да реше ове дилеме тадашња општинска јавна тужилаштва послали су бројне иницијативе за подизање захтева за законитост Републичком јавном тужилаштву тражећи решења за

спорна питања пошто је судска пракса како прво степенија како и другог степена судова била неконзистентна и није имала јасан правац.

Деветнаестог априла 2006. године Републичком јавном тужилаштвом на седници Кривичног одељења донет је став под бројем А-114/06 у погледу примене кривичног дела из чл. 159 ЗОЕРС у пракси и дало упутство за поступање нижим тужилаштвима у кривичним поступцима који се воде за ово кривично дело одредивши при том однос овог кривичног дела с кривичним делом крађе из чл. 203 КЗ.¹ Ипак, чини се да ни донето

¹ Колико се ваљаним може сматрати ово решење велико је питање. Компаративним прегледом већег броја кривичних закона европских држава није нађено ни једно кривично дело истих или сличних обележја као кривично дело из чл. 159 ЗОЕРС, осим у чл. 137 Кривичног закона Републике Албаније ма да се и тамо одузимање електричне енергије и телефонски импулс схвата као одузимање у његовој покретности вариу намери прибављања противправнимовинске

ЕНЕРГЕТИЦИ

ИЗ РАКУРСА ЈАВНЕ ТУЖБЕ

упутствоније успелодареши до краја сведилемс којима се праксасусрећеу применичл. 159 ЗОЕРС.

У краткимцртама требарећи даРепубличкјавнотужилаштво сматрадаје речо двакривична делакоја имају различитфадње извршењашто је *prima facie* видљиви сасвимнеспорно. Међутим, у упутству се даље наводи да кривично дело из чл. 159 ЗОЕРС у себине садржи битан елемент бића кривичног дела крађе из чл. 203 КЗ, а то је намера прибављања имовинске користи код извршилаца што је диференцирајуће елемент крађе у односу на ово кривично дело због чега количина утрошене електричне енергије и њена вредност не представљају битно обележје овог кривичног дела.

У упутству даље стоји да самим тим не постоји

користи Татјана БезмаревИвањић
Кривично дело из чл. 159 Закона о енергетици <http://www.propisi.online.com/Practise/Decision/30852/> (стањена дан 25. март 2010. године)

континуитет између раније инкриминације з.в. крађе струје, за коју се раније гонило када су одузимали електрични импулси и кривичног дела из чл. 159 ЗОЕРС. Не може се, по мишљењу Републичког јавног тужилаштва, прихватити став да је кривично дело из чл. 159 ЗОЕРС *lex specialis* у односу на кривично дело крађе с обзиром на то да је код крађе неопходна мера прибављања противправне имовинске користи, а код овог дела као што је претходно речено, такве намере нема. Из наведених разлога, и тим тужилаштвима налажесе да у сваком конкретном случају испитају дали је постојала намера прибављања противправне имовинске користи код учиниоца или није, те да након тога *ad hoc* донесу одлуку дали ће кривични поступак водити за кривично дело крађе или кривично дело из чл. 159 ЗОЕРС.

Мишљење ас мода је овакав став Републичког јавног тужилаштва пракса поступања судова и јавних тужилаштава повргла услед чега сматрамо да има места његовом евентуалном реиспитивању што ће моу наставку ове анализе и аргументовати. Идући редом анализираћемо сегмент по сегмент упутства и дати своје мишљење из којих разлога сматрамо да ово упутство не коинцидира са праксом као и због чега би његова доследна примена довела до још већих контроверзи.

Што се тиче констатације изнете у наведеном упутству да је реч о два кривична дела која имају различит фадње извршења већ смо на велику то уопште није спорно да је на први поглед видљиво да су у питању два различита описана радње извршења. Међутим, оправдано се поставља питање који је био

² То је констатовано у пресуди Врховног суда Србије Кзз 38/06 од 27.06.2006. године (Билтен правне праксе Републичког јавног тужилаштва бр. 1/2008, стр. 37.)

ratio legis законодавца да поступи на овај начин, у ситуацији када је самовласно коришћење електричне енергије већ било инкриминисано кривичним делом крађе?

Кривично дело крађе опште је кривично дело, под чији се кишобран могу супсумирати различите радње извршења. Ова подела није присутна у законским оквирима, али криминалистика познаје различите врсте крађе према врсти ствари која се одузима.³ Све те врсте крађа могу се подвести под општи именилац крађе, али имају одређене специфичности. Пре инкриминисања радњи предвиђених чланом 159 ЗОЕ РС, за исте те радње учиниоци су гоњени за кривично дело крађе из чл. 165 КЗ РС, и у пракси се користио интерни назив „крађа струје“.⁴ Овакво стање је и утицало да првостепена

3 У том смислу криминалистика познаје: крађе возила, крађе делова моторних возила, горива, уметничких предмета, старина, археолошких и опште културних добара, техничке робе, новчаника и других предмета који се носе у одећи или уз себе (цепне крађе), крађе новца, хартија од вредности, драгоцености и др. Др Живојин Алексић и др Милан Шкулић, *Криминалистика*, V издање, Службени гласник, Београд, 2007. године, стр. 340.

4 Тако у пресуди Окружног суда у Београду К-643/87, која је потврђена од стране Врховног суда Србије пресудом Кж 1009/88 стоји: „...када учинилац користи немерену електричну енергију, тако што електричне апарате у свом стану прикључи директно на електрични кабл, спајањем мимо електричног бројила на главни електрични вод, чини кривично дело крађе из чл. 165 ст. 1 КЗ РС.“ Мр Светислав Вуковић, *Кривични закон Републике Србије са судском праксом, регистром појмова и обрасцима*, III издање, Пословни биро, Београд, 2002. године, стр. 80.

тужилаштва, након инкриминације извршене чл. 159 ЗОЕ РС, стану на становиште да постоји правни континуитет између крађе и овог кривичног дела, пошто је радња извршења која је предузимана остала практично истоветна.⁵ Првостепени судови прихватили су овакву оцену тужилаштва, па се низ предмета који су почели као кривичне пријаве и истраге, па чак и оптужења за кривично дело крађе, завршио тако што су оптужни акти тужилаштва измењени и судови су оглашавали окривљене кривим за извршење кривичног дела из чл. 159 ЗОЕ РС.⁶

На истој линији био је и већински став другостепених судова. Тако у решењу Окружног суда у Београду Кж 831/06 од 29.03.2006. године стоји следеће: „Окривљеном се може судити за извршење кривичног дела из чл. 159 ст. 2 Закона о енергетици и када је кривично дело извршено пре ступања на снагу овог закона, јер би у супротном ово кривично дело било квалификовано као кривично дело крађе...Ово због тога што **у према закону који је важио у време извршења кривичног дела, радње окривљеног имале обележје кривичног дела крађе из чл. 165 ст. 1 КЗ РС**, а како је у међувремену 1. августа 2004.

5 Ово стога што је и код крађе струје морало прво да дође до самовласног прикључења да би тек потом електрична енергија била неовлашћено одузимана.

6 *Exempli causa*, тако је поступано у предметима IV општинског суда у Београду К-724/04, К-788/04, К-33/05, К-788/04...

године ступио на снагу Закон о енергетици којим су радње коришћења електричне енергије мимо мерних уређаја предвиђене као кривично дело из чл. 159 ЗОЕ РС и како је за наведено кривично дело запређена блажа казна, то је овај закон блажи за учиниоца.“⁷ Исто мишљење налазимо у пресуди Окружног суда у Београду Кж 3450/06, где се каже следеће: „Окружни суд је нашао да је жалба основана. Ово из разлога што првостепени суд у образложењу пресуде наводи да дело које пре него што је учињено није законом било одређено као кривично дело и за које законом није била прописана кривична санкција, с обзиром на то да је Закон о енергетици ступио на снагу 1. 8. 2004. године, дакле годину дана касније од временског периода у коме се окривљеном стављају на терет оне радње које могу представљати елементе бића кривичног дела из чл. 159 ст. 2 ЗОЕ РС, а по оцени суда у радњама окривљеног тј. радњи коришћења немерене електричне енергије нема елемената ни неког другог кривичног дела. Овакав закључак првостепеног суда нејасан је и противречан. Ово из разлога што је Законом о енергетици који је ступио на снагу годину дана након извршења кривичног дела кривично дело из чл. 159 ст. 2 Закона о енергетици **по принципу специјалитета санкционисано**. Ово из разлога да

7 Илија Симић и мр Александар Трешњев, *Збирка судских одлука из кривичноправне материје*, VII књига, Службени гласник, Београд, 2006. године, стр. 203.

би се самовласно прикључивање на енергетски систем односно коришћење енергије без или мимо мерних уређаја или супротно условима уговора у погледу поузданог и тачног мерења преузете енергије **издвојило од кривичног дела крађе из чл. 165 ст. 1 КЗ РС као општег дела.** Осим тога, кривично дело из чл. 159 ст. 2 ЗОЕ РС јесте **посебан и лакши облик кривичног дела крађе**, те није никакво ново кривично дело, јер се коришћење електричне енергије мимо мерних уређаја **увек врши у намери прибављања себи или другоме противправне имовинске користи**, због чега је одлука морала бити укинута, а предмет се враћа другом већу у рад.“

Било је и другачијих мишљења, па је тако Окружни суд у Београду у пресуди Кж 137/06 од 26. 1. 2006. године изразио следећи став, без упуштања у његово дубље образлагање: „Како је Закон о енергетици РС ступио на снагу 1. 8. 2004. године, а **кривично дело је извршено у време када ове радње нису представљале кривично дело (!?)**, то није било места оглашавању окривљеног кривим и на тај начин првостепени суд је починио повреду кривичног закона на штету окривљеног из чл. 369 ст. 1 ЗКП, те је стога побијана пресуда преиначена и окривљени ослобођен од оптужбе.“

Мишљења смо да се овде ради о привидном идеалном стицају између ова два кривична дела. Сматрамо да су радњама

извршилаца испуњени како елементи бића кривичног дела крађе као општијег кривичног дела, под чију се капу могу подвести разноврсне радње извршења, тако и сви елементи бића кривичног дела из чл. 159 ЗОЕ РС као посебнијег. Сходно таквом стању ствари, по принципу *lex specialis derogat legi generali*, кривично дело из чл. 159 ЗОЕ РС било би само посебан облик кривичног дела крађе.⁸ На овом месту треба нагласити да ово не би био усамљен пример, већ да сличних ситуација има и у важећем Кривичном законнику, што се може илустровати и примером односа кривичног дела Преваре из чл. 208 КЗ као општијег и кривичног дела неоснованог добијања и коришћења кредита и друге погодности из чл. 209 КЗ. Неспорно је да потоње кривично дело представља посебан облик кривичног дела преваре, без обзира што у његовом бићу нема експлицитно наведене намере прибављања противправне имовинске користи, те да између ова два кривична дела постоји однос специјалитета.⁹

8 Др Љубиша Лазаревић, *Кривично право Југославије општи део*, XX издање, Савремена администрација, Београд, 1997. године, стр. 212.

9 О томе др Љубиша Лазаревић каже следеће: „Обележја овог кривичног дела нису одређена на идентичан начин као код кривичног дела преваре (није унета намера прибављања противправне имовинске користи, не тражи се да је учинилац доведен у заблуду да би нешто учинио на штету своје или туђе имовине и др.), али природа овог кривичног дела несумњиво указује да је реч о посебном облику преваре. Стога, по принципу

Следећа степеница нашег неслагања са смерницама става Републичког јавног тужилаштва настаје јер оно сматра да код кривичног дела из чл. 159 ЗОЕ РС не постоји намера прибављања противправне имовинске користи код извршилаца овог кривичног дела. Наиме, две су радње извршења кривичног дела из чл. 159 ЗОЕ РС: 1) самовласно прикључење објеката, уређаја или инсталација на преносни, транспортни или дистрибутивни систем; 2) коришћење енергије без или мимо мерних уређаја или супротно условима утврђеним уговором у погледу поузданог и тачног мерења преузете енергије. Код радње извршења из првог става може се полемисати око намере,¹⁰ мада је наше мишљење да ова радња у пракси најчешће представља радњу којом се само стварају предуслови за касније неовлашћено коришћење електричне енергије.¹¹ С друге

специјалитета, нема стицаја између овог и основног облика кривичног дела преваре из чл. 208 КЗ, већ постоји само ово кривично дело.“ Др Љубиша Лазаревић, *Коментар Кривичног законика Републике Србије*, I издање, Савремена администрација, Београд, 2006. године, стр. 590.

10 Постоје мишљења да је овде реч о два кривична дела неоправдано „упакована“ у оквиру једног законског члана. Драгољуб Симоновић сматра да реч „самовласно“ из става I упућује на то да се у конкретном случају ради о кривичном делу самовлашћа из чл. 330 КЗ, док коришћење енергије без или мимо мерних уређаја заправо представља радњу кривичног дела крађе из чл. 203 КЗ. Драгољуб Симоновић, *Кривична дела у српској легислативи*, I издање, Службени гласник, Београд, 2010. године, стр. 822.

11 Татјана Безмаревевић Јањић ову радњу сматра припремном радњом за извршење

стране, ни правно ни логички не видимо нити један други мотив на основу кога би извршиоци кривичног дела из чл. 159 ЗОЕ РС користили немерену електричну енергију, сем у намери да себи или другоме прибаве противправну имовинску корист. Електрична енергија представља покретну ствар чија материјална вредност може објективно лако да се утврди, при чему није спорно да она не представља опште добро, дакле нешто што је доступно свим грађанима без икакве надокнаде, већ се може користити искључиво под условима које предвиђа Закон о енергетици и пратећа подзаконска акта која регулишу услове снабдевања грађана електричном енергијом. Из тог разлога сматрамо да када се одузима нешто што има објективну и утврдиву материјалну вредност од власника, с мотивом да се та ствар не плати, такво поступање треба окарактерисати као вршено у намери прибављања противправне имовинске користи, сем ако се у кривичном поступку не докаже другачије. То би као крајњу консеквенцу имало прихватање става да је одузимање

радње из става 2 Закона о енергетици и наглашава нелогичност која се састоји у томе да се за припремну радњу предвиђа тежа казна у Закону него за радњу која следи након ње. Татјана Безмаревих Јањић, *op. cit.* <http://www.propisionline.com/Practice/Decision/30852> (стање на дан 25. 3. 2010. године)

ствари вршено само у намери да се ствар прибави за себе (*animus rem sibi habendi*), а не у намери прибављања противправне имовинске користи (*animus lucri faciendi*), што је мало вероватно. Тешко је пледирати за став да извршилац у пракси одузима електричну енергију да би је акумулирао и задржавао за себе, а не у намери да ту електричну енергију троши без давања материјалног еквивалента оштећеном за њену употребу.

Тачно је да ова намера није изричито прописана као битна саставница кривичног дела из чл. 159 ЗОЕ РС, али она неспорно постоји и мотив је поступања извршилаца овог кривичног дела. Најбољи доказ чињенице да имовинска корист коју извршиоци прибаве неовлашћеним прикључењем и/или коришћењем електричне енергије јесте у пракси од значаја и представља поступање тужилаштва у овој ствари уколико извршилац надокнади оштећеној електродистрибуцији штету коју је имала због таквог поступања. Тако је бивше IV општинско јавно тужилаштво у Београду имало заузет интерни став А-171/06 од 18. 9. 2006. године, којим је одређено да уколико осумњичени, у складу са одредбом чл. 236 ЗКП, надокнаде 1/3 износа за који је оштећени ЕДБ навео у својој кривичној пријави, сматра се да је штета надокнађена

у смислу одредбе чл. 236 ст. 1 тач. 1 ЗКП, па се кривична пријава одбацује. Слична пракса се наставља и у Првом основном јавном тужилаштву у Београду, где је одређен нешто виши праг за накнаду штете, односно ½ износа који је определила ЕДБ.¹² Дакле, све ово јасно указује да је код овог кривичног дела имовинска компонента итекако присутна и у пракси се уважава, јер да није тако, накнада штете не би могла бити темељ за одлагање кривичног гоњења и одбацивање кривичне пријаве након успешно спроведеног одлагања.

Што се тиче питања да ли електрична енергија представља покретну ствар која би била подобна да буде предмет кривичног дела крађе, оно је било спорно само у старијој теорији и пракси, где се постављало питање да ли можда одузимање струје представља неовлашћено коришћење електричне енергије,¹³

12 Записник с колегијума Првог основног јавног тужилаштва у Београду од 8. 2. 2010. године.

13 Др Миодраг Мајић сматра да је тумачење судске праксе које је стало на становиште да крађа телефонских импулса или рачунарских података представља одузимање покретне ствари и да се може сматрати крађом, представља еклатантан пример аналогije у кривичном праву и одступање од начела *nullum crimen nulla poena sine lege stricta*, али овакав став сматра оправданим јер је на тај начин премошћен јаз између законске статичности и друштвене еволуције. Др Миодраг Мајић, *Начело легалитета – нормативна и културна еволуција I део*, *Анали Правног факултета у Београду бр. 1/2009*, Београд, 2009. године, стр. 51.

али је усвајањем одредбе чл. 46 ст. 8 Кривичног закона из 1977. године ова дилема решена, тако што је прописано да се покретном ствари сматра и свака произведена или сакупљена енергија за давање светлости, топлоте или кретања, као и телефонски импулс, након чега се ово питање више није постављало.¹⁴

Није даље спорно ни да вредност и количина искоришћене немерене електричне енергије нису од утицаја на постојање кривичног дела предвиђеног Законом о енергетици РС, како је то казано у пресуди Окружног суда у Београду Кж 775/05 од 22. 4. 2005. године.¹⁵ Међутим, то аутоматски не значи да није реч о кривичном делу код кога имовинска вредност електричне енергије није битна компонента кривичног дела. Указаћемо и на то да у оквирима кривичног дела крађе постоје ситуације у којима није битна вредност одузетих ствари, већ постоји оборива правна претпоставка (*presumptio iuris tantum*) да је учинилац ишао за тим да себи прибави противправну имовинску корист која није мала (нпр. код цепне крађе). Сматрамо да је аналогна ситуација присутна и овде, те да само прикључење и/или коришћење електричне енергије

14 Мр Александар Трешњев, *Тешка крађа у теорији и пракси*, Интермекс, I издање, Београд, 2005. године, стр. 59.

15 Симић и мр Александар Трешњев, *Збирка судских одлука из кривичноправне материје*, VI књига, Службени гласник, Београд, 2005. године, стр. 212.

и у најмањој количини стварају претпоставку да је извршилац желео да на недозвољен начин прибавља електричну енергију докле год је у могућности да то чини, дакле да је имао намеру да себи прибавља противправну имовинску корист која није мала. У прилог реченом, навешћемо и пресуду Окружног суда у Београду Кж 332/92, која датира још из времена док је радња извршења кривичног дела из чл. 159 ЗОЕ РС била инкриминисана кривичним делом крађе из чл. 165 КЗ РС: „...Када учинилац користи немерену електричну енергију тако што преко доводног кабла издвоји дело потрошача у свом стану, па та потрошња није била мерена преко бројила у утврђеном износу, који је у оквиру износа прописаног у ставу 2 чл. 173 КЗ РС, не може се радити о ситном делу крађе, већ о кривичном делу крађе, јер је умишљај оптуженог био усмерен на одузимање електричне енергије све док то буде у могућности да чини.“¹⁶

16 Мр Светислав Вуковић, *op. cit.*, стр.

79. Сличан став може се наћи и у новијим одлукама, па тако у пресуди Окружног суда у Београду Кж 2348/02 од 29. 11. 2002. године стоји следеће: „Ако је окривљени крађом струје себи прибавио имовинску корист у мањем износу, не може се прихватити став да је његова намера била да прибави тако малу противправну имовинску корист будући да се прикључно неовлашћено на електричну мрежу и користио електричну енергију у кући у којој станује преко два месеца, што све указује на намеру окривљеног да

Узимајући у обзир све казано, мишљења смо да би било корисно да Републичко јавно тужилаштво стави поменути став под лупу своје анализе ради евентуалног ревидирања, пошто пракса поступања нижих тужилаштава гравитира у другом смеру од оног који овај став као предлогак поставља. Може се чак са сигурношћу рећи да ток којим пракса иде води у потпуно супротном смеру, пошто након ступања на снагу Закона о енергетици у пракси готово да нису присутна оптужења за кривично дело крађе, већ се скоро стопроцентно извршиоци оптужују за кривично дело из чл. 159 ЗОЕ РС. Најбоља предохрана колизији која несумњиво постоји између овог става и праксе било би ревидирање овог става, с обзиром на то да „јахање на параграфу“ тешко може довести до помирења законске норме са животним околностима под којима се кривично дело из чл. 159 ЗОЕ РС врши.

прибави не малу имовинску корист, већ већу имовинску корист.“ Срђан Алексић, *Кривична дела крађе у теорији и пракси*, I издање, Пословни биро, Београд, 2009. године, стр. 56.

КРИВИЧНА ОДГОВОРНОСТ И ИМУНИТЕТ

РАДОВАН ЛАЗИЋ

заменик апелационог јавног
тужиоца у Новом Саду

У погледу кривичне одговорности јавних тужилаца односно заменика јавних тужилаца нема посебних недоумица. Регулисано је општим кривичноправним нормама те јавни тужилац кривично одговара као и други грађани у кривичном поступку регулисаном Законом о кривичном поступку. Међутим, занимљив је размотрити кривичну одговорност јавних тужилаца односно заменика јавних тужилаца у контексту кривичних дела учињених у вршењу јавно тужилачке функције као посебног вида професионалне одговорности. До доношења Кривичног закона није било прописано посебно кривично дело чију би радњу извршење могли предузети јавни тужиоци. Ранији кривични закон је чланом 243 прописао посебно кривично дело Кршење закона од стране судије Кривични законик је, у члану 36, проширио ово кривично дело на јавне тужиоце односно њихове заменике као кршење закона од стране судије, јавног тужиоца и

његовог заменика где се каже „Судија или судија поротник јавни тужилац или његов заменик који у судском поступку, у намери да другом прибави какву корист или да му нанесе какву штету донесе незаконитакт или на други начин прекрши закон казниће се затвором од шест месеци до пет година“. У вези с радњом извршења држа кривичног дела није се међа па је радња извршења овог кривичног дела остала алтернативно дређена и могла се састојати у доношењу незаконитог акта или у кршењу закона на други начин али само у судском поступку. Када је у питању јавни тужилац или заменик јавног тужиоца радња извршења најчешће је кршење закона на други начин у кривичном поступку, јер је могућност тужиоца да доноси одлуке у овом поступку прилично сужена али појам судског поступка је потребно шире тумачити тако да обухвати и преткривични поступак дакле и решење одбачаја кривичне пријаве. Незаконитакт и кршење

ЈАВНИХ ТУЖИЛАЦА

закон одредба да подразумева поред погрешне примене права и погрешно представљање чињеничног стања. Дело се може извршити самосаумишљајем који мора обухватити свест да се крши закон, а неопходно је и постојање намере да се другоме прибави корист или причини штета. Намера не може бити управљена прибављањем користи за себе јер би се тада радило о кривичном делу злоупотребе службеног положаја из чл. 359 КЗ. Дело је свршено самим кршењем ваконом па за постојање деланије неопходно да се намера и оствари.

Наравно јавни тужилац односно заменик јавног тужиоца могу одговарати за сва друга кривична дела учињена у вршењу дужности (злоупотреба службеног положаја, примање мита итд.)

Ипак, положај тужилаца односно заменик јавних тужилаца као окривљених у кривичном поступку нешто је повољнији јер уживају одређени имунитет.

Тако је чланом у ставу 1 члана 12 Закона о јавном тужилаштву

прописано да јавни тужилаци заменик јавног тужиоца не могу бити позвани на одговорност за изражене мишљење у вршењу тужилачке функције осим ако се не ради о кривичном делу кршење закона од стране јавног тужиоца односно заменик јавног тужиоца (кривичноправни имунитет). У ставу 2 истог члана прописано је да јавни тужилац односно заменик јавног тужиоца у поступку покренутом због кривичног дела учињеног у вршењу тужилачке функције не могу бити притворени без одобрења надлежног одбора Народне скупштине (делимични функционални кривично процесни имунитет који се односи само на лишење слободе дакле задржавање и притвор али не и на покретање односно вођење кривичног поступка). Ова одредба је дословно преузета из Устава и подложна је озбиљним критикама како у погледу садржине имунитета тако и у погледу органа надлежног за давање одобрења за гоњење па се може рећи и

да представља чак и корак назад односно раније уставно решење. Наиме претходни устав одредио је кривичноправни имунитет без било каквих изузетака додуше овде се мора напоменути да је тек Кривични законик који је почео да се примењује тек од 1. јануара 2006. године у односу на раније решење из чл. 243 Кривичног закона Републике Србије проширило ово кривично дело на јавног тужиоца односно његовог заменика, а одобрење за кривично гоњење је давала Народна скупштина. Иако је овакво решење било често критиковано јер није пружало довољно заштите носиоцима јавно тужилачке функције новим уставом РС садржај кривичноправног имунитета још више је сужен док је надлежноста давање одобрења за кривично гоњење дата једном радном телу парламента. Могли бисмо се присетити да је приликом јавне расправе уочи доношења новог устава 2006. године било и других ијих предлога

Ту су се нашао и два званична предлога две најзначајније државне институције: Владе Републике Србије и председника Републике Србије. Тако је тадашњи предлог устава Владе Републике Србије направио позитиван помак по питању имунитета судија и тужилаца. У овом предлогу се не спомињу заменици јавног тужиоца јер је предложено укидање концепције монархатског уређења јавног тужилаштва, тако да би сви носиоци јавнотужилачке функције имали звање јавног тужиоца. Тако се у чл. 131. ст. 4 Предлога устава предвиђало да у погледу имунитета за јавне тужиоце важи исто као за судије, а чл. 127 ст. 2 да судија ужива имунитет као народни посланик. О имунитету, то јест скидању имунитета, одлучивао би Високи савет правосуђа. По овом Предлогу устава, делимични кривичнопроцесни имунитет не би био ограничен на кривична дела извршена у вршењу дужности (функционални имунитет), већ би се односио на сва кривична дела.

Исте године, и председник Републике Србије понудио је у овој јавној расправи свој предлог будућег устава. Овај предлог је предвиђао другачија решења у погледу имунитета јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца (чл. 138). Јавни тужиоци и заменици уопште не уживају кривичноправни имунитет за мишљење дато у вршењу функције. Иако ово можда делује као корак назад, у суштини то није, јер овај предлог устава више

уопште не предвиђа ову врсту имунитета за било кога, пошто је његова општа интенција да **мишљење** не може представљати радњу извршења кривичног дела. Кривичнопроцесни имунитет у овом предлогу устава је проширен у односу на важеће решење јер се односи не само на лишење слободе, већ и на покретање кривичног поступка (пуни кривичнопроцесни имунитет), али је и даље ограничен на дела учињена у вршењу дужности (функционални имунитет). Тужиоци, односно заменици јавних тужилаца, у горем су положају од судија јер се судија не може лишити слободе без одобрења Високог савета правосуђа, осим за кривична дела за која је забрањена казна затвора преко пет година. И овај предлог будућег устава предвиђао је да одобрење даје Високи савет правосуђа.

Међутим, како је раније наведено, након усаглашавања наведених предлога тадашње Владе РС и председника Републике, у усвојеном тексту Устава наведени позитивни помаци нису нашли место. Уместо предложених проширења имунитета за судије и јавне тужиоце, односно заменике јавних тужилаца, садржај појма кривичноправног имунитета је сужен, док је садржај појма кривичнопроцесног имунитета остао непромењен у односу на раније уставно решење. Ипак, у погледу органа који одлучује о укидању делимичног

кривичнопроцесног имунитета (одобрењу за лишење слободе) дошло је до промене. Тако је ова одлука дата у надлежност Високог савета судства у односу на судије, док о одобрењу за лишење слободе јавног тужиоца односно заменика јавног тужиоца одлучује надлежни скупштински одбор. Надлежност Високог савета судства за одлучивање о имунитету судија требало је да буде најважнија позитивна промена у односу на раније решење, у оба предлога. Наиме, решење према коме о имунитету судија одлучује Високи савет судства, као специјализовани правосудни орган, у складу је са улогом тог органа који, на првом месту, треба да спречи утицај извршне власти на одлучивање о положају судија. Ratio legis оваквог уставног решења требало је да буде смањење могућности злоупотребе имунитетске заштите судија, па није јасно зашто исти принцип није примењен и на јавне тужиоце, односно заменике јавних тужилаца, дакле да одлучивање о њиховом имунитету буде у надлежности Државног већа тужилаца. Додуше, у светлу досадашњег искуства с начином рада и одлучивања Државног већа тужилаца, тешко да би се могло оценити да би надлежност овог тела за одлучивање о одобрењу за лишење слободе представљало чвршћу гаранцију имунитетске заштите јавних тужилаца и њихових заменика у односу на постојеће решење.

Одељење Удружења тужилаца и заменика јавних тужилаца Србије у Ваљеву

ЗЛАТКО ШУЛОВИЋ
МИОДРАГ ПЛАЗИНИЋ

Заменици јавних тужилаца и јавни тужиоци из ваљевског краја међу првима су били иницијатори и носиоци идеје струковног повезивања и удруживања тужилаца и учествовали су у оснивању удружења УТС. Тако је Златко Шуловић тадашњи окружни јавни тужилац у Ваљеву учествовао у припремама за оснивање УТС, а на оснивачкој скупштини 2001. године у Београду изабрање за првог председника и вршног одбора Удружења и означен као један од оснивача удружења.

Већ почетком 2002. године појавила се потреба за повезивањем локалног нивоа па је тако једно од првих одељења на нивоу Удружења управо основано у Ваљеву почетком 2002. године. Одељење је обухватало тадашње Окружно јавно тужилаштво у Ваљеву и општинско јавно тужилаштво у Ваљеву, Лајковцу, Убу, Љигу и

Мионици, са 25 регистрованих чланова. За председника Одељења изабрање Златко Шуловић.

По територијалном принципу покривење територија Колубарског управног округа који се простире на шест општина (Ваљево, Лајковац, Уб, Осечина, Мионица и Љиг) са 2.474 км² и око 200.000 становника а локализовање у средњем делу западне Србије.

С обзиром на географски положај подручје је карактеристично по укрштању важних саобраћајница, друмском и железничком саобраћају па и сам географски положај опредељује структуру појавне облике појединих кривичних дела (неовлашћена производња и стављање промета појних дрога, угрожавање јавног саобраћаја трговином, укривична дела различитог карактера).

Као илустрација обимарада тужилаштва са овог подручја

може послужити статистички податак да је ВЈТ у Ваљеву у 2010. години поступало по укупно 1.600 предмета, од чега новопримљених Кт. предмета 165 и Ктм. 190, док је Основно јавно тужилаштво у Ваљеву у 2010. години поступало по 4.747 примљених предмета, од тога Кт. предмета 2.046 и привредних преступа 210.

Одељење је одмах по оснивању отпочело са интензивним радом, па је, поред осталог, запажено како је управо одавде потекла иницијатива за преиспитивање Уредбе о платама којом су оштећени тужиоци, заменици, али и судије. Одмах по доношењу Уредбе, одржан је састанак с министром правде, на ком су били Бранка Вучковић и Златко Шуловић, као представници УТС. Како тај састанак није

дао резултат, сачињен је почетни нацрт акта за оцену уставности Уредбе о платама и намештеницима; ту иницијативу Удружење је прихватило и реализовало.

Поред тога, поједини чланови Одељења били су ангажовани у комисијама за израду нацрта појединих законских и подзаконских аката, Статута Удружења, Етичког кодекса Удружења, као и у комисијама које су припремале реформу правосуђа, а учествовали су и у оснивању и раду Правосудног центра, садашње Правосудне академије.

Одељење је у Ваљеву континуирано организовало бројне едукације на којима су учествовали и чланови УТС с подручја окупних јавних

тужилаштва Ужица, Шапца и Чачка. Тим едукацијама често су присуствовале и судије, као и представници полиције.

Наведене едукације познате су не само по доброј организацији и гостопримству, већ и по одличној посећености.

Део чланства ваљевског одељења активно је учествовао на тим едукацијама у својству предавача, а био је ангажован и на писању, организацији и презентацији стручних радова, као и публикација које је издало УТС.

У складу са захтевима реформе правосуђа од 1. јануара 2010. године, на овом подручју раде два тужилаштва, и то Више јавно тужилаштво с тужиоцем и три заменика те Основно јавно тужилаштво у Ваљеву с тужиоцем и девет заменика. С обзиром

на смањење броја носилаца јавнотужилачких функција, смањен је и број чланова, па Одељење сада чини 19 чланова, укључујући тужилачке помоћнике. У току је формирање одељења и избор председника.

Без обзира на смањен број чланова, повећана је активност и на нивоу УТС, па се може истаћи да су из овог одељења оба потпредседника Управног одбора УТС (потписници овог текста, а један од њих је и уредник „Тужилачке речи“). Присутни смо у већем броју на свим значајнијим скуповима, едукацијама, конференцијама, које се организују на нивоу Удружења, а чланови Одељења запажени су и као аутори стручних радова публикованих у зборницима радова те активно учествују у раду свих органа Удружења.

Илустративан пример активности овог одељења јесте и период од последње две године, када су у Ваљеву одржане бројне едукације, при чему је сувишно нагласити да смо достојно презентовали наш град и активност УТС, уз традиционално добре организаторске способности чланова.

Напоменућемо најважније семинаре у том периоду:

- 12. 2. 2010. године – „Сарадња тужилаштва и полиције“, предавачи Предраг Ђајић и Миодраг Плазинић

- 11. 5. 2011. године – „Јачање капацитета Србије у борби против корупције“, предавачи Марко Јовановић и Бојана Меденица

- 31. 8. 2010. године – Презентација публикације

„Корупција - проблеми и превазилажење проблема“, предавачи др Јован Ђирић, Немања Ненадић, мр Марио Рељановић и Миодраг Плазинић

- 05. 11. 2010. године – „Стратегија јавног заговарања“, предавач Томо Зорић

- 17. 12. 2010. године – „Јачање положаја и улоге правосудних струковних удружења“, предавачи др Александра Чавошки и Миодраг Плазинић

- 24. 2. 2011. године – Тема „ЕУ инструменти“, предавач др Александра Чавошки

- 12. 5. 2011. године – „Мобилност професије, признавање диплома“, предавач др Драгана Кнежић Поповић

- 28. 6. 2011. године – „Ратни злочини“, предавачи Милан Петровић и Новак Вучо

- 14. 10. 2011. године – „Израда смерница за закон о струковним удружењима“, предавачи Драгана Бољевић и др Јован Ђирић.

У свим овим активностима Одељење је остварило добру координацију са осталим правосудним органима у Ваљеву, па су едукацијама, поред осталих, присуствовали судије Вишег суда, Основног суда, Привредног и Прекршајног суда у Ваљеву.

Такође, запажено учешће, као пример добре сарадње, узели су чланови Одељења Удружења у Шапцу, а појединим од ових едукација присуствовали су и тужиоци из Ужица, Новог Пазара, Краљева, Зајечара, Неготина, Пожаревца и Чачка.

Тужилаштва у Ваљеву, а самим тим и Одељење, у целости су, уз пуну подршку Републичког јавног тужилаштва и Министарства правде Републике Србије, 2008. године успели да добију на коришћење постојећу зграду „Ваљевске банке“ у Ваљеву, чија је реконструкција у току, а крајем 2011. године очекује се усељење у нови пословни простор оба тужилаштва. У склопу тог простора налази се савремена конференцијска дворана с две стотине места, што ће омогућити одржавање и већих конференција, едукација и других стручних тужилачких скупова, те знатно допринети афирмацији ових тужилаштва и овог одељења.

